

โครงการวิจัย

เรื่อง

ผ้าทอกับชีวิตคนไทย

Textile: Reflection of thai Traditions

โดย

ศาสตราจารย์กิตติคุณวัฒน์ะ จูฑะวิภาต

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

2555

ผ้าทอกับชีวิตคนไทย

Textile: Reflection of Thai Traditions

ผู้วิจัย ศาสตราจารย์กิตติคุณ วัฒนะ จุฑาวิภาต
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาผ้าทอกับชีวิตคนไทย โดยศึกษาประเภทกรรมวิธีผลิตผ้าทอ ลวดลายที่สำคัญๆ การใช้ผ้าทอในประเทศไทย โดยครอบคลุมในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เพื่อประโยชน์ในการออกแบบเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ การอนุรักษ์และการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่าประเภทของผ้าทอสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอ แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ ความละเอียดของลวดลาย ความประณีต ความงดงามของลวดลาย ล้วนได้มาจากกระบวนการถ่ายทอดกันมาในครอบครัว รุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่ผู้ทอวัยเด็ก ฝีมือและลวดลายการทอจะพัฒนาผ่านประสบการณ์ ระยะเวลาที่เพาะบ่มโดยผู้ทอเอง จนเกิดอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มทั่วประเทศไทย ผ้าทอมีความสำคัญ โดยสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและสังคมไทยแต่ละภูมิภาค รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย ในปัจจุบันผ้าทอมีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันด้วยการนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม โดยการออกแบบให้เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้นผ้าทอไทยจึงต้องได้รับการอนุรักษ์ทั้งจากภาครัฐและเอกชน

Textile: Reflection of Thai traditions

By Emeritus Professor Wattana Chudhavigata

Summary

The objective of the research is to study the reflection of woven textile in view of Thai traditions through the manufacturing process, distinct design Northern part, North eastern part and southern part of Thailand. Results of the study is expected to be beneficial to the costume and jewelry designs inclusive of the conservation methodology and the use in today daily lives.

The research reveals that woven textile in Thailand can be categorized in 2 groups : - the raw materials and the manufacturing process plus pattern have been transferred within the family from one generation to another since childhood. These skills and design pattern are evolved through the weaver's experiences in times, forming personal identity of each clan resided all over the country. Woven textile reflects the Thai life and Thai society in each part of the country. This includes the relationship between traditions and various rituals from birth to death. At present, woven textile has already been adapted for daily life use with modern costume designs. Conservation of woven textile is, therefore, a necessity by both the both the public sector and private sector.

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความสำคัญและที่มาของงานวิจัย	1
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
3. ขอบเขตการศึกษา	2
4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
5. วิธีการดำเนินการวิจัย	2
6. การเก็บรวบรวมข้อมูล	3
7. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	3
บทที่ 2 ผ้าทอในประเทศไทย	9
ประเภทและกรรมวิธีการผลิตผ้าในประเทศไทย	9
1. แบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ	9
ขั้นตอนของการผลิตไหม	12
2. แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ	14
2.1 ประเภทย้อมสีเพื่อให้เกิดลวดลาย	14
2.2 ประเภทเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษเพื่อให้เกิดลวดลาย	18
อิทธิพลของธรรมชาติที่ทำให้เกิดลวดลาย	22
2.3 ประเภทนำไหม 2 เส้นมาตีเกลียวเป็นเส้นเดียวกัน	26
อุปกรณ์สำหรับทอผ้า	26
กรรมวิธีการทอผ้า	30
สีย้อมธรรมชาติ (สีสมุนไพรม)	37
ความสำคัญของผ้าทอ	39
ประโยชน์ของผ้า	40
บทที่ 3 ผ้าทอกับชีวิตคนไทย	41
พิธีเกิด	44
พิธีบวช	45
พิธีแต่งงาน	46
บุญเข้าพรรษา	47
บุญออกพรรษา	48
บุญกฐิน	48

	หน้า
บุญผ้าป่า	48
การสร้างธรรม	49
พิธีทานตุง	49
สงกรานต์	50
พิธีส่งเคราะห์	51
พิธีปลุกเรื้อน	51
พิธีศพ	52
บทที่ 4 ผ้าทอกับการออกแบบการแต่งกายและเครื่องประดับในปัจจุบัน	54
ความสำคัญของการแต่งกาย	54
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับผ้าทอ	54
ชุดประจำชาติสตรีของไทย	55
ศิลปะในการออกแบบเสื้อผ้า	58
ตัวอย่างผ้าทอที่ได้รับการออกแบบในปัจจุบัน	60
ผ้าทอไทยที่ผ่านการตัดเย็บแล้ว	70
เสื้อผ้าที่ออกแบบโดย สมชาย แก้วทอง	76
การนำการออกแบบในปัจจุบันมาใช้กับผ้าไทย	82
ลวดลายผ้ากับการออกแบบเครื่องประดับ	86
บทที่ 5 สรุปและการอนุรักษ์ผ้าทอ	89
วิธีการอนุรักษ์ วิธีการอนุรักษ์ศิลปกรรม	91
การเสื่อมสภาพและการควบคุมผ้าทอ	91
การอนุรักษ์ผ้าทอโบราณ	92
การอนุรักษ์ผ้าทอดินจก	94
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับการอนุรักษ์ผ้าทอ	99
พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ	101
วิธีการเลือกซื้อผ้าไหมและการเก็บรักษา	102
สรุป	103
บรรณานุกรม	105

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของงานวิจัย

ผ้าถือเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรกรรมตั้งแต่บรรพกาลสืบมา ทุกครัวเรือน จะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัว และมีการถ่ายทอดและสั่งสมกรรมวิธีการทอให้แก่สมาชิกที่เป็น เพศหญิง เพราะการทอผ้าเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ทั้งความขยัน ความอดทน ความพยายาม และความประณีต ละเอียดอ่อน แม่หรือยายจะเป็นผู้ทำหน้าที่อบรมและถ่ายทอดวิชาการกรรมวิธี และประสบการณ์ในการทอ ผ้าให้แก่บุตรสาวหรือหลานสาว จนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่ง ไปสู่อีก รุ่นหนึ่ง เป็นเสมือนมรดกทางวัฒนธรรม ผ้าทอได้เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคของประเทศไทยมาช้านาน กรรมวิธี ในการทอผ้ามีขั้นตอนที่ประณีตละเอียดอ่อน กรรมวิธีในการทอผ้าเป็นการกระทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า ในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน ได้แก่ ประเภทการข้อมสีเพื่อให้เกิดลวดลาย ประเภทเพิ่มเส้น ฟุ้งเพื่อให้เกิดลวดลายและประเภทไหม 2 เส้น มาตีเกลียวเป็นเส้นเดียวกัน ส่วนลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้า ทอมีลวดลายที่สวยงามเกิดจากภูมิปัญญาของผู้ทอและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลวดลายผ้าทอไทยเป็น ลวดลายที่เริ่มต้นจากสิ่งๆ ที่พบเห็นในธรรมชาติ และลวดลายเรขาคณิต แล้วนำมาผสมผสานกัน ลวดลายส่วนใหญ่ มักเป็นลวดลายที่จดจำและได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ

ผ้าทอ นอกจากจะนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังได้ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น เกี่ยวข้องกับพิธีเกิด โดยหมอตำแยจะได้ของกำนัลจากพ่อแม่ของเด็กที่เกิดใหม่เป็นผ้า ทอ ในพิธีบวชนาค นาคจะสวมใส่ผ้าขาวหรือผ้าโสร่งผืนใหญ่ที่แม่ทอเตรียมไว้ให้ลูกชาย ผู้หญิงต้องเตรียม ผ้าทอไว้ใช้ในพิธีแต่งงานของตน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วผ้าทอยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงฐานะของผู้สวมใส่หรือ แสดงถึงสถานะทางสังคมของผู้นั้น

เมื่อประเทศไทยมีการติดต่อสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก และได้รับอิทธิพลตะวันตกเข้ามาใน สังคมไทย การแต่งกายของคนในสังคมไทยก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ชาวบ้านนิยมหันมาใช้ผ้าทอจาก เครื่องจักรแทนผ้าที่ทอด้วยมือ จึงทำให้งานหัตถกรรมผ้าทอของไทยซบเซาลงจนเกือบจะสูญหายไปจาก ชนบทในบางแห่ง แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงให้การ สนับสนุน ผ้าทอในชนบทจึงกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ด้วยลวดลายที่สวยงามที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทย จึงทำให้ผ้าทอของไทยมีคุณค่าในทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในด้านการแต่งกาย ดังนั้นทุกภาคส่วนจึงต้อง ช่วยกันอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอไทยให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติอารยประเทศต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษากระบวนการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมทอผ้าในแง่วัตถุประสงค์ที่ใช้ รูปแบบและการใช้ผ้าทอในสังคมไทย
2. ศึกษาลวดลายงานหัตถกรรมผ้าทอโบราณเพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับยุคปัจจุบัน
3. ศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์ลวดลายงานหัตถกรรมทอผ้าและการสืบทอดตลอดจนข้อเสนอแนะในการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสังคมในปัจจุบันและอนาคต
4. ศึกษารวบรวมผ้าในวิถีชีวิตไทยทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเพื่อเป็นกรณีศึกษาในการเขียนตำราการออกแบบเสื้อผ้าสำหรับนักศึกษาภาควิชาการออกแบบ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
5. เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา ในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2554

3. ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาประเภท กรรมวิธีผลิตผ้าทอ ลวดลายที่สำคัญๆ และการใช้ผ้าทอในประเทศไทยโดยครอบคลุมในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ เพื่อประโยชน์ในการออกแบบเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ การอนุรักษ์และการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้หลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของงานหัตถกรรมผ้าทอ เกิดผลงานทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ใช้เป็นตัวอย่างประกอบการศึกษา
2. ได้แนวทางและพื้นฐานในการพัฒนาศิลปะด้านการออกแบบเสื้อผ้า
3. เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาและอุปสรรค และการพัฒนางานหัตถกรรมท้องถิ่นต่อไป
4. เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาลวดลายงานหัตถกรรมทอผ้าและงานหัตถกรรมเครื่องแต่งกาย
5. นำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ในการศึกษา และการสอนในมหาวิทยาลัย และผู้ที่สนใจทั่วไป

5. วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวกับความเป็นมา ของผ้าทอในประเทศไทย
2. สัมภาษณ์แหล่งทอผ้าในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยทั้งในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้
3. สัมภาษณ์ช่างทอผ้าโดยวิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) และสังเกตวิธีการทำงาน
4. บันทึกภาพขั้นตอนและวิธีการสร้างสรรค์ผลงานของช่างทอผ้า
5. บันทึกลวดลายรูปแบบของผ้าทอประเภทต่างๆ

6. สรุปผลการวิจัย

6. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ สอบถาม และสังเกตจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ช่างทอผ้าผู้ผลิตผลงาน ผู้ที่ใช้ผ้าทอ เป็นต้น
2. ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรับข้อมูลต่างๆ ที่มีผู้รวบรวมไว้ก่อนแล้ว โดยมีแหล่งค้นคว้าที่มาจากห้องสมุดต่างๆ พิพิธภัณฑ์ผ้า พิพิธภัณฑ์ในท้องถิ่น เป็นต้น

7. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

นางสาววรรณภา วุฒฑะกุล และ นางสาวยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา (2536) ศึกษาเรื่อง “ผ้าทอกับวิถีชีวิตของชาวไทย”

จากการศึกษาพบว่า ประเภทของผ้าทอสามารถแบ่งได้ 3 ประเภท คือ แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอ และแบ่งตามกรรมวิธีการทอ ผ้าทอมีความสำคัญเพื่อสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต เพราะผ้าทอเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ ผ้าเป็นการแสดงถึงฐานะของผู้สวมใส่ ทำเป็นการแบ่งหน้าที่ระหว่างชายและหญิง อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงความเป็นหญิงอย่างเด่นชัด เพราะการทอผ้าต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายาม ความประณีตละเอียดอ่อน ซึ่งเป็นอุปนิสัยของผู้หญิง การทอผ้าเป็นเครื่องแสดงถึงความพร้อมในวัยที่จะมีครอบครัว ประโยชน์ของผ้าทอในชีวิตประจำวันและใช้ในพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ปรากฏว่าอุตสาหกรรมการทอผ้าของยุโรปซึ่งเจริญก้าวหน้าได้แพร่ขยายเข้ามาสู่สังคมไทย ผ้าทอมือดังกล่าวมีเนื้อแน่นสีไม่ตก มีราคาถูก ซึ่งหาได้ง่าย ประหยัดเวลา และไม่ต้องเสียเวลาในการทอด้วยมือ ชาวบ้านจึงนิยมใช้ผ้าทอจากเครื่องจักรแทนผ้าทอมือ

เครือมาส วุฒิการณ์ (2537) ศึกษาเรื่องชีวิต ศรัทธาและผืนผ้า: การสืบทอดความรู้เรื่องผ้าทอ อำเภอมแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”

จากการศึกษาพบว่าอำเภอมแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอำเภอที่ยังคงหลงเหลือรูปแบบ อารยธรรมของล้านนาเห็นได้จากสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม หัตถกรรมในวัดและบ้านเรือน ภาษา การยึดมั่นในพุทธศาสนาตลอดจนอาหารการกิน และการแต่งกายของชาวแม่แจ่มที่มีความงดงาม โดยเฉพาะลวดลายของผ้าทอที่สวมใส่ ลวดลายนั้นเกิดจากความชำนาญในการทอและการรังสรรค์งาน สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวแม่แจ่ม ผู้วิจัยได้ศึกษาทำความเข้าใจการทอผ้าและผืนผ้าในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอุดมคติทางศาสนาซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ (Paradigm) ที่ครอบคลุมพฤติกรรมของสมาชิกชุมชนชาวพุทธ ผู้วิจัยมุ่งเน้นในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้จาก “วัด” ไปสู่ “บ้าน” อันเป็นการศึกษาเบ็ดเสร็จที่ปูทางในการดำเนินชีวิตให้กับชาวแม่แจ่มทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนตาย

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2544) ศึกษาเรื่อง ผ้าทอพื้นเมือง: การสำรวจผู้ผลิตทั่วประเทศ

จากการศึกษาพบว่า สามารถจำแนกประเภทของผ้าตามกรรมวิธีการทอ ความละเอียดของลาย การประยุกต์และผสมผสานลวดลายออกได้เป็น 5 ประเภท คือ 1. ผ้าทอแบบมัดหมี่ 2. ผ้าทอแบบจก 3. ผ้าทอแบบขิด 4. ผ้าทอแบบขยก และ 5. ผ้าทอแบบแพรวา โดยผ้าทอแบบมัดหมี่ พบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เอกลักษณ์หรือลวดลายของการทอสืบทอดมาจากกลุ่มชนเชื้อสายลาว ภูไท เขมร และ ลัวะ ผ้าทอแบบจกพบมากในภาคเหนือ เอกลักษณ์หรือลวดลายในการทอสืบทอดมาจากกลุ่มชนในอาณาจักรล้านนาที่ประกอบด้วยไทวนหรือไทโยนกและกลุ่มชนชาวไทลื้อ ไทพวน และลาวกั้ง ผ้าทอแบบขิดพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เอกลักษณ์หรือลวดลายในการทอสืบทอดมาจากกลุ่มชนเชื้อสายลาว ภูไท และไทลื้อโบราณ ผ้าทอแบบขยก พบมากในภาคใต้ เอกลักษณ์หรือลวดลายในการทอสืบทอดมาจากกลุ่มชนชาวล้านนา และจากชนชาติที่เข้ามาติดต่อกับชายกับเมืองไทรบุรีในสมัยอยุธยาส่วนผ้าทอแบบแพรวาพบที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการสืบทอดเอกลักษณ์หรือรูปแบบของการทอมาจากชนชาวภูไท

สภาพของปัญหาของการสำรวจข้อมูลภาคสนามในพื้นที่พบว่า 1. ชาวบ้านส่วนหนึ่งขาดความตื่นตัวในอาชีพการทอผ้า ไม่มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง อีกทั้งขาดการอนุรักษ์หรือสืบทอดกรรมวิธีโบราณ เช่น การย้อม การสาวไหม และการทอผ้าลวดลายดั้งเดิม 2. ขาดศักยภาพในการพัฒนาหรือคิดค้นลวดลายใหม่หรือผลิตภัณฑ์แปรรูปที่หลากหลายเพื่อสนองความต้องการของตลาด 3. ขาดการตลาดที่ดีเพื่อรองรับผลผลิต 4. ขาดการสนับสนุนหรือส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อย่างเพียงพอ ในแนวทางการแก้ไขปัญหา

พงษ์ศิริ นาคพงศ์ (2536) ศึกษาเรื่อง อันเนื่องมาจากลวดลายและสีสันบนผืนผ้าไหมไทยพื้นเมืองในภาคกลาง

จากการศึกษาพบว่า การอนุรักษ์และสืบทอดงานหัตถศิลป์ผ้าพื้นเมืองจะทำได้โดยพิจารณาด้านต่างๆ ดังนี้ ด้านบุคลากร ควรยกย่องผู้ถ่ายทอดศิลปะการทอผ้าและให้การช่วยเหลือช่างทอผ้าให้มีรายได้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ ด้านรูปแบบและวัสดุควรตั้งกองทุนผลิตและจำหน่ายเส้นใยฝ้ายหรือไหมที่ย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งจะให้ความงามมากกว่าการใช้ด้ายโทเรหรือใยสังเคราะห์ที่ย้อมสีเคมี คุณภาพของผลผลิตต้องอยู่ในความนิยมของตลาด นอกจากจะอนุรักษ์ลวดลาย สีสันและรูปแบบแล้ว จะต้องดูแลตลาดว่าเป็นที่นิยมจำหน่ายได้ ราคาพอที่จะให้ผู้ผลิตสามารถผลิตได้

สุริยา สมุทรคุปต์ และคณะ (2537) ศึกษาเรื่อง แม่หญิงต้องตำหูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้า และการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า ผู้หญิงอีสานดั้งเดิมมีบทบาททางสังคมที่เกี่ยวพันกับผู้ชาย มีสถานภาพในโครงสร้างสังคมที่ไม่ด้อยกว่าผู้ชาย ผู้หญิงรับผิดชอบงานในครัวเรือนและกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่ผู้ชายมีบทบาทสำคัญในงานไร่ นา งานส่วนรวมของชุมชน และงานที่ต้องติดต่อกับภายนอกชุมชนและยังพบอีกว่า กิจกรรมการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของ “ต้นทุนทางวัฒนธรรม” ของผู้หญิงอีสานทักษะและความชำนาญในการทอผ้าเป็นช่องทางสำคัญที่สังคมวัฒนธรรมอีสานเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าไปมี

บทบาทในครอบครัว ในชุมชน และนอกชุมชนในฐานะที่เป็นลูก ภรรยา แม่ และญาติผู้ใหญ่ ผู้หญิงต้องรู้ และเกี่ยวข้องกับกระบวนการทอผ้าตลอดชีวิต

วรรณ วุฒตะกุล (2538) ศึกษาเรื่อง ผ้าจกกับวิถีชีวิตชาวไทยยวน: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

จากการศึกษาพบว่าชุมชนคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรีเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาของบรรพบุรุษของคนในชุมชน คือ ชาวไทยยวนที่อพยพมาจากดินแดนล้านนาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวไทยยวนเหล่านี้ได้นำวัฒนธรรมการแต่งกายมาด้วย โดยเฉพาะการทอผ้าชิ้นดินจกที่มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ลวดลายที่สำคัญ ลายกาบ ลายกายหักซ้อน ลายกาบดอกแก้ว ลายกาบดอกเซีย ลายการไก่อ้งแก้ง ลายกาบไก่อ้งแก้งซ้อนเซีย ลายหน้าหมอน ลายหัวนกคู่กินน้ำฮ่วมต้น ลายแคทราย ซึ่งเป็นลายหลัก แม้ว่าในปัจจุบัน วัฒนธรรมการแต่งกายในท้องถิ่นจะได้รับผลกระทบจากวัฒนธรรมตะวันตก แต่สำหรับชาวไทยยวน ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ยังคงรักษาและพัฒนาศิลปะการทอผ้าจกที่มีกรรมวิธี และเวลาในการทอไว้ได้ การทอผ้าจกของชาวไทยยวน ตำบลคูบัว สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตพื้นฐานของการดำรงชีวิต ศาสนา ความเชื่อ ซึ่งแฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ปัจจุบันศิลปะการทอผ้าจกได้รับการสนับสนุนและสืบทอดโดยกลุ่มลูกหลานไทยยวนเอง

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543) ศึกษาเรื่อง ผ้าพื้นเมืองในภาคเหนือ โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ

จากการศึกษาพบว่า ภาคเหนือมีการทอผ้าแทบทุกจังหวัด ทอทั้งผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด ผ้าจก และผ้ายกดอก จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ตาก แพร่ อุดรดิตถ์ จะทอผ้าพื้นเมืองทุกประเภท ส่วนจังหวัดลำพูนมีชื่อเสียงในการทอผ้ายกดอก เรียกว่า “ผ้าไหมยกดอกลำพูน” จังหวัดแพร่ทอผ้าตีนจกและผ้าหม้อห้อม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของลำพูน หม้อห้อม คือ ผ้าที่ย้อมด้วยครามสีน้ำเงินเข้ม จังหวัดน่านและจังหวัดลำพูนทอผ้ามัดหมี่ลายน้ำไหล จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นหัตถกรรมการปักผ้าของชาวไทยใหญ่ จังหวัดสุโขทัยเป็นแหล่งทอผ้าที่รู้จักกันดีที่ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย ชาวหาดเสี้ยวเป็นคนเชื้อสายลาวพวน อพยพมาจากเมืองพวน ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองหลวงพระบางในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การทอผ้าเป็นประเพณีของชาวพวนที่สืบทอดกันมาโดยตลอด ส่วนจังหวัดกำแพงเพชร พิษณุโลก พิจิตร ทอผ้ามัดหมี่

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543) ศึกษาเรื่อง ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ

จากการศึกษาพบว่า ภาคอีสานมีการทอผ้าทุกจังหวัด ส่วนใหญ่จะทอผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด ผ้าจก และผ้าแพรวา โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ จังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น ชัยภูมิ บุรีรัมย์ มหาสารคาม มุกดาหาร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย หนองบัวลำภู ส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดนครพนม นอกจากทอผ้ามัดหมี่ ยังมีการทอผ้าแพรวาที่มีชื่อเสียง และมีความละเอียด สวยงาม เป็นของกลุ่มคนเชื้อสายภูไท

จังหวัดยโสธรทอผ้าชนิดที่มีชื่อเสียง ลวดลายนอกจากแม่ลายพื้นฐานทั้ง 7 ลาย แล้วมีการนำลายมัดหมี่มา ประสมประสานให้เกิดเป็นลายใหม่ ลายเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543) ศึกษาเรื่อง ผ้าทอพื้นเมืองในภาคกลาง โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองใน ทุกจังหวัดของประเทศ

จากการศึกษาพบว่าภาคกลางผู้ที่รู้จักวิธีการทอผ้าใช้เอง โดยเฉพาะผ้าพื้นเมืองนั้นมักเป็นผู้ที่อพยพ เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ของภาคกลาง เช่น คนไทยเชื้อสายโชนกที่จังหวัดเพชรบุรี คนไทยเชื้อ สายลาวครั้งที่จังหวัดชัยนาท และคนเชื้อสายไทยยวนที่จังหวัดราชบุรี เป็นต้น จังหวัดเพชรบุรี จังหวัด สุพรรณบุรี มีกลุ่มลาวโชนกหรือลาวทรงดำ มีการทอตีนจกเป็นจกเรียกว่าตีนจก สำหรับจังหวัดชัยนาทและ จังหวัดอุทัยธานีมีลาวครั้งที่อพยพมาอยู่ตั้งแต่โบราณซึ่งมีวิธีสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ และผ้าจก ทั้งทอจากฝ้าย และไหม ใช้สีแดงอมส้มเป็นพื้น ใช้สีตัดกันหรือสีตรงกันข้ามทอเป็นลวดลายอันงดงาม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2545) ศึกษาเรื่อง ผ้าไทยสวยใย แห่งภูมิปัญญา...สู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย

จากการศึกษาพบว่าผ้าไทย เป็นหัตถกรรมสิ่งทอที่มีวิวัฒนาการสืบทอดมายาวนาน เป็นศิลปะที่ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตครอบครัวและสังคมไทยแต่ละภูมิภาค รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเชื่อมโยงกันด้วยเส้นใยแห่งผ้าทอพื้นบ้าน

การทอผ้าในแต่ละท้องถิ่นของประเทศจะมีลักษณะของตนเองทั้งในด้านเทคนิคการทอ วัตถุประสงค์ที่ ใช้สีสันท ลวดลาย และรูปแบบการใช้สิ่งทอนั้น ๆ ในปัจจุบันผ้าไทยมีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น ตัดเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มแล้วยังใช้ในการผลิตเคหะสิ่งทอและผลิตภัณฑ์อื่นๆ ตามความต้องการของตลาดทั้ง ภายในประเทศและสินค้าส่งออกตลาดต่างประเทศที่มีปริมาณเพิ่มขึ้น ภูมิปัญญาการทอผ้าของคนไทย ผ้า ไทยเป็นมรดกสายใยแห่งภูมิปัญญาที่เป็นมรดกอันทรงคุณค่าของประเทศไทย เป็นองค์ความรู้ที่ได้ถ่ายทอด สืบต่อกันมาด้วยสายใยแห่งความรัก ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดในครอบครัวและเครือญาติ โดยเฉพาะในอดีต นั้น ลักษณะครอบครัวของคนไทย จะอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่และอาศัยใกล้ชิดกันเป็นเครือญาติ มีปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา การเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าซึ่งสังคมจัดให้เป็นหน้าที่ของผู้ หญิงไทยทุกคน จึงมี โอกาสสั่งสมข้อมูลภูมิปัญญาในเรื่องการทอผ้า ซึ่งได้เห็นย่า ยาย พี่ ป้า น้า อา สร้างสรรค์ทอผ้าไทยอันงดงามผืนแล้วผืนเล่าจากภาพคุ้นตาตั้งแต่วัยเยาว์

ปัจจุบันวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์เทคนิคและอุตสาหกรรมสิ่งทอได้เข้ามาแทนที่อันเป็นสาเหตุ หนึ่งที่ทำให้หัตถกรรมสิ่งทอลวดลายและสีสันทความละเอียดอ่อนฝีมือและภูมิปัญญาชาวบ้านที่บรรจุใส่ใน เส้นใยฝ้ายกำลังจะสูญไป

บุญถิ่น อินดาฤทธิ์ และคณะ (2548) ศึกษาเรื่อง ผ้าทอไทยภาคเหนือเพื่อการพัฒนาสู่สากล

จากการศึกษาพบว่า การเรียนรู้เรื่องการทอผ้าจะเกิดขึ้นโดยการถ่ายทอดกันในครอบครัวรุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่ผู้ทอยังเด็ก ฝีมือและลวดลายการทอจะพัฒนาผ่านประสบการณ์ ระยะเวลาที่เพาะปม โดยผู้ทอเอง จน เกิดอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม และสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนสร้างชื่อเสียงในระดับภูมิภาคจนทาง

ภาครัฐได้สังเกตเห็นความสำคัญของการการอนุรักษ์ผ้าทอ ได้ทำการสนับสนุนทั้งในส่วนงบประมาณในการลงทุน หาดตลาดกลาง รวมไปถึงงานประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้ภาคเอกชนยังเข้ามามีบทบาทเป็นผู้ติดต่อซื้อขาย ลดความเสี่ยงในแง่การลงทุน และมีส่วนร่วมในการสะท้อนเรื่องความต้องการของผู้บริโภคในเชิงลึก ทั้งในแง่มุมมองของประวัติศาสตร์ การประยุกต์องค์ความรู้ ภูมิปัญญา รากเหง้าแห่งวัฒนธรรมกับความร่วมสมัย นวัตกรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เป็นแรงขับให้ผู้บริโภคสนใจผ้าทอไทยภาคเหนือเป็นอันดับหนึ่ง ทั้งนี้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้สังเกตเห็นความสำคัญของการพัฒนาและต่อยอดผ้าทอไทยภาคเหนือ แต่ยังมีการทำงานแบบแยกส่วนมีการทำงานในลักษณะโครงการต่างๆ รวมไปถึงการซ้อนทับของนโยบาย จากการถอดบทเรียนสามารถสรุปได้ว่าควรมีหน่วยงานกลางทำหน้าที่เจ้าภาพในการทำงานแบบองค์รวม จะส่งผลให้เกิดหลักประกันในการพัฒนาผ้าทอไทยภาคเหนือสู่สากลได้อย่างแท้จริง

กฤตพร ชูแสง (2548) รายงานผลการดำเนิน โครงการพัฒนาหัตถกรรมผ้าไทยในชนบท “โครงการออกแบบและตัดเย็บเสื้อผ้าและเครื่องประกอบการแต่งกายจากผ้าทอพื้นเมือง อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง”

จากการศึกษาพบว่า ผ้าพื้นเมืองภาคใต้ประกอบด้วยผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราช ผ้าทอพุมเรียง ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรี อำเภอเมืองตรัง ผ้ายะเยอ จังหวัดสงขลา ผ้าทอพื้นเมืองตำบลลานข่อย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ผ้าทอพื้นเมือง ผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้สามารถนำมาตัดเสื้อผ้าที่มีรูปแบบโดดเด่น ถ้ารู้จักเลือกเสื้อผ้าให้เหมาะสมกับตนเอง โดยมีหลักศิลปะพื้นฐานและหลักการจัดองค์ประกอบมาช่วย ซึ่งประกอบด้วยเส้นสีกับเนื้อผ้า จังหวะ สัดส่วน การเพ้นท์ สวมคลุม นำสัมผัส และกลมกลืน

จินตนา กระบวนแสง (2548) ศึกษาเรื่อง เครื่องนุ่งห่ม

จากการศึกษาพบว่า การขุดค้นทางโบราณคดี มีหลักฐานว่าประเทศไทยปัจจุบันมีคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์อาศัยอยู่ในบริเวณต่างๆ ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ได้ขุดพบโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก เป็นสิ่งที่ยืนยันว่า คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยรู้จักวิธีการทำผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม คือการขุดค้นพบ แวดินเผา (เครื่องสำหรับทำเส้นด้าย ทำด้วยดินเผา) และเข็มเย็บผ้าทำจากกระดูกสัตว์ที่อำเภอบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี เครื่องมือหินสำหรับทอเปลือกไม้ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เศษผ้าติดอยู่กับกำไลสำริด ที่อำเภอบ้านเชียง และเศษผ้า เศษด้าย เศษไหม ที่บ้านนาดี อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี การทำผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มได้รับการพัฒนาขึ้นโดยลำดับ เมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณประเทศไทยปัจจุบันซึ่งเรียกว่า “สุวรรณภูมิ” มีการปกครองเป็นอาณาจักร ตั้งแต่สมัยฟูนัน เจนละ ทวารวดี ศรีวิชัย ฯลฯ เรื่อยมาแต่ละอาณาจักรมีวัฒนธรรมการแต่งกายของตนเอง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้น คนไทยได้เข้มารวมตัวกันตั้งเป็นแว่นแคว้นต่างๆ เป็นปึกแผ่นมั่นคง ส่วนทางภาคเหนือคืออาณาจักรล้านนา อาณาจักรสุโขทัย ภาคกลางคืออาณาจักรอยุธยา ต่อมาอาณาจักรเหล่านี้ได้รวมตัวกันเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ลักษณะการใช้เครื่องนุ่งห่มของคนไทยโบราณนั้นมีผ้าเพียง 2 ผืน คือ ผ้าสำหรับนุ่ง 1 ผืน ใช้เป็นผ้าชั้น ผ้าโจงกระเบน

ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ฯลฯ เรียกว่า ผ้านุ่ง ส่วนอีกผืนหนึ่งใช้สำหรับห่มในเวลาอากาศหนาว หรือที่ใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น โปกศิริษะ กลุมไหล่ คาดเอว คาดอก ฯลฯ เรียกว่าผ้าห่ม ผ้าที่ใช้ทำเครื่องนุ่งห่มโดยมากทำมาจากฝ้ายซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และให้ความอบอุ่นได้มากกว่าผ้าไหม ซึ่งมีใช้บ้างเฉพาะชนชั้นสูง และใช้สำหรับงานพิธีกรรมต่างๆ เนื่องจากผ้าไหมต้องดูแลมากกว่าผ้าฝ้าย ส่วนประกอบของผ้ามี 3 ส่วนที่สำคัญ คือ หัวชิ้น ตัวชิ้น และตีนชิ้น

กาญจนาพร ช้างจะงาม (2552) ศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

จากการศึกษาพบว่า ลวดลายผ้าทอตีนจกบ้านหาดเสี้ยว มีลักษณะสมมาตร (Symmetry) มีลายหลักอยู่ตรงกลาง มีลายประกอบที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกับขนานข้างแม้ว่าลวดลายประกอบบนและล่างของลายหลักจะมีความแตกต่างในด้านลวดลายก็ตามแต่ขนาดของลวดลายทั้งสองพื้นเท่ากัน จึงทำให้ลวดลายโดยรวมอยู่ในกรอบของโครงการของสี่ที่เป็นเอกลักษณ์คือเป็นลักษณะเป็นพหุรงค์ (Polychrome) ที่ใช้สีตัดกัน เช่น สีเขียว แดง ขาวและเหลือง ความสัมพันธ์ของลวดลายที่เป็นองค์ประกอบของลายผ้าตีนจกจะถูกจัดระเบียบไว้ นับตั้งแต่ส่วนบนของตัวชิ้น การเรียงลำดับลงมาจนถึงส่วนล่างสุดของตีนชิ้นเป็นโครงสร้างเดียวกันของลายตีนจกทั้งหมด ซึ่งผ้าตีนจกที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหาดเสี้ยวจะประกอบด้วยลวดลาย พันดิ่ง ลายนกคุ้ม ลายนกคาบ ลายดอกหมี ลายพื้นปลา ลายแซงพร้าว ลายเครือขอ การอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกแบบดั้งเดิมของชาวหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย โดยการป้องกันดูแลรักษา ผ้าทอตีนจกไว้ในตู้และมักจะใส่สบู่เพื่อให้มีกลิ่นหอมและป้องกันแมลง วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกเพื่อให้ผ้าทอตีนจกอยู่ในสภาพเดิม ในการเก็บรักษาโดยการพับผ้าตีนจกเก็บไว้ในตู้โดยกลับด้านลวดลายแท้ไว้ด้านในโดยการพับตามยาวแล้วแขวนไว้ในตู้หรือพับซ้อนทับไว้ในตู้โชว์หรือตู้เสื้อผ้า

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวทำให้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผ้าทอในประเทศไทยในด้านวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธีการผลิต ประวัตติความเป็นมาของผ้าทอแต่ละประเภท และเป็นแนวทางในการค้นคว้าข้อมูลในเชิงลึก

บทที่ 2

ผ้าทอในประเทศไทย

ประเภทและกรรมวิธีการผลิตผ้าในประเทศไทย

การทอผ้าของไทยมีมาแต่โบราณจากอดีตถึงปัจจุบัน การทอผ้าของชาวบ้านในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ทั้งกรรมวิธีการผลิต ลวดลาย สีสันบนผืนผ้า ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตและค่านิยมในสังคมที่สืบทอดกันมาจากกลุ่มชนต้นกำเนิด

ผ้าทอของประเทศไทยอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือประเภทแรกพิจารณาจากวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ ประเภทที่สองพิจารณาตามกรรมวิธีการผลิต

1. แบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ ได้แก่ ฝ้ายและไหม

ฝ้าย เป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกได้ทั่วไปในทุกภาคของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันตกและแม้แต่ภาคใต้ เพราะฝ้ายเป็นพืชเขตอากาศร้อน ชอบดินเหนียวปนทราย อากาศโปร่ง ไม่ชอบที่ร่มเงาบัง เส้นใยของฝ้ายดูดความชื้นได้ง่าย เป็นตัวนำความร้อนที่เลวเหมาะสำหรับทอเป็นเครื่องนุ่งห่มในเมืองร้อน เพราะเมื่อฝ้ายดูดความชื้นแล้วความชื้นจะระเหยกลายเป็นไอน้ำ ผู้ที่สวมใส่เสื้อผ้าจะรู้สึกเย็นสบาย ฝ้ายจะปลูกในเดือนพฤษภาคมต่อกับเดือนมิถุนายนหรือปลายเดือนกรกฎาคมต่อเดือนสิงหาคม เพราะระยะเวลา 4-5 เดือนนี้ เป็นฤดูฝนจะช่วยให้ฝ้ายได้รับฝนดีพอประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ฝ้ายก็จะแก่และแตกปุย การปลูกฝ้ายชาวบ้านจะปลูกไปพร้อมๆ กับการปลูกข้าว คือ หว่านข้าวในนาในขณะที่รอให้กล้าโต ก็จะทำการปลูกฝ้ายไปด้วย คือ ปลูกในไร่หรือเนื้อที่ที่ว่างต่อกับบริเวณบ้าน ซึ่งสามารถดูแลได้ทั่วถึง เมื่อเสร็จจากการปลูกฝ้ายกล้าในนาที่โตพอดี ต่อจากนั้นก็ถอนกล้าแล้วดำนาต่อไป พร้อมกันนั้นก็บำรุงรักษาฝ้ายที่ได้ปลูกไว้ ระยะเวลาที่ใช้ในการปลูกฝ้ายจนกระทั่งสามารถเก็บปุยได้ใช้เวลาประมาณ 6-7 เดือน (วรรณภา วุฒทะเลกุล และ ยุรรัตน์ พันธุ์ยูธา, 2536: 7)

ดอกฝ้าย

ฝ้ายขอมลี

ฝ้ายที่ใช้ในการทำเส้นฝ้ายมี 2 พันธุ์ คือ พันธุ์ใหญ่และพันธุ์เล็ก พันธุ์ใหญ่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พันธุ์พื้นเมือง ดอกฝ้ายมีลักษณะเป็นปุยขนาดใหญ่พองฟู มีสีขาวนวล เมล็ดสีดำเกาะติดกับปุยฝ้าย ส่วนพันธุ์เล็กดอกจะมีขนาดเล็ก ลักษณะปุยไม่พองแต่มีความหนาแน่น การจับตัวของปุยฝ้าย โครงสร้างของฝ้ายมีความยาวที่ต่อเนื่องกันและมีความเหนียวทนทานจึงเหมาะที่จะนำมาทำเป็นเส้นยืนและเส้นพุ่ง สำหรับการทอผ้า เมื่อชาวบ้านเก็บดอกฝ้ายแล้วก็นำดอกฝ้ายไปตากแดดให้แห้งสนิทก่อนเพื่อให้ดอกฝ้ายพองฟูและเพิ่มความเหนียวของปุยฝ้าย จากนั้นก็แยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย เรียกว่าหีบฝ้ายโดยใช้อุปกรณ์แยกเมล็ดออกจากปุยฝ้ายเรียกว่า อีว การแยกเมล็ดออกจากปุยฝ้ายเป็นการแยกอย่างละเอียดซึ่งมีการแบ่งทั้งเมล็ดและปุยในขณะที่แยกเมล็ดออกจากปุยนั้นก็จะได้เมล็ดพันธุ์เพื่อทำการปลูกในครั้งต่อไป เมื่อได้ปุยฝ้ายแล้วนำมาตัดและคลึงปุยฝ้ายกับไม้กระดานให้เป็นแท่งต่อจากนั้นก็นำมาปั่นทำฝ้ายให้เป็นเส้น (กาญจพงศ์ ข้างจะงาม 2552: 47-52)

การคัดแยกเมล็ด
ออกจากฝ้าย

การดีดฝ้าย

การปั่นฝ้าย

การม้วนฝ้ายหรือล่อฝ้าย

ไหม เส้นใยธรรมชาติไหมได้จากตัวไหมที่เลี้ยง ตัวไหมนั้นส่วนมากเลี้ยงกันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง ส่วนภาคใต้นั้นมีการเลี้ยงกันบ้าง ชาวบ้านเริ่มต้นจากการปลูกต้นหม่อนสำหรับเป็นอาหารของตัวไหม ต้นหม่อนขึ้นได้ดีในดินเกือบทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นดินดีหรือ

ดินค่อนข้างเลวก็ตาม โดยหม่อนต้องการความชุ่มชื้นเล็กน้อยในระยะตั้งตัว แต่เมื่อโต หม่อนจะทนความแห้งแล้งได้ดีพอสมควร หม่อนเป็นอาหารสำคัญที่ดีที่สุดของไหมจัดเป็นพืชในตระกูล Moraceae มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Morus alba*, Linn. มีถิ่นกำเนิดในแถบเอเชียเป็นส่วนใหญ่ หม่อนเป็นไม้ยืนต้นจำพวกไม้พุ่มทนทานต่อความแห้งแล้งได้ดีพอสมควรขึ้นได้ดีในดินร่วนปนทรายดูดซึมน้ำได้ดี มีลักษณะดินค่อนข้างเป็นด่างใบมีรูเป็นปลายแหลม ขอบใบหยักฐานใบมีลักษณะคล้ายใบโพธิ์ ดอกออกช่อช่อหนึ่งมีดอก 4-10 ดอก พันธุ์ที่นิยมปลูกมี 5 พันธุ์ได้แก่ หม่อนน้อย หม่อนส้ม หม่อนมี หม่อนใบมน หม่อนดำการปลูกหม่อน นิยมใช้กิ่งปักชำกิ่งที่ใช้ปักชำควรเป็นกิ่งที่มีอายุ 4 เดือนขึ้นไปตัดเป็นท่อนยาวประมาณ 20-25 เซนติเมตร ด้านบนตัดตรงให้เหนือตา 1 เซนติเมตรด้านล่างตัดเฉียงเป็นปากฉลามกิ่งหนึ่งๆ ควรมีตาไม่น้อยกว่า 4-6 ตาหลังจากเตรียมกิ่งแล้วควรนำไปเพาะชำทันทีจนกระทั่งรากงอกดีแล้วจึงนำไปปลูกต่อไป

การปลูก ควรปลูกตั้งแต่ต้นฤดูฝนประมาณเดือนมิถุนายนและควรปลูกเป็นคู่เพื่อตัดไม้หนึ่งตายจะได้มีอีกต้นอยู่แทน โดยใช้ระยะปลูกระหว่างต้น 75-100 เซนติเมตรการปลูกมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปริมาณของตัวไหมที่จะเลี้ยงโดยคำนวณจากรังไหมที่ต้องการถ้าต้องการรังไหมสด 1 กิโลกรัม ต้องใช้ใบหม่อนประมาณ 15 กิโลกรัมแปลงหม่อนที่ปลูกควรให้อยู่ใกล้โรงเลี้ยงไหมมากที่สุดระยะห่างที่พอเหมาะคือประมาณ 30-100 เมตร เพื่อสะดวกในการบำรุงรักษา และง่ายต่อการเก็บเกี่ยว (วรรณ วุฒฑะกุล และ ยุรารัตน์ พันธุ์ยูรา, 2536: 8)

การเลี้ยงไหม ตัวไหมเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายตัวหนอนเมื่อแก่ตัวเข้าจะชักใยหุ้มตัวของมันเอง และตัวไหมจะอาศัยอยู่ภายในนั้น ชาวบ้านจะเอาใบหม่อน ที่หั่นเป็นฝอยๆ ไปให้ตัวไหมกิน และฝ้าดูแลตัวไหมชักใย ตัวไหมและใบหม่อนสามารถเลี้ยงและปลูกได้ทุกบ้าน ชาวบ้านจะเอารังไหมมาสาวเพื่อจะเอาเส้นไหม ต่อจากนั้นก็นำเส้นไหมมาฟอก โดยนำมาต้มฟอกด้วยด่างเพื่อชักให้สีเส้นไหมเดิมออก แล้วนำมาทักเพื่อทำให้เส้นใยไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวกันตลอด หลังจากนั้นก็นำมาย้อมสี แล้วจึงนำไปทอเป็นผืนผ้าตามที่ต้องการ เส้นใยไหมมีคุณสมบัติ คือ ลื่น มัน และยืดหยุ่นได้ดี

การเลี้ยงไหม

ขั้นตอนของการผลิตไหม

1. การเพาะไหม ตอนแรกที่จะเอาไหมมาเลี้ยง จะต้องเอาตัวบี (ตัวแมลงที่เกิดจากตัวไหมสีขาวคล้ายผีเสื้อ) มาประมาณ 5 หรือ 100 ตัว มาปล่อยไว้ในกระดิ่งให้ตัวผู้กับตัวเมียผสมพันธุ์กัน จากนั้นจับตัวผู้ทิ้ง (ตัวผู้เล็กกว่าตัวเมีย) จับเอาเฉพาะตัวเมียใส่ผ้าแล้วเอาชามครอบไว้ 1 คืน รุ่งเช้าจะเห็นไข่ติดอยู่ที่ผ้าแล้ว จับตัวแม่บีทิ้ง เอาผ้าปิดไข่บีไว้ประมาณ 8 วัน ตัวไหมก็จะออกจากไข่

การเพาะไหม

2. การเลี้ยงไหม เมื่อตัวไหมออกจากไข่หมดแล้ว จะเอาผ้าที่รองไข่นั้นใส่กระดิ่ง เอาใบหม่อนมาหั่นให้เป็นฝอยให้ตัวไหมกินวันละ 3 ครั้ง หรืออาจให้กินตอนกลางคืนด้วย ถ้าผู้เลี้ยงขยันพอ เมื่อเลี้ยงได้ 7-8 วัน ตัวไหมจะมีอาการที่เรียกว่า นอนหนึ่ง คือ นอนนิ่งๆ ไม่กินใบหม่อนอยู่ประมาณ 1-2 วัน จากนั้นมันก็เริ่มกินใบหม่อนอย่างเดิม ระยะเวลาให้เอาผ้าที่รองตัวไหมออกและปล่อยให้มันอยู่ในกระดิ่งๆ ละประมาณ 2000 ตัว พอได้ 7 วัน ตัวไหมก็จะเข้าระยะนอนสอง คือ ไม่กินใบหม่อนอีก เมื่อมันพ้นจากระยะนอนสองแล้วตัวมันจะโตมากขึ้น จึงสามารถให้กินใบหม่อนเป็นใบๆ ก็ได้ ต่อมาอีก 7 วัน ตัวไหมก็จะอาการสงบนิ่ง เรียกว่านอนสอง เมื่อพ้นจากนอนสามต่อไปอีก 7 วันจะมีอาการเช่นเดิม เรียกว่านอนสี่ และเมื่อพ้นจากนอนสี่ขึ้นนอนห้า ตัวไหมก็จะเริ่มทำฝัก ทำรัง

เมื่อตัวไหมขึ้นนอนห้าแล้วประมาณ 5 วัน ก็เริ่มสุก ผู้เลี้ยงจะต้องคอนหมั่นตรวจดูว่าตัวไหนแก่จะนอนสุก คือ ทำฝัก ทำรัง ตัวนั้นจะมีสีเหลืองทั้งตัว จะต้องเอาตัวนั้นออกไปใส่ "จ่อ" (จ่อ : ภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่ คล้ายกระดิ่ง แต่ใหญ่กว่ามาก สานตาห่างมีไส้ขดใช้เป็นที่สำหรับเลี้ยงตัวไหม) ไว้ (ตัวไหมที่อยู่ในจ่อ จะไม่มีการกินใบหม่อนอีกแล้ว) เมื่อตัวไหมอยู่ในฝัก ในรัง 3 วัน ตัวไหมจะขุดตัวเล็กลง เรียกว่า คักแค้ ถ้าเราจับฝักหรือรังเขาคูจะดังซุกๆ จากนั้นก็จะเอาฝักไหมใส่หม้อต้มเพื่อจัดการสาวไหมต่อไป ส่วนฝักในรังไหมจะเก็บไว้ทำพันธุ์ก็จะเก็บเอาไว้ 7 วัน ตัวคักแค้จะเกิดมีปีกขึ้นเรียกว่า ตัวบี แล้วมันจะกัดฝักครั้งนั้นออกมาเอง

3. การสาวไหม การสาวไหมนี้จะมีอุปกรณ์รวม เรียกว่า เครื่องพวงสาว ซึ่งประกอบด้วยหม้อขนาดวัดโดยรอบประมาณ 2 ฟุต ปากหม้อใส่ไม้ไผ่โค้งคล้ายวงครุตักน้ำและปากหม้อยังมีไม้แบนๆ อีกอันหนึ่งเจาะรูตรงกลาง เหนือไม้แบบนี้จะมีรอกเป็นรูปกลมๆ เมื่อจะสาวไหมให้เอาฝักและรังไหมใส่ในหม้อ ประมาณ 30-50 ฝัก ต้มให้ร้อนแล้วเอาเส้นไหมลอดรูไม้แบนที่ปากหม้อ สาวขึ้นมาพบกับรอก นอกจากนี้จะมีไม้เป็น

ง่ามยาวประมาณ 1 คอก เรียกว่าไม้ ขีบ ผู้ที่ทำหน้าที่สาวไหม จะใช้มือหนึ่งสาวไหมจากรอกไปลงในภาชนะที่เตรียมไว้ อีกมือหนึ่งถือไม้ขีบกดและเขย่งไหมที่อยู่บนมือ เพราะรังไหมนั้นจะลอยเป็นแพอยู่บนผิวน้ำ ร้อน ถ้าไม่กดหรือไม่เขย่งไหมก็จะแน่น สาวไม่ออกถึงสาวออกก็จะเป็นไหมเส้นโตเกินไป

4. วิธีฟอกไหม สีไหมตามธรรมชาตินั้นจะมีสีเหลืองอ่อน เหลืองแก่ และสีจะไม่เสมอกัน ถ้าต้องการจะย้อมไหมเป็นสีต่างๆ ต้องฟอกไหมให้ขาวเสียก่อน การฟอกไหมนั้นจะใช้น้ำด่างฟอก น้ำด่างนี้ทำได้โดยใช้ต้นไม้พื้นเมือง เช่น ผักโขม (หรือผักหมในภาษาอีสาน) ก้านกล้วย ใบกล้วย งวงตาล ไม้เพกา (ต้นลิ้นฟ้า) ไม้ขี้เหล็กอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ นำมาเผาให้เป็นถ่านแล้วเอาถ่านเหล่านี้แช่น้ำเป็น น้ำด่าง เมื่อได้น้ำด่างใสดีแล้วจึงเอาไหมที่จะฟอกไปแช่ จากนั้นนำไหมไปต้มแล้วล้างด้วยน้ำเย็น จากนั้นผึ่งให้แห้ง ถ้ายังเห็นว่าไหมยังขาวไม่ได้ก็ให้นำไปแช่น้ำด่างแล้วต้มอีกครั้งหนึ่ง

5. การย้อมไหม ถ้าเป็นการย้อมไหมแบบพื้นเมืองก็จะใช้สีต่างๆ ย้อมเพื่อ ให้สีตามต้องการ เช่น สีเหลือง ใช้แก่นแข (ต้นแกแล) สีกระดังงา ใช้ต้นถลาง (ต้นมะพูด) สีแดง ใช้ย้อมด้วยครั่งสีลูกหว้า ใช้ย้อมด้วยคราม (ต้นคราม) สีดำ ใช้ย้อมด้วยลูกกระเจา สีเขียว ใช้ย้อมด้วยแกลงแล้วย้อมครามทับอีกชั้นหนึ่ง

6. การทอผ้าไหม ก่อนที่จะทอผ้าไหมนั้น เราควรทราบชนิดของเส้นไหมเสียก่อน เพราะเส้นไหมแต่ละชนิดนั้นมีขนาดและลักษณะต่างกัน ซึ่งแยกได้เป็น 4 ชนิดคือ

ก. ไหมน้อย จัดว่าเป็นไหมที่ดีที่สุดเป็นไหมชั้นในของฝักหม่อน (รังของตัวไหม) มีเส้นเล็ก เนื้อละเอียดเรียบสม่ำเสมอตลอด บางคนเรียก "ไหมยอด" ไหมชนิดนี้นิยมใช้ทอผ้าโสร่ง ผ้าซิ่น ผ้าแพะเบียง ที่ใช้ในงานบุญ พิธีกรรม หรือกลุ่มเจ้านายชั้นสูงของเมืองอุบล

ข. ไหมน้อย เป็นไหมชั้นรองจากไหมน้อย เพราะมีขนาดเส้นใหญ่ และหยาบกว่า บางแห่งเรียกต่างกัน เช่น ไหมร่วม ไหมรวด ไหมลวด หรือไหมกลาง นิยมใช้ทอผ้าทั่วไป

ค. ไหมสืบหรือไหมชั้นนอก เป็นเส้นไหมที่ใหญ่ที่สุดมีเนื้อหยาบเพราะสาวเอาเฉพาะเปลือกชั้นนอกของฝักหม่อน

ง. ไหมยามแลง เป็นไหมเหลือจากการสาวไหมดี ออกแล้ว จนเหลือใยที่ติดเชื้อหุ้มตัวไหม จะมีลักษณะหยาบ มักจะมี "จี๋ไหม" ติดเป็นปมเป็นปมอยู่มาก ถือว่าเป็นไหมคุณภาพต่ำเพราะเส้นไหมไม่เรียบ บางเส้นไหมจะขาดต้องนำมาผูกต่อกันอย่างง่าย

ไหมพันธุ์พื้นเมืองไทยมีรังไหมสีเหลือง เมื่อสาวเป็นเส้นไหมได้เส้นใยยาวประมาณ 200-500 เมตร ลักษณะเส้นใยมีปมปน ซึ่งเป็นเสน่ห์ของไหมไทย ส่วนใหญ่ทำเป็นเส้นพุ่ง ส่วนไหมที่ทำเป็นเส้นยืนเป็นพันธุ์ไหมจากต่างประเทศมีรังไหมสีขาว ไทยเริ่มส่งพันธุ์ไหมญี่ปุ่นเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 รังไหมสีขาวเมื่อสาวเป็นเส้นไหมได้เส้นใยยาวประมาณ 800-1,200 เมตร เส้นใยเรียบ มีความเหนียวสูงกว่าพันธุ์ไหมไทย

การเลี้ยงไหม เดิมทีนั้นไหมที่เลี้ยงเป็นพันธุ์พื้นเมืองเรียกว่า ไหมน้อยปัจจุบันเป็นพันธุ์ผสมระหว่างพันธุ์พื้นเมืองกับพันธุ์ต่างประเทศ เช่น พันธุ์ดอกบัวและพันธุ์นิสชิน การเลี้ยงเริ่มต้นจากการนำไข่ไหมมาเลี้ยงให้เป็นตัวหนอน โดยใช้ใบหม่อนอ่อนๆ หั่นเป็นฝอยให้เป็น อาหารวันละ สองครั้งไหมจะเติบโตจากวัยหนึ่งไปจนถึงวัยสังวจรชีวิตไหมจะสิ้นสุดลง

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้มีการปลูกฝ้ายและปั่นทอทำเป็นเสื้อผ้ามาแต่โบราณ หลักฐานเท่าที่จะอ้างอิงได้ คือ จากพุทธบัญญัติให้พระภิกษุใช้ผ้าเป็นเครื่องห่มครองได้ 6 ชนิด รวมทั้งผ้าฝ้ายด้วย โดยมีชื่อเป็นภาษาบาลีว่า “กัปปาสติกพัตร” ซึ่งแสดงว่า เมื่อพุทธศาสนามาสู่ประเทศไทย คนไทยรู้จักปลูกฝ้ายและทอผ้าแล้ว

ชาวบ้านทุกครัวเรือนสามารถปลูกฝ้ายได้ แล้วนำเส้นใยของฝ้ายมาทอเป็นผืนผ้า สำหรับนุ่งห่มและใช้สอยในชีวิตประจำวัน

คุณสมบัติของผ้าไหมและผ้าฝ้ายต่างกัน เนื่องจากผ้าไหม มีคุณภาพของเส้นใยที่คงทนกว่าเส้นใยฝ้าย นอกจากนี้ ฝ้ายปลูกได้ง่ายกว่าไหม และกรรมวิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งเส้นใยก็ง่ายกว่าไหม และกรรมวิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งเส้นใยก็ง่ายกว่าไหม ผ้าไหมจึงเป็นผ้าที่มักนำมาสร้างสรรค์ลวดลายที่วิจิตรพิสดาร สีสันสวย เพื่อเป็นผ้าที่ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น งานบุญประเพณี หรือพิธีกรรม และผ้าไหมยังเป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งชี้เพื่อแสดงสถานภาพทางสังคมของผู้ใช้ ผ้าฝ้ายจึงเป็นผ้าที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งนุ่งห่มผ้าในบ้านเรือนไปทำงานในไร่ นา ดังนั้นผ้าฝ้ายจึงไม่จำเป็นต้องทอให้มีความสวยงามเป็นพิเศษดังเช่นผ้าไหม ยกเว้นผ้าฝ้ายบางประเภทที่ต้องใช้ในพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนา ซึ่งต้องมีกรรมวิธีที่พิถีพิถัน และสวยงามเป็นพิเศษ เช่น การทำจีวร ซึ่งนิยมทำจากผ้าฝ้าย เพราะเส้นใยไม่ลื่นเหมือนไหม มีค่าพึงเพยที่เปรียบระหว่างเส้นไหมกับเส้นฝ้ายว่า ไหมปั่นยากต้องระมัดระวัง เพราะจะขาดง่าย ดังนั้นผู้ทำจึงต้องมีจิตใจเยือกเย็น คนใจร้อนไม่สามารถทำไหมได้สำเร็จ “คนใจดีแก่ไหม คนใจร้ายแก่ฝ้าย” ดังคำให้สัมภาษณ์ชาวบ้านนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ว่า “การทอผ้าไหมมันทอยากโดยเฉพาะมัดหมี่ ต้องจำลายเอา ต้องใจเย็น โดยเฉพาะทวนปั่นไหม ผู้เฒ่าบอกว่า คนใจดีใจเย็นแก่ไหมคนใจร้อนใจร้ายแก่ฝ้าย”

2. แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ

กรรมวิธีในการทอผ้า คือ การกระทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน กรรมวิธีการผลิตลวดลายแบ่งเป็น 3 วิธีใหญ่ๆ คือ

2.1 ประเภทย้อมสีเพื่อให้เกิดลวดลาย ได้แก่

ผ้ามัดหมี่ หรือผ้าหมี่

การทำผ้ามัดหมี่ หรือผ้าหมี่ คือกรรมวิธีการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยการย้อมเส้นไหม หรือฝ้าย ซึ่งผู้ทอจะต้องออกแบบลวดลายผ้าก่อนที่จะย้อมสีหลายครั้ง โดยใช้วิธีปิดบังเส้นด้ายไม่ให้สีที่ย้อมครั้งหลังๆ เปื้อนติด การป้องกันเส้นด้ายไม่ให้สีย้อมติดโดยวิธีนำเชือกกล้วย (ปัจจุบันใช้เชือกพลาสติก) มาผูกมัดป้องกันไม่ให้สีย้อมซึมเข้าไปเปื้อน จึงเรียกว่า “ล้า” ล้าหนึ่งมี 4.6 หรือ 8 เส้นการทอมัดหมี่แต่ละผืนต้องใช้เวลา และความประณีต จัดเรียงเส้นด้ายให้สม่ำเสมอคงที่ และกรรมวิธีต้องเรียงล้าดับก่อนหลังเพื่อให้เกิดลวดลายสวยงาม ถูกต้อง ลวดลาย ส่วนใหญ่จะใช้การจดจำสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ มัดหมี่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือหมี่ลวด หมายถึงผ้ามัดหมี่ที่มัดและทอด้วยลวดลายเดียวกันตลอดทั้งผืน หมี่คั่น หมายถึง ผ้ามัดหมี่ที่ทอลวดลายสลับกับการทอด้วยเส้นด้ายธรรมดาที่ไม่มีลายสลับกันตลอดผืน

การทอผ้ามัดหมี่นิยมทำกันทั่วไปทั้งกลุ่มไท-ลาว ผู้ไท ชาวข้อ พวน และชาวเขมร ผ้ามัดหมี่แบบเขมรจะมีลวดลายซับซ้อนมาก ฝีมือประณีต โดยเฉพาะผ้าไหมชาวเขมรจะนำเส้นด้ายมาปั่น ที่เรียกว่า “เส้นไหม” ก่อนทอเป็นผืน ฉะนั้นเส้นด้ายจึงแน่น เมื่อทอเสร็จผ้าจึงมีเนื้อแน่นกว่ามัดหมี่ของกลุ่มไท-ลาว ได้แก่ ผ้าโฮด ซึ่งเป็นผ้านุ่งที่มีลักษณะเป็นลายริ้วสลับกับลายมัดหมี่ เทคนิคการทอ และลวดลายคล้ายกับหมี่คั่นของกลุ่มอีสานไท-ลาว บางครั้งเรียกว่า “ลายใบไม้” ผ้าปุมซึ่งเป็นผ้าที่ทอด้วยไหมชั้นดี เรียกว่า ไหมยอด หรือ ไหมน้อย โดยแบ่งลวดลายออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนกลางมักทอเป็นลายใหญ่ ส่วนบน และล่างจะทอเป็นลายก้านแย่ง หรือหางหงส์ คนจึงเข้าใจผิดคิดว่าเป็นหน้านาง ซึ่งจริงๆ คงไม่ใช่ เพราะผ้าปุมเป็นผ้าที่ทอสำหรับเจ้านายนุ่งแบบโจงกระเบน มีทั้งชาย และหญิง สมัยโบราณนิยมใช้ในแถบอีสานใต้ของไทย จำปาศักดิ์ของลาว และเขมร ผ้าปุมนับเป็นผ้ามัดหมี่ชนิดหนึ่งที่มีลวดลาย และสีสันงดงามมาก

แหล่งทอผ้ามัดหมี่

การทอผ้ามัดหมี่มีอยู่ทั่วไปในทุกจังหวัดในภาคอีสาน มีทั้งผ้าหมี่แบบโบราณสีเครื่องขมิ้นและผ้ามัดหมี่สีสดใส ทอกันมากที่อำเภอปากซังชัย อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา อำเภอชนบท อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น บ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ บ้านหวายหลิม จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านหนองเขื่อนช้าง จังหวัดมหาสารคาม อำเภอนาโพธิ์ อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านเขวาสินรินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ฯลฯ

ผ้าทอมัดหมี่ของลาว ไช่ ลาวครั้ง ลาวพวน ที่อพยพมาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อประมาณสองร้อยปี และได้กระจายตั้งบ้านเรือนตามจังหวัดต่างๆ ในบริเวณภาคกลาง จังหวัดที่สำคัญ ได้แก่ จังหวัดลพบุรี สระบุรี ปราชินบุรี ระยอง เพชรบูรณ์ สิงห์บุรี สุพรรณบุรี อุทัยธานี นครสวรรค์ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ พิจิตร สุโขทัย อุตรดิตถ์ และชัยนาท

ลวดลาย

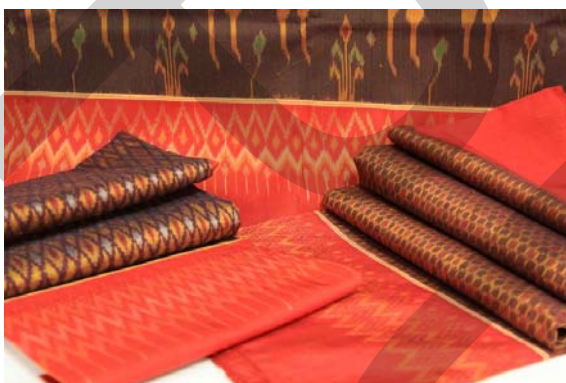
ลายที่ใช้ในการทอผ้ามัดหมี่ในภาคอีสานและภาคกลางมีจำนวนมากมาย สามารถจัดกลุ่มและคัดเลือกมาเป็นลายพื้นฐานได้ 7 ลาย ได้แก่ ลายหมี่ข้อ ลายหมี่โคม ลายหมี่ปักจับ .ลายหมี่กง น้อย (หมี่กงน้อยห้า หมี่กงน้อยเจ็ด) ลายหมี่ดอกแก้ว ลายหมี่ขอ ลายหมี่ใบไม้ นอกจากนี้แม่ลายพื้นฐานทั้ง 7 ลาย แล้วยังมีการนำแม่ลายมัดหมี่มาผสมประสานให้เกิดเป็นลายใหม่ที่มีโครงสร้างใหญ่ขึ้น และมีลายละเอียดของลายมากขึ้น ลายเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น การเรียกชื่อลายเรียกตามลักษณะของโครงสร้างลาย เช่น หมี่นาคจะมีรูปลายคล้ายนาค หมี่สนจะมีลายเป็นรูปต้นสน และมีการเอาลายต่างๆ มาใช้ร่วมกันในมัดหมี่ผืนเดียวกัน

ลวดลายมัดหมี่ของจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ลายช้าง ลายนกยูง ลายผีเสื้อ ลายพญานาค ลายไก่ ลายสิงโต ลายช้าง ลายนก ลายพนมเปญ ลายช้างและนกยูง ลายอัมปรม เป็นต้น

สไบมัดหมี่ จังหวัดสุรินทร์

ลายมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ ได้แก่ ลายช้าง ลายม้า ลายแมงงอด ลายกรงนก ลายปลาหมึก ลายกระต่ายน้อย ลายโคมไฟ ลายขอ ลายดาว ลายกุญแจ ลายฉัตร ลายกระบอง ลายกาบบัวใหญ่ ลายกาบบัวเล็ก ลายป่าไม้ เป็นต้น

ผ้าไหมมัดหมี่ ของจังหวัดบุรีรัมย์

ลายมัดหมี่ของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ลายพินเหลือย ลายขอนาค ลายต้นไม้ ลายหมี่ของผสมไผ่ ลายหมี่ของผสมโคมห้า ลายหมี่ผสม ลายหมี่สีก้านสีดอก เป็นต้น

ลวดลายมัดหมี่ของจังหวัดขอนแก่น ผ้ามัดหมี่ลายหมี่กึ่งซึ่งเป็นลายต้นแบบที่เก่าแก่ของขอนแก่น ลายที่สำคัญ ได้แก่ ลายหมี่กึ่ง ลายหมี่น้ำพอง ลายหมี่ขอ ลายหมี่งูเหลือมใหญ่ ลายหมี่ปราสาทเล็ก ลายหมี่กึ่งห้าผสมงูเจ็ดสาย ลายหมี่โคมแก้ว ลายขันหมาเบิ่ง ลายเชิงเทียน สีที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิม คือ สีม่วง สีเขียว สีแดง สีนํ้าตาล (สีเม็ดมะขาม)

ลวดลายมัดหมี่ของจังหวัดนครพนม ได้แก่ ลายขอ ลายขอโค้ง ลายคว่ำบกหงาย ลายกง ลายหมากจับ ลายมน ลายดอกจัน ลายเต่า ลายช้าง ลายหมากนัท

ลายมัดหมี่ของจังหวัดนครราชสีมา ใช้ลายพื้นฐาน 7 ลาย ได้แก่ ลายหมี่ข้อ ลายหมี่โคม ลายหมี่บั๊กจับ .ลายหมี่กง น้อย ลายหมี่ดอกแก้ว ลายหมี่ขอ ลายหมี่ใบไม้

ลวดลายมัดหมี่ของจังหวัดหนองคาย ได้แก่ ลายกระถางดอกไม้ ลายดอกแก้ว ลายขอล้อมเกาะ ลายขอเกี่ยว ลายหมี่บั๊กบก ลายหมี่นาค ลายหมี่ชั้น ลายหมี่ปลาชิว ลายบั๊กจับ ลายหมี่จับน้อย ลายหมี่ข้อ ลายหมี่โคมสาม ลายหมี่โคมห้า ลายหมี่โคมเจ็ด

ผ้ามัดหมี่ ภาคเหนือเรียกว่า “ผ้าคาดก่าน” คำว่า มัดหมี่ หรือคาดก่าน เป็นคำที่เกิดจากลักษณะของการประดิษฐ์ลวดลายให้เกิดบนเส้นใยก่อนที่จะนำมาทอบนฝืนผ้า คำว่า หมี่ คือเส้นใยยาวๆ จำนวนมากที่นำมาทอขึ้นเป็นฝืนผ้าซึ่งถูกนำมามัดกันลวดลายตามจินตนาการก่อนที่จะนำไปผ่านกรรมวิธีในการย้อมแล้วจึงนำมาแกะรอยที่มัดออกอาจจะมีมัดทั้งสีเดิมเพื่อเพิ่มหรือให้มากขึ้นอีกก็ได้ แล้วจึงมาแกะเชือกหรือวัสดุที่ใช้มัดออก นำมารอเข้ากระสวยเพื่อทอให้เป็นฝืนต่อไป

ลวดลายของผ้ามัดหมี่หรือคาดก่านเกิดจากการจินตนาการภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดและคิดค้นพัฒนาการของผู้ทอในแต่ละยุค เช่น ลวดลายสัตว์ ลายใบไม้ ลายดอกไม้ ต้นไม้ เช่น ต้นสน หรือลายเครื่องใช้ไม้สอยหรือเป็นเรื่องเป็นราว เช่น ผ้าปูมในกลุ่มเชื้อสายไทยลาว เขมรในแถบอีสานตอนล่าง ในภาคเหนือพบที่มีการทำผ้ามัดหมี่ในกลุ่มไทวน (คนเมือง) ไทลื้อ จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงราย และที่จังหวัดเชียงใหม่ เช่น อำเภอสันกำแพง อำเภอจอมทอง อำเภอแม่แจ่ม อำเภอดอยเต่า ซึ่งลวดลายจะมีความแตกต่างกันไป ส่วนใหญ่วัสดุที่ใช้เป็นฝ้ายพบไหมน้อยมาก ผ้ามัดหมี่มีการทำหลายๆ ประเทศ รวมทั้งไทยได้พบว่ามี 3 ชนิด ตามลักษณะการผู้หมี่หรือมัดหมี่ ได้แก่

1. มัดหมี่เส้นพุ่ง
2. มัดหมี่เส้นยืน
3. มัดหมี่เส้นพุ่งและมัดหมี่เส้นยืน

ในประเทศไทยพบชนิดที่ 1 และ 2 โดยแบบที่ 2 ยังมีการทำอยู่มากในแถบจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอจอมทอง อำเภอแม่แจ่ม อำเภอฮอด อำเภอดอยเต่า ส่วนชนิดที่ 1 ทำกันในกลุ่มเชื้อสายลาวในแถบอีสานของไทย ทางภาคเหนือพบที่จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงราย ในกลุ่มเชื้อสายไทลื้อและไทวนหรือคนเมืองบ้างเล็กน้อยในแถบอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย (บุญถิ่น อินคาฤทธิ์ 2548: 96)

ผ้าลายน้ำไหล

ผ้าลายน้ำไหล เป็นการทอให้เกิดลวดลายโดยใช้ด้ายเส้นพุ่งสีสลับจากริมผ้าด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่งตามวิธีการทอผ้าแบบธรรมดา โดยไม่ต้องเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษ แต่ใช้เส้นพุ่งหลายๆ สี เป็นช่วงๆ และผูกเส้นยืนเป็นห่วงรอบเพื่อให้เนื้อผ้าแน่นใช้เทคนิคการทอแบบล้วงโดยใช้ด้ายสีต่างๆ ซึ่งอยู่ในกระสวย (หลอดไม้ไผ่ อันเล็กๆ ใช้ล้วง) สอดขึ้นสอดลงให้ไหลไปในทางเดียวกัน ไล่ระดับไปเรื่อยๆ ดูคล้ายการไหลของสายน้ำ วิธีการทอที่นิยมทอในกลุ่มเชื้อสายชาวไทลื้อ จังหวัดน่าน จะทอเป็นลายทาบ ลายขอเครือ (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2543: 43)

2.2 ประเภทเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษเพื่อให้เกิดลวดลาย* ได้แก่

ผ้าจิด หรือผ้าลายจิด

ผ้าจิด หรือผ้าลายจิด เกิดขึ้นจากกรรมวิธีการทำลวดลายผ้าโดยวิธีเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษ เพื่อให้เป็นลวดลายขกตัวนูนกว่าสีพื้น หรือมีสีแตกต่างกว่าสีพื้น โดยใช้ไม้เจียหรือสะกิดอุปกรณ์ที่เรียกว่าไม้เก็บจิดเพื่อช้อนเส้นด้ายขึ้นขึ้น แล้วสอดเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกจัดช้อนขึ้นนั้น จังหวะการสอดเส้นด้ายพุ่งซึ่งบางที่ไม่เท่ากัน ทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่างๆ เส้นด้ายพุ่งที่เพิ่มพิเศษจะใช้สีเดียวเท่านั้น คำว่า “จิด” เป็นภาษาพื้นบ้านอีสาน มาจากคำว่า สะกิด หมายถึง การจัดขึ้นช้อนขึ้น สะกิดขึ้นหรืออาจมาจากคำว่า “สะกิด” หรืออาจหมายถึง “ขจิด” ซึ่งเป็นภาษาบาลี ซึ่งมีความหมายว่า วิจิตร เพราะการทอผ้าจิด ต้องใช้กรรมวิธีที่ซับซ้อน ละเอียด และประณีตเพื่อให้เกิดลวดลาย สวยงามวิจิตรต้องใช้ความพยายามในการอดทนเป็นหลัก จึงจะสามารถใช้เป็นผืนผ้าได้ ผ้าจิดมีความสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น ตามความเชื่อในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน ผ้าจิดถือว่าเป็นของสูง นิยมนำมาใช้เป็นของกำนัลให้ผู้ใหญ่ในการทอดกฐิน งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ใช้ห่อคัมภีร์ใบลาน นำมาเป็นผ้าคลุมห้วยนาคในงานบวช (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2543: 118-119) ผ้าจิด จึงเป็นผ้าที่นำมาใช้เฉพาะเป็นส่วนประกอบของวัสดุเครื่องใช้ที่เป็นของสูง เช่น หมอน ผ้าปูกราบ ผ้าเบี่ยง หรือถ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม ก็จะใช้เฉพาะท่อนบนเท่านั้น

แหล่งทอผ้าจิด

ผ้าจิดจะทอทั่วไปในภาคเหนือ ภาคอีสาน โดยเฉพาะที่จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดยโสธร ซึ่งมีชื่อเสียงมาก

ลวดลายผ้าจิด ได้แก่ ลายปลา ลายเต่าตนุ ลายช้าง ลายขอสลับเอื้อง ลายขนตาควาย ลายนัครสลับดาวผสมบายศรี ลายบายศรี ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนผสมคาบแก้ว ลายแก้วสลับลายไหม ลายดอกทานตะวัน ลายดอกจิกผสมลูกหวาย ลายขันหมากเบ็ง ลายธรรมมาสน์ ลายหอประสาท ลายนาค ลายช้าง ลายม้า ลายตะขาบ ลายหงส์ ลายสิงห์ ลายคน ลายดอกบัว ลายจิดดอกแก้ว ลายจิดดอกหนามแท่ง ลายจิดดอกฮ้าง ลายจิดดอกจัน ลายจิดดอกชาน ลายหมากนั้ด ลายจิดหมากโม ลายจิดดอกกระบวน ลายจิดใบฝ้าย ลายจิดอินทรา ลายจิดใบนุ่น ลายจิดหนอน ลายจิดตาควาย ลายจิดตีนตุ๊กแก ลายจิดงู ลายจิดหน้าวัว ลายจิดนก ลายจิดตาไก่ ลายจิดแมงงอด ลายจิดปีกไก่ ลายจิดแมงมุม ลายจิดผีเสื้อ ลายจิดขอ ลายจิดบันได ลายจิดกัญแจบไข่ ลายจิดลูกโซ่ ลายจิดขาเป็ย ลายจิดขันกระหย่อง

* วิธีการทอทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหมนั้น จะมีหลักการทอคล้ายกับการสานลายจิด คือใช้หลักของการขัดกัน คือใช้หลักของการขัดกันของเส้นไหมหรือฝ้าย ที่เรียกว่าเส้นยืนและเส้นพุ่ง โดยมีพืมหรือพินหวีเป็นเครื่องมือสำหรับสอดเส้นไหมหรือฝ้ายขึ้น เพื่อจัดเส้นไหมให้อยู่ห่างกัน และใช้กระทบไหมพุ่งที่สานขัดกับไหมยืนให้อัดแน่นเป็นเนื้อผ้า

ลายจิดที่ได้กำหนดไว้ในงานต่างๆ

ลายดอกจิด	ใช้ในงานบวช
ลายจิดตะเกาหลงเกา	ใช้ในงานบวช
ลายจิดซ้าง	ใช้ในงานทำบุญบ้าน
ลายจิดดอกจัน	ใช้ในงานสงกรานต์
ลายจิดกาบใหญ่	ใช้ในงานไหว้ผู้ใหญ่
ลายจิดดอกแก้ว	ใช้ในงานไหว้ผู้ใหญ่
ลายจิดขอ	ใช้ในห้องรับแขก
ลายจิดกาบส่วย	ใช้ในห้องลูกเขย
ลายจิดแมงงอด	ใช้ในครัวเรือน
ลายจิดงูเหลือม	ใช้ในครัวเรือน
ลายจิดประแจใบ	ใช้ในครัวเรือน
ลายจิดแมงงา	ใช้ในครัวเรือน
ลายจิดซัดกระหอย	ลายที่เก็บไว้ที่แทนบูชา

ผ้าจก หรือผ้าลายจก

ผ้าจก นั้นมีกรรมวิธีทำลวดลายผ้าโดยวิธีเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเช่นเดียวกับผ้าจิดแต่ต่างกันที่การใช้สีในผ้าจกมีกระบวนการที่ซับซ้อนกว่า การทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่องๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า แต่จะใช้หลายสีเป็นช่องๆ โดยการสอดเส้นด้ายเหล่านั้นให้เป็นลวดลายหลายสี หลายลวดลาย ตามที่ต้องการ การสอดด้ายสีเป็นลวดลายต้องใช้ไม้ไผ่ หรือขนเม่นช่วยในการสอด “จก” หมายถึง ล้วง หรือ ควัก อาจกล่าวได้ว่า กรรมวิธีการทอจกเป็นการทอและปักผ้าไปพร้อมๆ กัน แต่แทนที่จะใช้เข็มปักก็ใช้ขนเม่นหรือไม้แหลมๆ ค่อยๆ ทำลวดลายใหม่สอดสลับสีด้วย การทอผ้าจกต้องใช้เวลามาก จึงไม่นิยมทอผ้าเป็นผืน ผู้ใดนุ่ง ผ้าจกทั้งผืนได้ แสดงถึงฐานะที่ดีของผู้สวมใส่ เพราะมีเวลามากพอที่จะนั่งทอจกได้ทั้งผืนเช่นนั้น ฉะนั้นผ้าจกจึงใช้เป็นส่วนประกอบชายผ้า ถ้าใช้เย็บต่อชายผ้าชิ้นจะเรียกว่า “ตีนจก” ผ้าจกทอกันมากในภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคเหนือ และชาวเขา โดยเฉพาะผ้าจก ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ผ้าจกตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

แหล่งทอผ้าจกที่สำคัญ

- ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
- ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
- บ้านนามน ตำบลหัวทุ่ง อำเภอลอง จังหวัดแพร่
- บ้านนายาย ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
- บ้านหลวง ตำบลนาครี อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
- อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ลวดลายผ้าจก

ลวดลายผ้าจกตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย การทอผ้าจกมีลาย 2 ประเภท คือ ลายหลักและลายประกอบ

ลายหลัก คือ ลายที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในผ้าตีนจกอยู่ตรงกลางของโครงสร้างลายตีนจก ผ้าจกหาดเสี้ยวมีลายหลักดั้งเดิมแบบโบราณอยู่ 9 ลาย ได้แก่ ลายสี่ขอ ลายแปดขอ ลายสิบสองหน่วย ตัด ลายมนสิบหก ลายเครือน้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสองห้อง ลายน้าอ่าง

ลายประกอบ เป็นองค์ประกอบของลายตีนจก ได้แก่ ลายดอกหมี ลายสร้อยพริ้วลายดอกแดง ลายดอกมะโอ ลายดอกพิกุลจัน ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลายสร้อยสน ลายเม็ดแมงลัก ลายนกคุ้ม ลายนกคาบ ลายนกหมู่ ลายผีเสื้อ (ลายดอกหมี) ลายขามแดง ลายพันกิ่ง ลายพันปลา ลายเครือขอ ลายหัวสร้อย ลายสร้อยสา ลายกำแพงเมืองจีน (ภาพวงศ์ ข้างจะงาม 2552: 18-19)

ลวดลายผ้าจกตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ประกอบด้วยลายหลัก ได้แก่ ลายกาบ ลายกาบหักซ้อน ลายกาบดอกแก้ว ลายดอกเซีย ลายโก้งแก้ง ลายโก้งแก้งซ้อนเซีย ลายหน้าหมอน ลายหัวนกคู่ กินน้ำ ช่อม้วน ลายแคทราย ลายประกอบ ได้แก่ ลายดอกข้างดอก ลายขอ ลายขอประแจ ลายมะลิเลื้อย ลายกุศ ลายขอเหลี่ยม ลายพันปลา ลายนาค ลายต้นไม้ (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2543: 175)

ลวดลายผ้าจกอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ได้แก่ ลายชันทาหมู่โบราณ ลายน้าเต้า ลายไผ่กาหม้อโบราณ ลายขวาง ลายดอกแก้ว ลายดอกพิกุล ลายพริกไทย ลายดอกสร้อย เป็นต้น

ลวดลายผ้าจกอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้แก่ ลวดลายเรขาคณิต ลายเครือเถา ลายดอกไม้ ลายนกคู่ เป็นต้น

ผ้าแพรวา

ผ้าแพรวา เป็นกรรมวิธีการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายเป็นลักษณะผสมกันระหว่างลายจิดกับลายจก การทอแพรวาจะทอโดยมีลายคั่นกลางระหว่างดอกตามขวางไปเรื่อยๆ จนถึงเชิงผ้า จากนั้นจึงจะเป็นเชิงผ้า ซึ่งจะเป็นลายอีกประเภทหนึ่งอยู่ปลายสุดของผ้าเป็นการจบลาย บางครั้งเรียกว่า จิดใหม่ นิยมทำกันในหมู่ชาวผู้ไท แถบจังหวัดกาฬสินธุ์ มุกดาหาร นครพนม สกลนคร โดยเฉพาะที่บ้านโนน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ “แพรวา” เป็นชื่อที่รู้จักใหม่ ชาวผู้ไทเรียกว่าผ้าเบียง หรือผ้าแพรวเบียง เพราะเป็นผ้าที่ผู้หญิงใช้เบียงสะพายพาดหน้าอก ถ้าเป็นผู้ชายก็จะใช้พันคอ หรือใช้เป็นผ้าปูกราบที่บูชาพระ หรือไหว้พระ หรือเป็นผ้าโพกศีรษะ เป็นผ้าที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อของชาวผู้ไท จึงเป็นผ้าที่ใช้กับการนุ่งห่มส่วนบนของร่างกายเท่านั้น

แหล่งทอผ้าแพรวา

- ตำบลบ้านโนน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์
- จังหวัดมุกดาหาร
- จังหวัดนครพนม
- จังหวัดสกลนคร

ลวดลายผ้าแพรวา

ลวดลายผ้าแพรวา ได้แก่ ลายคัน ลายงูลอย ลายตาบัวเข ลายบัวน้อย ลายท้องปิ้ง ลายแมงมุม ลายตีนเต่า ลายดอกบัวใหญ่ ลายตาบัว ลายขนอน ลายต้นสน ลายชอก่าย ลายส้มป่อย ลายดาวตัน ลายผักแว่น ลายขอยืน ลายแมงมุม ลายช่อดอกหมาก ลายหางปาวา ลายต้นพาน ลายปีกดอกขาว ลายใบปุ่มน้อย ลายดอกบัวผสมดาว ลายดอกตาเข ลายดอกพิกุล ลายขาเข ลายช่อดอกไม้ ลายงูลอยหกไม้ เป็นต้น

ฝ้ายกดอก

ฝ้ายกดอก มีกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายคล้ายกับการทอซิดโดยการยกตะกอแยกค้ำเส้นยืน โดยใช้ค้ำเส้นพุ่ง ตั้งแต่ 1 เส้น หรือมากกว่านั้น เข้าไปทำให้เกิดเป็นลวดลายต่างๆ ส่วนใหญ่จะใช้ค้ำเงิน ค้ำทอง เพื่อให้ต่างจากผ้าอื่นๆ การเว้นเส้นยืนถี่ห่างไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดลวดลายทำนองเดียวกับการทำลวดลายบนเครื่องจักสาน การทอยกนี้ใช้พืมตั้งแต่ 2-8 อัน (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2543: 25)

แหล่งทอฝ้ายกดอก

- ผ้าไหมยกดอก อำเภอเมือง และอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
- ฝ้ายกดอก จังหวัดนครศรีธรรมราช
- ฝ้ายกดอกตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- ฝ้ายกดอก ตำบลบ้านนาหมื่นศรี อำเภอเมือง จังหวัดตรัง
- ฝ้ายกดอกตำบลเกาะขย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
- ฝ้ายกดอก ตำบลลานข่อย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง

ลวดลาย

ลวดลายผ้าไหมยกดอก อำเภอเมือง และอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ได้แก่ ลายดอกพิกุลเล็ก ลายดอกพิกุลใหญ่ ลายก้างปลา ลายต้นสน เป็นต้น

ลวดลายฝ้ายกดอก จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ ลายราชวัตร ลายสมุก ผ้าม่วง ดอกพิกุล ลายดอกจัน ลายมะลิกันแยะ ผ้าหางกระรอก เป็นต้น

ลวดลายฝ้ายกดอกตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ ลายราชวัตรโคม ลายดอกพิกุล เป็นต้น

ลวดลายฝ้ายกดอก ตำบลบ้านนาหมื่นศรี อำเภอเมือง จังหวัดตรัง ได้แก่ ลายลูกแก้ว ลายแก้วชิงดวง ลายลูกโซ่ ลายหัวพลูประยุกต์ เป็นต้น

ลวดลายฝ้ายกดอกตำบลเกาะขย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ได้แก่ ลายดอกราชวัตรใหญ่ ลายลูกแก้ว ลายดอกพิกุลเล็ก ลายดอกพิกุลใหญ่ ลายดอกจิก ลายดอกจุก ลายตะเคีริยะ ลายข้าวตอก ลายลูกโซ่ ลายตาสก๊อต ลายดอกโคม ลายดอกพุด เป็นต้น

ลวดลายฝ้ายกดอก ตำบลลานข่อย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ได้แก่ ลายพะยอมใหญ่ ลายแก้วบัวหลวง เป็นต้น (กฤตพร ชูเส็ง 2548: 9-15)

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอของไทย ส่วนใหญ่แล้วมักเป็นลวดลายที่จดจำ หรือได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ อีกทั้งยังเป็นลวดลายที่เกี่ยวข้อง พบเห็นได้ในชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา แล้วจดจำสืบต่อกันมา ลวดลายเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีได้มีสมองกลใดๆ มาช่วยในการจดจำ และลอกเลียนแบบอย่างไร้ให้ ทั้งลวดลาย และกรรมวิธีการทอผ้า จึงเกิดจากฝีมือ และภูมิปัญญาของผู้ทออย่างแท้จริง ซึ่งซึมซับอยู่ในสายเลือดจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวไทย และถ่ายทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมต่อคนรุ่นหลัง ลวดลายผ้าทอของไทยโดยพิจารณาจากการออกแบบลวดลายอาจสรุปได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ลายเรขาคณิต ได้แก่ ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ลายเส้นทแยงมุม ลายขอ ลายเส้นตรง เป็นต้น
2. ลายธรรมชาติ แบ่งเป็น ลายสัตว์ ลายพืช ลายเครื่องใช้ และลายอื่นๆ ลายสัตว์ ได้แก่ ลายช้าง ลายนาค ลายไก่ ลายนก และลายนกยูง เป็นต้น ลายพืช ได้แก่ ลายต้นสน ลายดอกไม้ เช่น ดอกแก้ว ดอกพิกุล เป็นต้น ลายเครื่องใช้ ได้แก่ ลายเชิงเทียน ลายปราสาท เป็นต้น ลายอื่นๆ ได้แก่ ลายพระพุทธรูป ลายน้ำไหล เป็นต้น

อิทธิพลของธรรมชาติที่ทำให้เกิดลวดลาย

ลายเกิดจากอิทธิพลศาสนา

เนื่องจากชาวไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และจากการที่ได้เข้าวัดเพื่อฟังธรรมและทำบุญของศาสนิกชนนี้เอง ชาวบ้านจึงได้นำส่วนประกอบต่างๆ ภายในวัดมาประดิษฐ์เป็นลวดลาย นอกจากนี้ความเชื่อเรื่อง “พญานาค” ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อประเทศลุ่มน้ำแม่โขง ดังจะเห็นได้จากความนิยมในการนำมาถักทอให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า ซึ่งลายที่เกิดจากอิทธิพลของศาสนา อาทิ

ลายพญานาค

ชาวบ้านมีความเชื่อว่านาคเป็นเจ้าแห่งงูทั้งหลายที่นำความอุดมสมบูรณ์มาให้กับชาวโลก ฉะนั้นถ้าใครสามารถทำลายเป็นรูปพญานาคได้คนนั้นจะได้รับการยกย่องว่าเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์การทำลายพญานาคมีแต่คนที่มี อายุเท่านั้นที่สามารถทำได้เพราะว่าคนที่มียุเป็นปีเถาะและย่ำเกรงของคนทั่วไป

ลายพญานาค

ลายธรรมาสัน

ธรรมาสันนี้เป็นที่แสดงธรรมของพระสงฆ์ ถ้าชาวบ้านคนใดทำมดหมี่ด้วยลายนี้แล้วจะได้บุญกุศลสามัญธรรมคาจะขึ้นไปนั่งเล่นไม่ได้เพราะธรรมาสันถือเป็นของสูงเวลาชาวบ้านจะ มดหมี่เพื่อถวายพระในงานบุญจะต้องมดหมี่ ด้วยลายธรรมาสันนี้หรือบางที่ผ้าชิ้นที่มดด้วยลายธรรมาสันจะนุ่งในเทศกาลทำบุญพิเศษเท่านั้น

ลายธรรมาสัน

ลายหอปราสาท

ตามความเชื่อของชาวบ้านว่า ปราสาทเป็นที่ที่ผู้มีวาสนาหรือผู้มีบุญอาศัยอยู่ เช่น พระเจ้าแผ่นดินและ พระสงฆ์คนสามัญธรรมคาจะอาศัยอยู่ไม่ได้ฉะนั้นเวลาชาวบ้านจะทอผ้าไปถวายพระหรือผู้มีบุญจะต้องทอด้วยลายนี้ทั้งนี้ชาวบ้านได้รับ ส่วนบุญ ส่วนกุศลไปด้วยและไม่นิยมนำมานุ่ง เพราะถือว่าเป็นของสูง

ลายหอปราสาท

ลายเกิดจากอิทธิพลของพีช

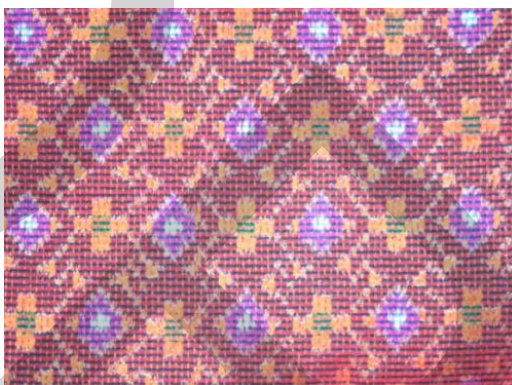
พีชนับเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตคนมาตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวบ้านจึงเกิดความคุ้นเคยกับพีชต่างๆ เป็นอย่างดี ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับพีชนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ ความเชื่อเกี่ยวกับลายที่นำไปสักการบูชา และความเชื่อทั่วไป ซึ่งแต่ละลายซึ่งเกิดจากอิทธิพลของพีช อาทิ

ลายต้นสน

ใบของต้นสนเป็นใบที่มีความเป็นระเบียบจึงเหมาะสมที่จะนำมาเป็นลายของผ้ามัดหมี่และผ้าจิดได้ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าชีวิตคนจะต้องเป็นระเบียบ มีวินัยเหมือนกับต้นสนถ้าใครปฏิบัติได้ก็จะทำให้ชีวิตสงบสุข และมีระเบียบในตัวเอง

ลายหมาก

หมากบกหรือกระบกเป็นไม้ยืนต้นเป็นพืชที่อยู่ใกล้ตัวของคนจึงทำให้ช่างมัดหมี่หรือช่างทอผ้าเกิดความคิดที่จะสร้างสรรค์ลายในลักษณะนี้ขึ้นเพราะต้นกระบกกลมมากที่สุดถ้าใครสามารถนำลูกกระบกมาทำเป็นลายของผ้าก็จะแสดงถึงความอดทนและมีความอุดมสมบูรณ์ต่อไปในภายหน้าจึงทำให้เกิดลายของหมากบกขึ้นบนผ้ามัดหมี่และผ้าจิด

ลายหมาก

ลายดอกผักแว่น

ผักแว่นเป็นพืชที่อยู่ตามชายฝั่งของลำน้ำ ห้วย หนอง คลองบึงเพราะผักแว่นเกิดง่าย ผักแว่นนี้เป็นพืชที่ชาวบ้านได้สัมผัสอยู่ทุกวันจึงเกิดความคิดที่จะสร้างงานทางด้านลายของผ้าจึงได้นำเอาดอกผักแว่นหรือผักแว่นนั้นมามัดหมี่และผ้าจิดได้ทั้งนี้เพราะลักษณะของดอกผักแว่นเป็นดอกเล็กๆ สวยงาม เกิดเป็นกลุ่มและโตเร็วดังนั้นถ้าใครสามารถมัดตาม ลายได้ก็จะ เป็นคนที่มีความสามัคคีในเอื้อเฟื้อมีความประณีตละเอียดอ่อน

ลายดอกผักแว่น

ลายเกิดจากอิทธิพลของสัตว์

จากความคุ้นเคย ความใกล้ชิดระหว่างคนกับสัตว์ ชาวบ้านจึงเกิดความคิดที่จะประดิษฐ์ลวดลายเกี่ยวกับสัตว์ขึ้นมา แสดงถึงความละเอียดอ่อนของผู้สร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งลายที่เกิดจากอิทธิพลของสัตว์มีอยู่มากมาย อาทิ

ลายหงส์

ตามคติไทยและคติฮินดู-พุทธ ถือว่าหงส์เป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับตำนานในศาสนา เช่น เป็นพาหนะของพระพรหม เป็นต้น และในศิลปะไทยถือว่าหงส์เป็นของสูง จึงได้เชิญมาเป็นสัญลักษณ์ของเรือพระราชพิธีหรืออีกนัยหนึ่งคือเรือสุพรรณหงส์นั่นเอง

ลายสิงโต

สิงโตเป็นสัตว์ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งสัตว์ป่าซึ่งแสดงความเป็นอำนาจมีวาสนาอยู่ในตัวฉะนั้นถ้าคนใดจะทอผ้าสำหรับคนที่เรานับถือและเป็น เจ้าใหญ่ นายโตจะต้องทอด้วยลายสิงโตหรือถ้าใครได้ใส่ผ้าที่ทอด้วยลายสิงโตก็แสดงว่าคนนั้นเป็นคนที่มีวาสนา มีคนนับหน้าถือตาเป็นอย่างมาก

ลายสิงโต

ลายงูเหลือม

งูเหลือมเป็นงูที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดางูทั้งหลายชาวบ้านจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องงูนี้มากคือถ้าจะเอางูมาทำเป็นลายของผ้ามัดหมี่และผ้าจิดแล้วจะต้องดูก่อนว่าความเหมาะสมกับกิจอันนั้นหรือไม่แต่สำหรับหญิงที่แต่งงานแล้วสามารถสวมใส่ได้โดยไม่มีใครว่าได้เพราะหญิงที่แต่งงานแล้วพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาและสามารถแก้ปัญหาได้อีกอย่างหนึ่ง ถือว่าหญิงแต่งงานนั้น เป็นคนสมบูรณ์แล้วในชีวิตดังนั้นลายงูจะไม่ทอปนเปกันเป็นอันขาด

ลายงูเหลือม

ลวดลายเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้ทออย่างแท้จริง อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของกลุ่มคน เช่น ลายนกคู่ ลายหงส์ ลายนาค บนผ้าจก สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ลวดลายบางชนิดจะทอเพื่อใช้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยเฉพาะ มิใช่ลวดลายที่ทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ลายปราสาท ลายพระพุทธรูป หรือทอเป็นเรื่องราวในชาดก

2.3 ประเภทผ้าไหม 2 เส้นมาตีเกลียวเป็นเส้นเดียวกัน ได้แก่

ผ้าวา ผ้าม่วงหางกระรอก หรือผ้าหางกระรอก

ผ้าวา ผ้าม่วงหางกระรอก หรือผ้าหางกระรอก มีกรรมวิธีการทอ เพื่อให้ได้ผ้าไหมที่มีความแน่นเรียบหนา หนักกว้าง โดยการตีเกลียว เส้นไหมสี่สลับ เพื่อทำให้เกิดการเกลียวสี่ ส่วนใหญ่จะเป็นลายตาหมากรุก ขนาดต่างๆ กัน ทอเพื่อทำเป็น โสร่งหรือ โจงกระเบน หรือทอเพื่อเป็นผ้ากั้น โลงศพ เป็นผ้าที่ทอกันมากที่สุด อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา หรือวัฒนธรรมกลุ่มไทยโคราช

จีนมับมาย หรือจีนไหมควบ

การทำจีนมับมาย คือการนำไหม 2 เส้น มาตีเกลียวให้เป็นเส้นเดียวกัน ภาษาอีสานเรียกว่า ไหมก่อม หรือไหมควบ ไหม 2 เส้นนี้หากมี 2 สีต่างกัน เรียกว่า ไหม ควบมับมาย หรือบางคนเรียกว่าไหมหางกระรอก ซึ่งเป็นไหมสีเหลือง เลื่อมเป็นมันเมื่อใช้เป็นเส้นพุ่งนำไปทอจะทำให้ผ้าหนา หากไหม 2 เส้นสีเดียวกัน นำมาตีเกลียวให้เป็นเส้นเดียวกัน เรียกว่าไหมควบ

อุปกรณ์สำหรับทอผ้า ประกอบด้วยส่วนต่าง ดังนี้

ฟืม หรือ ฟันหวี มีลักษณะคล้ายหวี ยาวเท่ากับความกว้างของหน้าผ้าทำด้วยโลหะ มีลักษณะเป็นซี่เล็กๆ มีกรอบทำด้วยไม้หรือโลหะ แต่ละซี่ของฟืมจะเป็นช่องสำหรับสอดด้ายยื่นเข้าไป เป็นการจัดเรียงด้าย ยื่นให้ห่างกันตามความละเอียดของเนื้อผ้า เป็นส่วนที่ใช้กระทบให้เส้นด้ายที่ทอเรียงติดกันแน่นเป็นผืนผ้า ฟืมสมัยโบราณทำด้วยไม้ แกะสลักเป็นรูปนกหรือเป็นลวดลายต่างๆ สวยงามมาก

ฟืม หรือ ฟืมหวี

เขาหูก หรือ ตะกอ / ตะกอ คือส่วนที่ใช้สอดด้ายเป็นด้ายยืน และแบ่งด้ายยืนออกเป็นหมู่ๆ ตามต้องการ เพื่อที่จะพุ่งกระสวยเข้าหากันได้สะดวก เขาหูกมีอยู่ 2 อัน แต่ละอันเวลาสอดด้ายต้องสอดสลับกันไปเส้นหนึ่งเส้นหนึ่งที่เขาหูกจะมีเชือกผูกแขวนไว้กับด้านบน โดยผูกเชือก เส้นเดียวสามารถจะเลื่อนไปมาได้ส่วนล่างผูกเชือกติดกับคานเหยียบหรือตีนเหยียบไว้ เพื่อเวลา ต้องการดึงด้ายให้เป็นช่องก็ใช้เท้าเหยียบคานเหยียบนี้ คานเหยียบจะเป็นตัวดึงเขาหูกให้เลื่อนขึ้นลง ถ้าหากต้องการทอเป็นลายๆ ก็ต้องใช้คานเหยียบหลายอัน เช่น ลายสองใช้คานเหยียบ 4 อัน เรียก ทอ 4 ตะกอ ลายสามใช้คานเหยียบ 6 อัน เรียก ทอ 6 ตะกอ จำนวนตะกอที่ช่างทอผ้าเกาะยอใช้ มีตั้งแต่ 2-12 ตะกอ ผ้าฝืนใดที่ทอหลายตะกอถือว่ามีความพิถีพิถันลวดลายที่ละเอียด สวยงาม และมีราคาแพง

เขาหูกหรือตะกอ/ตะกอ

กระสวย คือไม้ที่เป็นรูปรีเวตรงปลายทั้งสองข้าง ตรงกลางใหญ่ และมีร่องสำหรับใส่หลอดด้ายพุ่ง ใช้สำหรับพุ่งสอดไปในช่องด้ายยืนระหว่างการทอผ้า หลังจากทอเหยียบคานเหยียบให้เขาหูกแยกเส้นด้ายยืนแล้ว

กระสวย

ไม้แกนม้วนผ้า หรือ ไม้กำพัน ชาวบ้านเกาะขยเรียกว่า “ พันรับผ้า ” เป็นไม้ที่ใช้ สำหรับม้วนผ้าที่ ทอแล้ว ไม้แกนม้วนผ้ามีขนาดความยาวเท่ากับกี่หรือเท่ากับความกว้างของหน้าผ้า

ไม้แกนม้วนผ้าหรือไม้กำพัน

กานเหยียบ หรือ ดิ้นเหยียบ เป็นไม้ใช้สำหรับเหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้เชือก ที่โยงต่อมาจาก เขาตุ๊กหรือตะกอดึงด้ายขึ้นให้แยกออกเป็นหมู่ ขณะที่ช่างทอพุ่งกระสวยด้ายพุ่ง เข้าไปขัดด้ายขึ้นให้เกิดเป็น ลวดลายต่างๆ

กานเหยียบหรือดิ้นเหยียบ

สายกระตุก หรือ เชือกดึง เวลาพุ่งกระสวย จึงเกิดศัพท์ว่า “ กี่กระตุก ” โดยช่างทอผ้าจะใช้มือข้าง หนึ่งกระตุกสายเชือกนี้ กระสวยก็จะแล่น ไปแล่นมาเอง และใช้มืออีกข้างดึงฟืมให้กระแทก เนื้อผ้าที่ทอแล้ว ให้แน่น

สายกระตุกหรือเชือกดึง

ระหัดถักด้าย เป็นไม้ระหัดสำหรับม้วนด้ายขึ้น

ระหัดถักด้าย

หลอดด้ายพุ่ง เป็นหลอดไม้ไผ่ที่บรรจุด้ายสีต่างๆ สอดอยู่ในรางกระสวยเพื่อใช้พุ่ง ไปขัดด้ายยืนใน ขณะที่ช่างทอกำลังทอผ้าและกระตุกสายกระตุกไปหลอดเส้นด้ายพุ่งก็จะพุ่งไปขัดกับ เส้นด้ายยืนเกิดเป็น ลายผ้าตามต้องการ

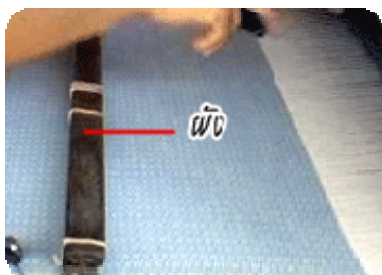
หลอดด้ายพุ่ง

หลอดด้ายยืน เป็นหลอดด้ายหลักที่จึงอยู่ในกี่โดยสอดผ่านฟืมเรียบร้อยแล้ว มีลักษณะอยู่ในแนวตั้ง

หลอดด้ายยืน

ฝั้ง เป็นไม้สำหรับค้ำความกว้างของผ้าให้หน้าผ้าตั้งพอดีกับฟืม เพื่อว่าจะได้สะดวก เวลาทอ และ เส้นด้ายตรงลายไม่คดไปคดมา ด้านหัวและด้านท้ายของฝั้งจะผูกเข็มไว้เพื่อใช้สอดริมผ้าทั้งสองข้าง

ฝั้ง

ไнопั่นด้าย เป็นอุปกรณ์ที่แยกออกมาจากก่อกทอผ้า ใช้สำหรับปั่นด้ายเข้ากระสวย และปั่นด้ายย่นเข้าระหัดถักด้าย

ไнопั่นด้าย

อุปกรณ์หรือเครื่องมือสำคัญในการทอก็คือเครื่องทอ ซึ่งคนไทยพื้นบ้านในภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสาน เรียกกันว่า กี่ หรือ หูก ภาคใต้เรียกว่า เก

กี่หรือหูกพัฒนาขึ้นมาจากหลักการเบื้องต้นที่ต้องการให้มีการขจัดลายกันระหว่างด้ายเส้นยืนกับด้ายเส้นพุ่ง เป็นจำนวนมากเพียงพอที่จะให้เกิดเป็นผืนผ้าขึ้น

อุปกรณ์ที่ทำให้เกิดลวดลาย

1. อุปกรณ์สำหรับฝ้ายจก ประกอบด้วย ขนเม่น ไม้หลาบสำหรับเก็บลวดลายและจัดแยกเส้นด้ายย่นขณะทอ
2. อุปกรณ์สำหรับฝ้ายจิต ไม้หลาบ ใช้จัดแยกด้ายย่นขณะทอ ไม้สอด ใช้เก็บลาย
3. อุปกรณ์สำหรับฝ้ายมัดหมี่ โส้มัดหมี่ ใช้เตรียมด้ายพุ่งเพื่อมัดและเกาะเชือกมัด

กรรมวิธีการทอผ้า

การทอเนื้อผ้าหรือผ้าพื้น มีขั้นตอนดังนี้

1. สับตะกอหรือเขา โดยใช้สันเท้าเหยียบคาน อันที่ 1 เพื่อรั้งตะกอชุดที่ 1 ลง ซึ่งจะดึงไหมย่นกลุ่มที่ 1 ตามลงมาด้วย ส่วนตะกอชุดที่ 2 ก็จะยกเส้นไหมย่นกลุ่มที่ 2 ขึ้น เกิดเป็นช่องว่างระหว่างเส้นไหมกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2
2. พุ่งกระสวยไหมพุ่งหรือไหมพื้น เข้าไปในช่องไหมย่นจากด้านขวาไปทางด้านซ้ายใช้มือซ้ายระกระสวยทำให้เส้นไหมพุ่งหรือไหมพื้นสอดเข้าไปสานขัดกันกับไหมย่น
3. กระทบพืมหรือพันหวีเพื่ออัดเส้นไหมพุ่งให้ขัดกันเป็นเส้นตรง โดยใช้พืมกระแทกเส้นไหม 1-2 ครั้ง
- การสับตะกอ ใช้ปลายเท้าเหยียบคานอันที่ 2 ตะกอชุดที่ 2 จะรั้งเส้นไหมย่นกลุ่มที่ 2 ลงและตะกอชุดที่ 1 จะดึงเส้นไหมย่นกลุ่มที่ 1 ขึ้น เปิดเป็นช่องระหว่างเส้นไหมทั้ง 2 กลุ่มอีกครั้ง แต่ตำแหน่งของเส้นไหมย่นกลุ่มที่ 2 ซึ่งเดิมอยู่ข้างบนจะเปลี่ยนลงล่างจะเปลี่ยนสลับกลับขึ้นบน
5. พุ่งกระสวย การพุ่งกระสวยจะย้อนกลับเข้าไปในช่องไหมย่นจากด้านซ้ายกลับมาด้านขวา แล้วใช้มือขวารับกระสวยเส้นไหมพุ่งหรือไหมพื้นก็จะสอดเข้าไปสานขัดกับเส้นไหมย่น

6. กระทบพื้นหรือพื้นหิว อัดใหม่พุ่งให้ชิดกันแน่นเป็นเส้นตรงอีกครั้ง การสลับตะกอกและพุ่ง กระสวยกลับไปกลับมาและกระทบพื้นหรือพื้นหิวหลายๆ ครั้ง จะปรากฏเป็นผืนผ้าชิ้นส่วนสีสันของเนื้อผ้า ขึ้นอยู่กับสีของไหมยืนและไหมพุ่ง ถ้าใช้สีต่างกันก็จะเกิดเป็นสีเหลืองกันอย่างสวยงาม

ส่วนการทอผ้าไหมมัดหมี่เหมือนกับทอเนื้อผ้าพื้น แต่เพิ่มความละเอียดลออและพิถีพิถันในการวางลายมัดหมี่ให้ตรงกันและผู้ที่ทอจะต้องมีฝีมือในการทอผ้าไหมมัดหมี่นี้มาก

การทอลายชนิดมีขั้นตอนในการทอ ดังนี้

1. ยกไม้ลูกเขาคึงตะกอลายที่ 1 ชิกบนขึ้นใช้เท้าเกี่ยวไม้ลูกเขารั้งตะกอลายที่ 1 ชิกล่างลงทำให้ไหมยืนที่เป็นเส้นยกและเส้นข่ม ซึ่งร้อยด้ายหัวของตะกอลายที่ 1 แยกเปิดเป็นช่อง

2. สอดไม้ดาบเข้าไปในระหว่างช่องไหมยืนนั้นปล่อยมือและเท้าที่ยกและเกี่ยวตะกอลายที่ 1 แล้วเอาไม้ดาบตั้งขึ้น ทำให้เส้นไหมยืนทั้งด้านบนและล่างเปิดช่องว่างระหว่างไหมยืนที่เป็นเส้นลวดลาย

3. พุ่งกระสวย เส้นไหมลายที่จะให้เป็นลวดลายเข้าไปในระหว่างช่องไหมยืนที่เป็นเส้นยกและเส้นข่ม ทำให้ไหมลายเข้าไปสานขัดกับไหมยืนแล้วล้มไม้ดาบลง

4. เมื่อทำลายแล้ว จะทำลายขัดผืนผ้า 1 เส้น โดยเหยียบเพื่อสับตะกอกจัดสำหรับเนื้อผ้า เส้นไหมยืนจะเปิดเป็นช่อง แล้วพุ่งกระสวยไหมพุ่งหรือไหมพื้นจากด้านขวาไปทางด้านซ้าย แล้วกระทบพื้น 1-2 ครั้ง ทำให้ไหมสีหรือไหมพื้นไปอัดรวมกันเป็นเส้นตรง

5. สอดไม้ดาบของลายต่อไปโดยดึงไหมยืนที่เป็นเส้นยกกุ่มเดิมขึ้น ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างไหมยืนอีกครั้ง แล้วพุ่งกระสวยไหมสีหรือไหมพื้นกลับจากด้านซ้ายมาทางด้านขวา แล้วล้มไม้ดาบ

6. เมื่อทำลายไหมเส้นที่ 2 แล้ว จะคั่นด้วยเส้นไหมพื้นหรือไหมสี 1 เส้น โดยเหยียบเพื่อสับตะกอก ทำให้ไหมยืนเปิดเป็นช่อง แล้วพุ่งกระสวยไหมพื้นกลับจากด้านซ้ายมาทางด้านขวาแล้วกระทบพื้น 1-2 ครั้ง เพื่ออัดไหมพื้นและไหมพุ่งให้รวมกันเป็นเส้นตรงอีกครั้ง

การใช้เส้นไหมพุ่งหรือไหมพื้นคั่นหรือทอสลับกับลวดลายชนิด เพื่อให้ลายชัดเจนและสวยงามขึ้น การทอลวดลายชนิดจะต้องดำเนินการทอตั้งกล่าวข้างต้น การทอลวดลายต่างๆ ขอลายชนิดก็มีขั้นตอนในการทอเหมือนกันทุกลาย

ขั้นตอนการทอผ้าจาก

1. การเตรียมเส้นใยก่อนจก

1.1 การเก็บปุยฝ้าย

เมื่อดอกฝ้ายแก่แตกเป็นปุย ชาวบ้าน จะเก็บรวบรวมไว้

1.2 นำปุยฝ้ายมาแยกเมล็ด
ออกจากปุยด้วยการบิด

1.3 นำปุยฝ้ายมาแยกเมล็ด
ออกแล้วมายังด้วยกง เพื่อให้ปุย
ฝ้ายฟู

1.4 นำปุยฝ้ายที่ฟูกระจายม้วน
เป็นแท่งกลมยาวมาปั่นเป็นเส้น ด้วย
เครื่องมือที่เรียกว่า เฝียน (ไฉน, หลา)

1.5 นำเส้นด้าย (ไหม , ฝ้าย)
ย้อมสีต่างๆ ตามที่ต้องการ

2. ขั้นตอนเตรียมการทอ

2.1 คำนวณเส้นด้ายยืนให้ได้จำนวน
ตามที่ต้องการแล้วนำมาเรียงเส้นด้าย
หลักเดินด้าย

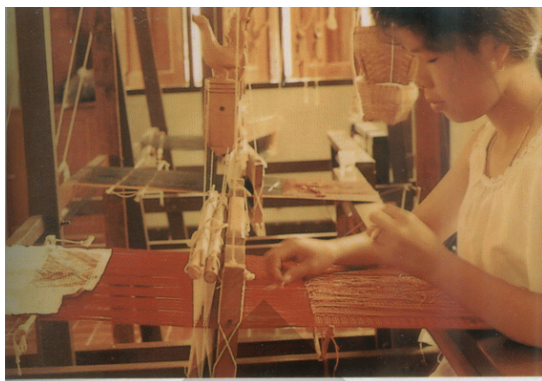
2.2 นำเส้นด้ายยืนที่เรียงเส้นไว้แล้ว
ในข้างต้น ขึ้นหูกสืบทอดจากเส้นยืน
ในตะกอก ในกรณีที่ขึ้นหูกเก็บตะกอก
เป็นครั้งแรกจะสอดเส้นยืน
ใส่ในช่องฟันหูก

2.3 ในกรณีทอผืนที่สอง
(ตัดผืนแรกออกจากเครื่องแล้ว)
จะนำเส้นยืน ซึ่งเตรียมไว้มาสืบทอด
กับปลายเส้นยืนที่ยังติดอยู่กับตะกอก
เส้นต่อเส้น

2.4 เมื่อสอดเส้นยืนแล้วจึงเก็บตะกอก
(ชนิดลายขัด)
สำหรับทอ เนื้อผ้าลายขัด

2.5 เมื่อเก็บตะกอก เตรียมเส้นด้ายพุ่ง
เส้นด้ายเสริมสำหรับจกแล้ว
ก็ลงมือทอจากตามแบบที่ได้รับ
การถ่ายทอดจากบรรพชน

2.6 ผ้าจกที่ทอเสร็จแล้ว

ช่างทอผ้าได้เล่าถึงกรรมวิธีการทอผ้าและวิถีชีวิตกับผ้าทอ ไว้ดังนี้
นางเข็ม ฉลาดแหลม ช่างทอผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้กล่าวถึงกรรมวิธีการทอ
ผ้ามัดหมี่และวิถีชีวิตของชาวบ้านนาโพธิ์กับการทอผ้า ไว้ดังนี้

...กรรมวิธีการทอเริ่มจากการเตรียมเส้นด้ายยืน การเตรียมเส้นด้ายพุ่ง ขั้นตอนการ
ทำลวดลายเป็นขั้นที่สำคัญมากคือการนำเส้นไหมหรือฝ้ายไปค้นลำไหมให้ได้ตามจำนวนที่
เหมาะสมกับลวดลายแล้วจึงนำไปจึงเข้ากับ “โสมหมี่” โดยจะใช้เชือกมัดส่วนที่ไม่ต้องการ
ให้ติดสี เรียกว่าการ “โอบ” ในอดีตใช้เชือกกล้วย ในปัจจุบันใช้เชือกฟางพลาสติก การ
มัด จะต้องมัดให้แน่นตามลวดลายที่กำหนดไว้แล้วนำไปย้อมสีจากนั้นตากให้แห้ง เมื่อนำมา
แก้เชือกออกจะเห็นส่วนที่มัดไว้ไม่ติดสีที่ย้อม หากต้องการให้ลวดลายมีหลายสี จะต้องมัด
โอบอีกหลายครั้งตามความต้องการ ช่างที่มัดและย้อมต้องมีความชำนาญอย่างมาก...

และ

...ที่อำเภอนาโพธิ์นี้ผู้หญิงส่วนใหญ่จะทอผ้าเป็นกันทุกคน ได้เรียนรู้จากยายและแม่
สืบทอดกันมา ทอผ้าไหมใส่กันเอง เวลาว่างงานบุญทุกคนนุ่งผ้าไหมที่ตัวเองทอใส่กันทุกบ้าน
เหมือนมีการประกวดกันเลย แต่ไม่ได้ประกวดหรอก ต่อมาสมเด็จพระราชินีได้ตั้งให้นาโพธิ์
เป็นกลุ่มศิลปาชีพ ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทอผ้า...

นางสมัย กุดดี ได้กล่าวถึงการทอผ้าของชาวบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

...การทอผ้าของชาวบ้านเขว้าได้รับการถ่ายทอดมานานกว่า 200 ปี นับตั้งแต่มีการก่อตั้งชุมชนบ้านเขว้ามานานเกือบ 200 ปี ทอผ้าใช้ในครัวเรือนต่อมาในงานประเพณีต่างๆ ได้แก่ งานแต่งงาน งานบวช งานบุญ...

ชาวบ้านอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ได้กล่าวถึงการทอผ้าของชาวบ้านชนบทว่า

...การทอผ้าไหมของชาวบ้านอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ถือเป็นหน้าที่สำคัญของผู้หญิงอีสาน ต้องหัดทอผ้าตั้งแต่ยังเป็นเด็กๆ ดังคำผญาที่สอนสตรีชาวอีสานว่า “ทอหูกบ่เป็นแจ ทอแพรบ่เป็นผาด้อน เลี้ยงม่อนบ่สู้โตุลก โคนอน อย่าฟ้าวอนเอาผัว” เอกลักษณะการทอผ้าของชาวบ้านชนบทคือผ้าปูมหรือผ้าห่านางมีลักษณะแบบโจงกระเบน ประกอบด้วย ลายมัดหมี่บริเวณท้องผ้า ลายมัดหมี่ห่านาง และลายมัดหมี่ที่ริมชายผ้าสองด้าน ลวดลายดั้งเดิม ได้แก่ ลายกง ลายโคม ลายหมากจับ ลายปลาชิว ลายดอกแก้ว...

นางคำภา หันตุลา ช่างทอผ้าจิดอำเภอภูค้อ จังหวัดอุดรธานี กล่าวถึงการทอผ้าจิดว่า

...ชาวบ้านเรียกการทอผ้าจิดว่า “การทอผ้าเก็บจิด” วิธีการเก็บจิดเพื่อให้เกิดลวดลาย ต้องมีไม้ค้ำอันหนึ่งกว้างประมาณ 4 นิ้ว ยาวขนาด 2 ศอก เป็นไม้บางๆ และมีไม้ขนาดเล็กๆ เป็นไม้สอดใช้สำหรับเก็บจิดให้เป็นลายต่างๆ ในบางครั้งก็อาจใช้ไม้เก็บจิดนี้ 30-40 อันก็มีแล้วแต่ความยากง่ายของลายถ้าหากว่าใช้ไม้เก็บจิดจำนวนมากจะทำให้ทอได้ช้ามาก เพราะต้องเก็บดอกทีละเส้นๆ จนหมดตามลวดลาย จิดมี 3 ประเภท 1.ผ้าไหมลายจิดพื้นสีเดียว ในผ้าพื้นเดียวกันนั้นจะมีเพียงลายเดียว และสีเดียวตลอดทั้งผืน 2. ผ้าไหมลายจิดมีเชิง คือ ทอแบบที่ 1 แล้วมาเพิ่มเชิงผ้าในผืนเดียวกันด้วยการทอลวดลายอื่นเข้าไป ส่วนมากจะเป็นสีเดียวกัน 3. ผ้าไหมจิด-หมี่ การทอผ้าไหมลายจิด ผสม กับผ้าไหมมัดหมี่ทอสลับกันเป็นช่วงๆ ในผ้าพื้นเดียวกันนั้น สีของผ้ามักจะเปลี่ยนสีเดียวกัน แต่เล่นระดับของ สีเข้ม-อ่อน สลับกัน ไปเป็นช่วงๆ บางทีมีสีอื่นๆ สลับลงไปด้วย แต่มักอยู่ในกลุ่มสีที่ใกล้เคียงกัน...

นางนภา ศรีจันทร์เพื่อ ช่างทอผ้าจากบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับขั้นตอนในการเตรียมฝ้ายซึ่งเป็นวัตถุดิบในการทอผ้าจากไ้วดังนี้

...การทอผ้าจากต้องใช้ความอดทนมากตั้งแต่การเตรียมฝ้ายมาเป็นวัตถุดิบในการทอ คือต้องนำฝ้ายมาแยกเม็ดออกจากปุยด้วยการอัด นำฝ้ายที่แยกเม็ดออกแล้วมายังด้วยกง เพื่อให้ปุยฝ้ายฟู นำปุยฝ้ายที่ฟูกระจายม้วนเป็นแท่งกลมยาวมาปั่นเป็นเส้นด้าย เครื่องมือที่เรียกว่าฝ้าย (ใน, หลา) เมื่อได้เส้นด้ายแล้ว ทำเส้นด้ายมาย้อมสีต่างๆ ตามที่ต้องการ... กรรมวิธีการทอผ้าจากเป็นกรรมวิธีการทอที่ละเอียดอ่อน คือ ต้องคำนวณเส้นด้ายยีนให้ได้จำนวนตามที่ต้องการ แล้วนำมาเรียงกับเส้นด้ายหักเดินด้าย นำเส้นด้ายยีนที่เรียงเส้นไว้แล้วมาขึ้นหูกสืบต่อจากเส้นด้ายยีนในตะกอก ในกรณีที่ขึ้นหูกเก็บตะกอกเป็นครั้งแรกจะสอดเส้นด้ายยีนใส่ในช่องฟันหิวและทอผืนที่สอง จะนำเส้นด้ายยีนซึ่งเตรียมไว้มาสืบเข้ากับปลายเส้นด้ายยีนที่ยังติดอยู่กับตะกอกเส้นต่อเส้น เมื่อสอดเส้นด้ายยีนแล้วจึงเก็บตะกอกสำหรับการทอเนื้อผ้าละเอียด เมื่อเก็บตะกอกและเตรียมเส้นด้ายพุ่ง-เส้นด้ายเสริมสำหรับจกแล้ว ก็ลงมือทอจกตามแบบที่ปู่ย่าตายายสอนมา...

นางประคอง จันทะมาตย์ กลุ่มสตรีทอผ้าไหมแพรวที่บ้าน โพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้กล่าวเกี่ยวกับการทอผ้าแพรวว่า

...ผ้าแพรวเป็นผ้าทอมือของชาวภูไทในจังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม มุกดาหาร สกลนคร แต่ที่มีชื่อเสียงคือผ้าแพรวของหมู่บ้านเราที่บ้าน โพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในสมัยโบราณพวกเราทอผ้าเป็นผ้าเบี่ยง คนภาคกลางเรียกว่าสไบเบี่ยง กรรมวิธีการทอผ้าจากของเรามีการทอที่เรียกว่า จก คือ ยกเส้นด้ายยีน แล้วสอดเส้นไหมสีซึ่งเป็นเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปในผืนผ้า ทำให้เกิดลวดลายผ้าที่ต้องการ การทอแพรวของภูไทจะไม่ใช้อุปกรณ์อื่นช่วยไม่ว่าจะเป็น เข็ม ไม้ หรือ ขนมัน แต่จะใช้นิ้วก้อยจากเกาะเกี่ยวและสอดเส้นไหมสีซึ่งเป็นเส้นพุ่งพิเศษและผูกเก็บปมเส้นด้ายด้านบนเพื่อให้เกิดลวดลาย โดยการใช้การเกาะลายด้วยนิ้วก้อยตลอดจากริมผ้าข้างหนึ่งไปยังอีกข้างหนึ่งตลอดทั้งแถว เขาไม้หนึ่งจะเกาะสองครั้งเพื่อให้ลวดลายมีความสวยงาม โดยลวดลายจะอยู่ด้านล่างของผืนผ้า...

นางดวงกวี สุวรรณทัต ช่างทอผ้าเกาะขอย อำเภอมือง จังหวัดสงขลา ได้เล่าถึงขั้นตอนการทอผ้าเกาะขอยไว้ดังนี้

...ขั้นที่ 1 มีการเตรียมเส้นด้ายยีนด้วยการนำด้ายริ้วเป็นใจ นำไปกรอเข้าหลอดเพื่อสำหรับงาน โดยเฉพาะเมื่อสอดด้ายเข้าพิมพ์เสร็จแล้วก็นำไปจึงบนก็สำหรับเก็บตะกอกหรือร้อยตะกอกต่อไป ขั้นตอนที่ 2 การเตรียมเส้นพุ่ง เริ่มจากการที่ช่างทอกรอด้วยที่จะใช้เป็นด้ายพุ่งเข้ากระสวยแล้วนำกระสวยแต่ละสีไปใส่ในรางกระสวย ขั้นตอนที่ 3 ลำดับขั้นการทอในก็กระตุก

สับตะกอให้ด้ายยื่นแยกออกจากกัน โดยมีที่เหยียบอยู่ข้างล่าง (ใช้เท้าเหยียบ) เป็นการเปิดช่องว่างสำหรับด้ายพุ่งผ่านเข้าไปได้ ใช้มือพุ่งกระสวยด้ายให้สอดไปตามระหว่างด้าย โดยมีช่องสอดกระสวยซึ่งทำด้วยไม้ ปลดปล่อยที่เหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้ด้ายพุ่งรวมเป็นหมู่เดียวกันตามเดิม กระทบพันหวีโดยแรง พันหวีจะพาด้ายพุ่งให้เข้ามาชิดกันเป็นเส้นตรง เหยียบที่บังคับตะกออีกครั้งหนึ่ง การทอผ้าของชาวเกาะยอในระยะเริ่มแรกจะทอด้วย “กีมือ” ที่โครงสร้างเป็นไม้ไผ่ และใช้ “ตรน” แทนลูกกระสวย ผ้าที่ทอในระยะเริ่มต้นนั้นจะเป็นแบบเรียบๆ ไม่มีลวดลาย ภายหลังได้มีการปลูกฝ้ายเพื่อนำมาทอผ้าและย้อมด้วยสีธรรมชาติ มีการทอเป็นลวดลายดอก เช่น “ลายคอนกเขา” ต่อมาเรียก “ลายก้านแย่ง” เป็นลายที่สวยงามที่สุด...

สีย้อมธรรมชาติ (สีสมุนไพรมะม่วง)

สีย้อมธรรมชาติส่วนใหญ่ได้จากพืช เปลือกไม้ ใบไม้ รากไม้ และมีขั้นตอน เพื่อที่จะทำให้เกิดเป็นสีต่างๆ ได้สวยงาม แปลกตา ซึ่งต่างจากสีวิทยาศาสตร์

มีน้ำเงิน ได้จาก

ต้นคราม

สีฟ้า ได้จาก

ใบคราม

สีเหลืองแก่นขนุน ได้จาก

แก่นขนุน

สีเหลืองไพร ได้จาก

โบริมะพุด

สีดำได้จาก

ลูกมะเกลือ

สีกาก็แกมเขียวได้จาก

เปลือกเพกากับแก่นขนุน

สีเทาอ่อน-แก่ ได้จาก

โคลน

สีเขียวอ่อน ได้จาก

เปลือกมะพร้าวอ่อน ใบมะม่วง ใบยูคา

สีเขียว ได้จาก

ใบหูกวาง เปลือกสมอ ใบบวบ

ในปัจจุบันการย้อมสีธรรมชาติค่อยๆ เลือนหายไป เพราะจะหาพืชที่จะนำมาย้อมสีตามต้องการได้ยาก จึงหันมาใช้สียุทศาสตร์แทนที่ แต่อย่างไรก็ตามการใช้สียุทศาสตร์นั้นจะต้องเลือกใช้ชนิดของสีให้เหมาะสมกับวัสดุ เช่น สีที่นิยมใช้สำหรับไหมส่วนมากคือ สีประเภทที่มีความเป็นกรด ซึ่งเรียกว่าสีแอซิด (Acid dye) เพราะจะทำให้ผ้าไหมมีความวาวมัน สีสดใส และคงทน

ความสำคัญของผ้าทอ

ผ้าทอมีความสำคัญดังนี้คือ

1. เพื่อสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต เพราะผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ที่ถือว่าเป็นของจำเป็นที่ต้องมีและต้องใช้ชีวิตประจำวันของมนุษย์ไว้สำหรับ นุ่ง ห่ม และใช้ในพิธีกรรมต่างๆ
2. เป็นเครื่องแสดงถึงฐานะ กล่าวคือการแต่งกายเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงฐานะของผู้คนในสังคม โดยทั่วไปชาวบ้านจะใช้ผ้าฝ้ายเพราะมีขั้นตอน และกรรมวิธีในการผลิตตั้งแต่การปลูกฝ้าย

จนกระทั่งทอเป็นผืนไม้สลับซับซ้อน อีกทั้งการดูแลรักษาผ้าก็ไม่พิถีพิถันเท่ากับผ้าไหม ส่วนผู้ที่ใช้ผ้าไหมจะเป็นเจ้านายและชนชั้นสูงการทอที่มีลวดลายสวยงามสีสรรที่สดก็จะแสดงถึงฐานะ การที่จะทอให้มีลวดลายสวยงามวิจิตรนั้น ผู้ทอจะต้องมีเวลาในการทอ เช่น ถ้าคนใดใส่ผ้าตีนจกทั้งผืน จะแสดงว่ามีฐานะ เพราะมีเวลาพอ การทอผ้าตีนจกต้องใช้เวลาในการทอนาน และต้องใช้ฝีมือในการทออย่างยิ่ง

3. เพื่อแสดงถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิงและชาย ชาวชนบทโดยส่วนใหญ่ผู้มีอาชีพในการทำไร่มาตั้งแต่โบราณ ในยามว่างผู้หญิงก็จะทอผ้า ผู้ชายก็จะจัดหาและเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องใช้ในการทำงานและทอผ้า ดังคำกล่าวที่ว่า “เมื่อเสร็จหน้านาผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก” การทอผ้าแสดงให้เห็นถึงความเป็นหญิงอย่างชัดเจนเพราะการทอผ้าต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายาม ความประณีต ความละเอียดอ่อน เริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมการสาวไหม แล้วผ่านกระบวนการต่างๆ จนกระทั่งได้เส้นไหม เป็นวัตถุดิบสำหรับการทอผ้าแบบต่างๆ ส่วนฝ้ายก็เช่นเดียวกัน ฝ้ายจะปลูกในระหว่างเดือนพฤษภาคม – สิงหาคม พอเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ฝักฝ้ายจะแก่จัดสามารถเก็บได้ เวลาเก็บ ปูฝ้ายที่มีเมล็ดติดมา นำฝ้ายที่เก็บมานั้นนำออกผึ่งแดดสี่ห้าวัน แล้วจึงเอาปุยฝ้ายนั้นมาอึ่ง จากนั้นก็เอาปุยฝ้ายที่ไม่มีเมล็ดแล้วมาตีให้ฟู เพื่อนำมาปั่นเป็นแท่ง เมื่อปั่นปุยฝ้ายให้เป็นแท่งเรียบร้อยแล้ว ก็นำเอามาปั่น เรียกว่าปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย เมื่อได้เส้นด้ายแล้วก็นำมาเปียแล้วจึงเอาฝ้ายไปย้อม เมื่อย้อมเสร็จแล้วก็เอาเข้าก่างเพื่อกัก เมื่อกักเสร็จแล้วก็เอาไปต้มแล้วจึงนำไปทอเป็นผืนผ้าต่อไป

ประโยชน์ของผ้า

ผ้ามีประโยชน์สำหรับนุ่ง สำหรับห่ม และใช้ในพิธีกรรม

- ผ้าสำหรับนุ่ง ได้แก่ ฝ้านุ่ง ผ้าพื้น ผ้าโจงกระเบน ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า เป็นต้น

- ผ้าสำหรับห่ม ได้แก่ ผ้าสบ ไบ ผ้าแพรเปียง ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพาดเฉียง ผ้ารัดอก ผ้าฉ้อคอ (ผ้าคล้องคอ)

เป็นต้น

- ผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ ผ้าขาว ผ้าดิบ ผ้าสบง ผ้าจีวร ผ้าห่อคัมภีร์ ชงหรือตุง ผ้าวา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่ากรรมวิธีการทอผ้าแสดงให้เห็นถึงความอดทน ความพยายาม การใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการทอผ้าเพื่อนำมาใช้ในชีวิต

จะเห็นได้ว่ากรรมวิธีการทอผ้านั้นเป็นกรรมวิธีที่มีความซับซ้อนต้องใช้ภูมิปัญญาในการคิดค้น โดยเฉพาะลวดลาย ช่างทอได้ทออย่างประณีต ลวดลายทุกลายเป็นลายโบราณซึ่งสามารถนำมาพัฒนาเป็นเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับในปัจจุบันได้

บทที่ 3

ผ้าทอกับชีวิตคนไทย

การทอผ้าเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของชีวิตชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้หญิง เพราะทุกช่วงอายุ ในแต่ละวัย การดำเนินชีวิตในแต่ละวัน การประกอบพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย จะมีความเกี่ยวพันกับ เรื่องผ้าทออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอจึงมีปรากฏให้เห็นทั้งจากรรณกรรมสุภายิต คำ พังเพย คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ว่า การทอผ้าเป็นงานของผู้หญิง ที่แสดงความเป็นหญิงอย่างแท้จริง เป็น หน้าที่ที่ผู้หญิงจะมีครอบครัวต้องทำหน้าที่นี้ได้สมบูรณ์ โดยดูจากความสามารถในการทอผ้า ได้แก่ วรรณคดีอีสานเรื่องท้าวคำฟอง ตอนนางแสนสี มารดาของนางบัวทองรำไห่ คิดถึงลูกสาวที่ตายไป เพราะยัง เห็นอุปกรณ์ทอผ้าของลูกสาว เนื่องจากผู้หญิงสมัยนั้นต้องมีอุปกรณ์สำหรับทอผ้าเป็นส่วนตัวคู่กับ ตัวเอง นางแสนสีคร่ำครวญ ดังนี้

“แม่ก็หิวหอดให้ทุกค่ำวันคืน ก็บ่ทาบทวงทุกข้ออยู่อนหลายมือ อันว่าหลาเงินฝ้ายสายใยลูกแม่ ก็ยัง นาน ผูกหมู่ช่างหลอกเจ้ายังพร้อมชวนแม่นา”

หรือ คำกล่าวของคนอีสานที่ว่า “แม่หญิงต้องตำหูก” หรือ “ตำหูกก็บ่เป็นแจ ตำแพรก็บ่เป็นกระดาด ต้อน เลี้ยงหม้อนก็บ่สู้ไต่ลูกโตนอน แล้วก็อยากมีผ้า”

มีความหมายถึงหน้าที่ของผู้หญิงคือ การทอผ้า และเป็นเครื่องแสดงความพร้อมว่าพร้อมที่จะมี ครอบครัวได้แล้วหรือยัง โดยดูจากความสามารถในการทอผ้าผู้หญิงอีสานจะแต่งงานได้นั้นต้องทอผ้าให้ เป็นอย่างน้อย 3 อย่าง คือ “เสื่อดำ ตำแพร ชิ้นใหม่”

การแต่งกายของสตรีไท-ลาว ในอดีต

เสื่อดำ หมายถึง เสื่อที่ตัดจากผ้าฝ้ายที่ทอเองแล้วข้อมครามเพื่อใส่ในชีวิตประจำวันและใส่ไปทำงาน ในไร่นา ตำแพร หมายถึงผ้าขาวม้าที่ใช้สารพัดประโยชน์ ส่วนชิ้นใหม่ หมายถึงชิ้นสำหรับที่ผู้หญิงสามารถทอ

ไว้ใช้เองหรือทอให้ผู้อื่นได้ นอกจากนี้แล้วทัศนคติของชนอีสานที่ให้ความสำคัญกับผ้าในส่วนที่เป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต ซึ่งปรากฏในพญาโบราณบทหนึ่งว่า

“ทุกข์บ่มีเสื่อผ้า ผาเหือนเพราะพอลื้ออยู่
ทุกข์บ่มีข้าวอยู่ท้อง นอนลื้ออยู่บ่เย็น”

การแต่งกายของชนอีสานในสมัยโบราณ

สำหรับภาคเหนือ ก็มีสุภาษิตที่เป็นคติเตือนใจผู้คนที่เกี่ยวข้องกับผ้า ดังเช่น “ตุ้มผ้าลายหมาเห่า คันคำเก่าช่างผิดกัน” หมายความว่า ห่มผ้าลายหมาเห่าพูดเรื่องเก่าๆ ที่ผ่านมามักจะทำให้ทะเลาะกัน จึงไม่ควรทำ หรือ “ขามน้องเป็นดี มีเก้าป่าสับป่า เสื่อปลูกหลังขาดหน้า มีป่าคนหนึ่ง ก็หาบมี “มีความหมายว่า ขามมั่งมี ศรีสุขมีญาติพี่น้องมากมายแต่พอยากจนญาติพี่น้องก็พากันตีจากไปหมด เสื่อปลูก หมายถึง เสื่อขาด “ตำหูกกะบ่เป็นแจ ต่ำแพกะบ่เป็นตาต้อน เลี้ยงม่อมกะบ่รู้จักตัวลูกนอน แล้วกะอยากมีผ้า” หมายความว่า ทอผ้าไม่เป็น ลายเหลี่ยม ไม่เหมาะที่จะให้ใครเป็นของขวัญ ปลูกม่อมเลี้ยงไหมยังไม่เป็น ยังอยากจะมีครอบครัว ส่วนคำพังเพย ก็ได้แก่ การกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงสมัยก่อน ใช้เวลาว่างขามคำกั้นนั่งทอผ้าได้ดูเนียน ซึ่งก็เป็นเวลาที่ชายหนุ่มจะมาเที่ยวคุยกับหญิงสาว ส่วนหญิงที่เป็นหม้ายเพราะสามีสิ้นชีวิต ก็ต้องลำบากในการหาเลี้ยงบุตร เช่น

“เฮลือเป็นหม้าย ผัวตายหนีจาก เจ้าจะพรากรูกเป็นกำพรว้า ไผลือเลี้ยงชอຍคูแม่จะลงเซ็นฝ้าย เดือนหงายเว้าผู้บ่าว แม่สิหาพ่อน้ำ มาเลี้ยงให้สูงใหญ่”

หรือคำพังเพยที่เปรียบความรักของหญิงสาวที่มีชายหนุ่มมาชอบพอ ซึ่งเกรงว่าความรักจะไม่มั่นคง เหมือนดั่งฝ้ายที่มักจะขาดง่าย

“แม่วัลลาผสมฝ้าย ดึงหลายย่านมันก็้ว ขายเอี้ย อยู่ผสมดอกฝ้าย สายถึงมาเหมือนสายฝ้าย สายถึงไปเหมือนสายป่าน คอยป่านแต่สายฝ้ายบ่แน่นอน”

คำอวยพรของผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อให้ครอบครัวอยู่ดีเป็นสุข คือ

“แม่บุญคุณบุญชูว่าได้ผ้าผู้ชู้ ได้ชู้ผู้ดี ดิกันมือร้อยเพื่อ”

นอกจากนั้นยังมี ซอปั่นด้ายซึ่งเป็นการซอ (การซอ หมายถึงการขับทำนองเสนาะเพื่อให้เนื้อเรื่องสนุกสนานไพเราะ เป็นการดึงดูดความสนใจของผู้ฟัง) ที่อธิบายวิธีการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนของชาวเหนือ นั่นคือ การทำผ้าพื้นเมืองขึ้นใช้เอง โดยการซอ คำซอเริ่มบรรยายตั้งแต่การเริ่มทำไรจนกระทั่งถึงการทอผ้า การทอผ้าจนสำเร็จเป็นผืน ตัวอย่างเช่น

“ก่อนแรกตันยังเมื่อหนดี อื่นป้อบ่าสิได้เมียสาวใหม่... ได้กันมาหลายวี หลายวัน บ่มีลูกควยกันป้อเป็นสาวแล้ว ...บ่อได้ไปแอ่วละเล่นตีไหนด มาเป็นตุ๊กใจจาวนาจาวไร...จ้างเอาใจใส่มาแต่โบราณ เยอะไฮ้เยะหนาแบบมาแต่ก่อน...ก็ได้จ้ออนตัวน้อยผายคำ เลี้ยงลูกบุตรหลานมานานเลี้ยยอย่าง...วันนี้วันค่าจะจวนเอาเมียบ่อล้าบ่อเหลือพัน ไฮ้เหี้ยก่อน...”

จิตรกรรมฝาผนัง วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

ส่วนภาคกลางนั้น ชีวิตของคนเกี่ยวข้องกับผ้าทั้งชีวิตประจำวัน และการประกอบพิธีกรรม เพราะผู้คนจะให้ความสำคัญกับการแต่งกายโดยเฉพาะเมื่อมีพิธีกรรมในเทศกาลสำคัญๆ เช่น วันสงกรานต์ วันทำบุญทางศาสนา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนุ่มสาวจะมีโอกาสได้พบกัน จึงเน้นในเรื่องการแต่งกาย หญิงสาวจะทอผ้าใหม่เพื่อเตรียมไว้สวมใส่ในเทศกาลเหล่านั้น ดังคำเปรียบเปรยที่ว่า “สวยพอไปวัดไปวาได้” สำหรับผู้ใหญ่ก็จะเตรียมเครื่องแต่งกายให้เหมาะสมตามฐานะของตน ซึ่งมักปรากฏให้เห็นในวรรณคดี และวรรณกรรมที่สำคัญๆ เช่น ขุนช้างขุนแผน

“ครั้นรุ่งแจ้งแสงทองส่องฟ้า

ต่างตกแต่งกายขมิ้มมัน

หนุ่มสาวเฒ่าแก่มาแจกัน

พร้อมกันที่วัดป่าเลไลย์...”

ส่วนภาคใต้นั้นชาวบ้านจะพิถีพิถันในการเลือกเสื้อผ้า โดยเฉพาะเมื่อมีงานสำคัญ เช่น เพื่อแต่งทำบุญทำทานที่วัด หญิงสาวจำเป็นต้องแต่งเนื้อแต่งตัวให้สวยงาม เพื่อประกวดประชันกัน เช่นในงานลากพระในวันออกพรรษา ในอดีตการใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มนั้นควรคำนึงถึงเพศและวัยของผู้สวมใส่ด้วย เช่น หญิงสาวที่มีอายุ 13-20 ปี จะนุ่งห่มผ้าถุงโดยใช้ผ้าซีก ซึ่งเป็นผ้าแถบ “น้อคอ” (คล่องคอ) ชายผ้าทั้งสองข้างจะพาดไว้ปิดกันที่หน้าอก อย่างห่มตะเบงมาน เงื่อนคือชายผ้าซีกทั้ง 2 ข้างผูกไว้ที่ต้นคอ ถ้าไปทำบุญที่วัดก็จะใช้เข็มกลัดเย็บให้ติดกันไม่หลุด ถ้าเป็นหญิงที่มีอายุเลย 20 ปี หรือแต่งงานแล้ว ก็จะใช้ “ผ้ารัดคอ” ซึ่งเป็นผ้าแพรสีต่างๆ ยาวประมาณ 3 ศอก กว้างประมาณ 4 นิ้ว พันรอบอกปิดกันทั้ง 2 ข้าง ที่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีเพลงโนราภรรมาถึงเรือลากพระตอนหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงการแต่งตัวของหญิงสาว ฝ้ายไ้วว่า “...นุ่งผ้ารายชาย ห้อยคอแพรดอง หยิบจกเข้ามาตั้ง เพื่อนเหอ เขานั่วหัวร่อ ห่มผ้าแพรพลอ (แพรเปลาะ) ห่มช่อพาดเฉียง...” (อ้างถึงใน วรรณภา วุฒทะกุล และ ชูรัตน์ พันธุ์ชูรา, 2536: 28)

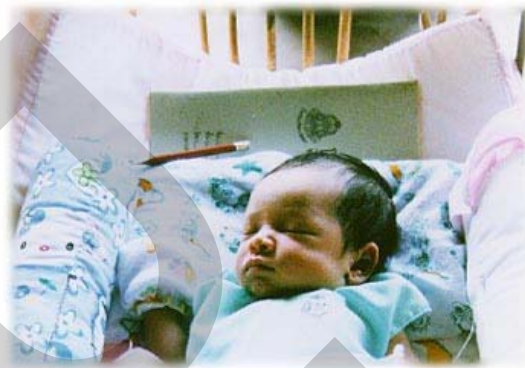
การแต่งกายของคนภาคใต้

การกระทำพิธีกรรมใดๆ ก็ตาม ชาวไทยสมัยก่อนหรือแม้กระทั่งปัจจุบันก็จะต้องมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง ผ้าเป็นทั้งเครื่องนุ่งห่มเป็นทั้งเครื่องสักการบูชา การใช้ผ้าเพื่อที่ประกอบพิธีกรรมนั้นใช้ตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตาย ผ้านั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวไทย

พิธีเกิด

พิธีเกิด เป็นพิธีสำคัญซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติกันมานานแล้วพิธีเกิดมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้องมาราคาต้องเตรียมทอผ้าไว้สำหรับเป็น ผ้าอ้อม ผ้าห่ม เสื้อผ้า ผ้าห่มฟูก ห่มที่นอน สำหรับเด็ก เมื่อเด็กคลอดออกมาผู้ทำคลอดจะทำความสะอาดเด็กเมื่อทำความสะอาดเด็กเรียบร้อยแล้วก็จะเอาผ้านุ่มๆ และสะอาดมาห่อตัวเด็ก ในภาคเหนือเมื่อมาราคคลอดเสร็จแล้วจะต้องอยู่ไฟ (อยู่เดือน) ถ้าเด็กที่เกิดมาเป็นผู้หญิงมาราคจะต้องอยู่ไฟ 30 วัน เรียกว่า “เผือกี้ เผือกี้ฝ้าย” เนื่องจากลูกผู้หญิงจะต้องเรียนการปั่นด้าย ทอผ้าภาคอีสานจะต้องมีการเตรียมผ้าไว้ให้เป็นของกำนัลแก่ผู้ที่ทำคลอด เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณ และสำนึกในบุญคุณ หลังจากคลอดก็จะเอาเด็กมาใส่กระดัง โดยปูเบาะและผ้าขาวรอง ซึ่งผ้าขาวเปรียบเสมือนชีวิตของเด็กที่ขาวบริสุทธิ์ไม่มีอะไรมาเปราะเปื้อน ผ้าที่เอามารองนั้นจะทอด้วยฝ้ายหรือไหมก็ได้ ถ้าครอบครัวที่มีฐานะก็จะเอาผ้าไหมพื้นสีขาวมาปูรอง ส่วนครอบครัวที่ยากจนก็จะเอาผ้าฝ้ายหรือผ้าขาวม้าของบิดาหรือผ้าซิ่นของมารามาปู แต่จะต้อง

เป็นผ้าไหม และถ้าเป็นลูกผู้หญิงก็จะใส่ด้ายเข็มไว้ในกระดิ่งที่เคঁกนอน เพราะลูกผู้หญิงจะต้องเรียนรู้เรื่อง การเย็บปักถักร้อย การทอผ้าเนื่องจากเมื่อโตขึ้นจะต้องเป็นแม่ศรีเรือน ต่อจากนั้นเอาผ้ามาเย็บเป็นกระโจม (ชฎาหรือหมวกผ้า) ครอบกระดิ่งต่างมุ้งเพื่อกันลมเข้าไปมาก

พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด

พิธีบวช

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ คนไทยถือว่าการบวชได้บุญกุศลมาก ผู้บวชได้สร้างกุศลให้แก่บิดามารดา เป็นผู้ที่มีรู้จักตอบแทนพระคุณบิดามารดาซึ่งมีความเชื่อกันว่า ลูกชายที่บวชเรียนสามารถช่วยให้บิดามารดา ได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ผ้าได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีนี้ตั้งแต่แรกนับตั้งแต่ผ้าที่แต่งตัวนาค เสื้อชั้นใน เสื้อครุย ผ้าสำหรับนุ่ง นอกจากนี้ก็ต้องเตรียมมุ้งนอน และที่นอนซึ่งไม่ใช่ปูน ใช้ผ้าซ้อนๆ กันให้หนาแล้ว หุ้มด้วยผ้าสีเหลือง ผ้าที่ใช้ในพิธี ผ้าสบง ผ้าอังสะ และผ้าจีวร ในภาคใต้ ผู้ที่ขอบวชจะนำดอกไม้รูปเทียนไป กราบขอโหสิกรรมต่อผู้ใหญ่ก่อนจะทำพิธี “ปลงผม” หรือหลังปลงผมแล้ว จะแต่งกายด้วยผ้าไหมหรือผ้า ทอฝ้ายที่มีสีอ่อนนวลนุ่งจีบแล้วใช้เข็มขัดคาดทับ ห่มผ้าเฉียงบ่า ภาคเหนือผู้ที่บวชจะต้องแต่งกายให้ สวยงามด้วยผ้าไหมแล้วแห่ไปรอหมู่บ้าน ในภาคกลางเสื้อผ้าที่นาคสวมใส่ก็ต้องเป็นผ้าไหมสีขาว ในบาง ท้องถิ่นจะมีผ้าคลุม ศิรษะนาค เช่น ที่จังหวัดราชบุรี จะมีการทอผ้าจากกลุ่มศิรษะนาค ภาคอีสานจะเป็นผ้านุ่ง หรือผ้าโสร่งก็ได้ และในบางท้องถิ่นจะมีผ้าเบี่ยง 4 ผืนมาห่ม ถ้าเป็นสไบเฉียงซ้าย และขวา ข้างละ 1 ผืน โปกหัว 1 ผืน มัดเอว 1 ผืน ผ้าที่สวมใส่ก็ต้องเป็นผ้าไหมที่ยังไม่ได้ใช้จะมีดำหนิไม่ได้ ถ้ามีรอยดำหนิจะทำ

ให้ผู้บวชและบิดามารดาของผู้บวช เกิดความไม่สบายใจวิตกกังวลว่า พิธีบวชของลูกจะไม่ราบรื่นหรือมีมลทิน โดยส่วนมากแล้วมารดาของผู้บวชมักจะเป็นผู้ทอผ้าให้แก่ลูกชาย เพราะถือว่าได้บุญมาก

ผ้าที่ใช้ในพิธีบวชจะเป็นผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายก็ได้ ไม่ได้บ่งบอกลงไปว่าจะเป็นผ้าชนิดใด ทั้งนี้ตามแต่ฐานะของผู้ที่บวช

พิธีกรรมเกี่ยวกับการบวช

พิธีแต่งงาน

เมื่อบวชเรียบร้อยแล้วก็ถือว่าได้ผ่านการฝึกอบรมมนิสัยที่ดีงาม ได้ขัดเกลารามณ์ และความคิด ให้สุชมรอบคอบ เป็นแนวทางในการครองตน และเป็นผู้นำของครอบครัว และที่สำคัญคือได้ทดแทนพระคุณของบิดามารดาแล้ว ช่วงนี้ชีวิตได้ก้าวขึ้นเป็นผู้ใหญ่เป็นวัยที่เตรียมพร้อมที่จะมีครอบครัว ก่อนที่จะเข้าสู่พิธีแต่งงาน ชายหนุ่มได้มีโอกาเลือกหญิงสาวที่ตนจะนำมาเป็นคู่ครอง โดยภาคเหนือจะมีประเพณีอุ้สาว กล่าวคือ เมื่อสาว ๆ ชาวบ้านเสร็จจากการทำไร่ทำนาประจำวันแล้วพอจวนตะวันตกก็จะมีประเพณีอุ้สาวแล้วมานั่งใต้ถุนบ้าน แล้วทำงานเล็กๆ น้อยๆ โดยการปั่นฝ้าย ทอผ้าสำหรับใช้ในครอบครัว พอกลางคืนก็จะมีชายหนุ่มซึ่งจะพากันมาเป็นกลุ่มๆ มาพูดคุยตามบ้านสาว ภาคอีสานมีประเพณีลงช่วง คือ สาวๆ ในหมู่บ้านจะเลือกลานกว้างๆ ในคืนเดือนเพ็ญหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จเรียบร้อย เพื่อมาร่วมกันปั่นฝ้าย ทอผ้า เมื่อชายหนุ่มในหมู่บ้าน หรือละแวกใกล้เคียงรู้จักจะมาเที่ยว แล้วมาพูดเกี่ยวกับพาราณสี สาวๆ ที่ตนสนใจหรือหมายปอง เมื่อหนุ่ม-สาว คู่ใดตกลงปลงใจกัน ก็จะให้ผู้ใหญ่มาสู่ขอ และทำพิธีแต่งงาน ผ้าได้มาเกี่ยวข้องกับพิธีในเรื่องของผ้าไหว้ ผ้าไหว้เป็นผ้าที่คู่บ่าวสาวจะใช้แสดงความเคารพญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย จะไหว้ในวันทำพิธีแต่งงานก็ได้ หรือกราบไหว้ หลังจากเสร็จสิ้นงานแต่งงานแล้วก็ได้ ภาคใต้ ผ้าไหว้ เป็นผ้าขาวพับที่เจ้าบ่าวจะจัดไปในขบวนขันหมาก ผ้าไหว้นี้จะไม่จำกัดความยาว แต่ต้องไม่น้อยกว่า 3 หลา พับใส่พาน แต่

โบราณเชื่อกันว่าบนเรือนนั้น มีวิญญาณของปู่ตายายวนเวียนฝ้าคุแลลูกหลานอยู่เรียกว่า “ผีเรือน” เมื่อลูกหลานที่เป็นหญิงแต่งงาน เจ้าบ่าวจะต้องจัดผ้าขาวเพื่อแสดงการระฝากเนื้อฝากตัวผีเรือน โดยวางพานผ้าทิ้งไว้บนหิ้งเป็นเวลา 3 วัน เท่ากับวางพูลเครื่องขันหมาก แต่ต่อมาเจ้าบ่าวไหว้พ่อแม่เจ้าสาวแล้วมอบพานผ้าไหว้ แล้วนำเอาพานกลับคืนไป พ่อแม่เจ้าสาวก็ไม่ได้นำผ้าไหว้ไปวางบนหิ้งตามปกติกันมาแต่เดิม ผ้าไหว้จึงกลายเป็นผ้าที่นำเพื่อไหว้พ่อแม่เจ้าสาว ในพิธีแต่งงานจะมีพิธีกราบหมอน ฝ่ายเจ้าสาวจะต้องเป็นผู้จัดเตรียมผ้าขาวจำนวน 2 ผืน ได้แก่ เสื้อ และผ้าซิ่น เสื้อมิได้กำหนดว่าจะเป็ผ้าชนิดใด จะเป็นผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายก็ได้ ขอเพียงแค่ให้เป็นผ้าที่ยังไม่ได้ใช้เป็นผ้าใหม่ และอย่าให้มีรอยตำหนิ ส่วนผ้าซิ่นมีความสำคัญมาก กำหนดไว้เลยว่าจะต้องเป็นซิ่นที่ทอด้วยไหมเท่านั้น การที่กำหนดไว้เช่นนี้เพราะฝ่ายชายจะได้พิจารณาผู้หญิงที่จะมาเป็นสะใภ้ว่าเป็นคนอย่างไร มีนิสัยใจคอเป็นอย่างไร นอกจากนี้แล้วในภาคเหนือบางจังหวัด เช่น ดาก จะต้องมียี่ผ้าแดงผ้าขาวอย่างละสองสำหรับเช่นผี

พิธีกรรมเกี่ยวกับการแต่งงาน

บุญเข้าพรรษา

ถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันทำบุญเข้าพรรษา ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร อยู่ประจำวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 นี้ชาวบ้านมีการถวายภัตตาหารเช้าหรือเพล พร้อมเครื่องใช้ต่างๆ ที่จำเป็นแก่พระสงฆ์และที่สำคัญ ได้แก่ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน โดยเฉพาะผ้าอาบน้ำฝนซึ่งเป็นผ้าสำรองเพื่อให้พระภิกษุ สามเณร แล้วจะได้บุญอย่างมาก ถ้าเราสามารถปฏิบัติได้อย่างสม่ำเสมอแล้ว จะนำความเจริญ ความสงบสุขให้แก่ครอบครัว และญาติพี่น้อง

งานบุญเข้าพรรษา

บุญออกพรรษา

จัดทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบ 11 ในวันนี้พระสงฆ์มาร่วมกันทำพิธีออกวัสสาปวารณา คือ การเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ภายหลังจากนั้นพระภิกษุสามเณร ส่วนมากจะแยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่างๆ ตามใจชอบ และบางรูปอาจจะลาสิกขาบท โอกาสที่พระภิกษุสามเณรจะอยู่พร้อมกันที่วัดมากๆ เช่นนี้ย่อมหายาก ชาวบ้านจึงถือเป็นสำคัญ ถือเป็นโอกาสไปทำบุญที่วัดเป็นพิเศษ และในช่วงระยะออกพรรษา ชาวบ้านหมคการะในการทำไถ่นาและอากาศสดชื่นเย็นดีจึงถือเป็นโอกาสทำบุญโดยพร้อมเพรียงมีการฟังเทศน์และถวายผ้าจ่านำพรรษา ซึ่งเป็นผ้าที่จะนำมาถวายพระภิกษุที่อยู่จำนำพรรษาครบ 3 เดือน

งานบุญออกพรรษา

บุญกฐิน

เป็นบุญถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์ ซึ่งจำนำพรรษาแล้วนิยมทำกันในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 พิธีทำบุญทอดกฐินเจ้าภาพจะมีการจองวัด และกำหนดวันทอดล่วงหน้าเตรียมผ้าไตรจีวรพร้อมเครื่องอัฐฐบริวารตลอดคบริวารอื่นๆ และเครื่องไทยทาน การบอกบุญแก่ญาติมิตร และผู้คุ้มเคยให้ทราบด้วย

ผ้าไตรจีวรพร้อมเครื่องอัฐฐบริวาร

บุญผ้าป่า

คือการทำบุญเกี่ยวกับผ้าไตรจีวร หรือผ้าขาวที่ไม่มีเจ้าของหวงแหน ทิ้งไว้ตามป่าตามถนนหนทาง ห้อยไว้ตามต้นไม้ กิ่งไม้ ทิ้งไว้ตามป่าช้าหรือตามวัด พิธีการทำบุญผ้าป่าเมื่อมีผู้มีจิตศรัทธานำสิ่งของต่างๆ

ไปทอด ได้แก่ ผ้าไตรจีวรหรือผ้าสบงก็ได้พร้อมเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนอาหาร และยารักษาโรค นำสิ่งของไปที่วัด และจะมีการแห่รอบวัดแล้วให้สัญญาณให้พระทราบและวางผ้าตลอดสิ่งของไว้ ณ ที่พระภิกษุจะมาพบเห็นได้ง่าย เมื่อพระภิกษุมารับอาจะถวายพระด้วยตัวเองหรือให้พระภิกษุเข้าไปรับเองก็ได้ แล้วแต่สะดวก แต่ปัจจุบันมีการกล่าวคำถวายผ้าป่า และมีปัจจัยถวายวัดเป็นพิเศษอีกด้วย บุญผ้าป่านี้นี้จะทำเมื่อไหร่ก็ได้ สุดแต่แต่สะดวก ภาคเหนือ เมื่อมีงานบุญทุกงานชาวบ้านจะทอผ้ากัมพลสีเหลืองถวายให้เป็นผ้าคาดอกหรือประคดพระ

การสร้างธรรม

ประเพณี “การสร้างธรรม” ของภาคเหนือโดยการเขียนวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธ-ศาสนา จารึกบนใบลาน อย่างประณีตงดงาม ซึ่งถือว่าจะได้อานิสงส์มาก และนิยมทอผ้าห่อคัมภีร์ด้วยเส้นด้าย หรือไหมล้วนๆ ด้วยลวดลายที่งดงาม และมีการวาดภาพพระเวสสันดร โดยวาดบนผ้าฝ้ายขาว ตั้งแต่กัณฑ์ทศพรจนถึงนครกัณฑ์ แล้วทำเป็นม้วนไว้ ถ้าต้องการแสดงก็คลี่ออกมาปิดฝาผนัง พอเสร็จงานก็เก็บไว้ตามเดิม นอกจากการเขียนภาพพระเวสสันดรจะเขียนด้วยผ้าฝ้ายขาวแล้วยังสามารถเขียนเป็นตอนๆ โดยใช้ผ้าทีละท่อน ในภาคอีสานก็มีการเขียนเรื่องพระเวสสันดรลงในผ้าเรียกว่าบุญพระเวส (พระเวส) แล้วนำไปถวายวัด โดยเชื่อกันว่าเมื่อตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ และไปถึงพระพุทธเจ้า ภาคใต้มีประเพณีการแห่ผ้าขึ้นพระธาตุซึ่งถือว่าเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ประเพณีหนึ่ง ชาวบ้านจะร่วมกันทอผ้าฝ้ายใหญ่ แล้ววาดภาพพุทธประวัติ หรือภาพชาดกเรื่องพระเวสสันดรเพื่อนำไปห่มองค์พระธาตุในเทศกาลออกพรรษา

คัมภีร์ใบลานและผ้าห่อคัมภีร์

พิธีทานตุง

ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการทานตุง หรือธง (ธง ทางเมืองเหนือ เรียกว่าตุงช่อ ออกเสียงเป็น จ้อ) ได้กล่าวว่า ตุง สามารถช่วยไข่มุนุษย์พ้นจากการตกนรกได้ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางศาสนาของชาวบ้าน

ตุงมีหลายชนิด และมีขนาดต่างๆ กัน ขนาดเล็กๆ กว้างประมาณ 3-5 นิ้ว ยาว 6-8 นิ้ว จนถึงยาว 7,000 วา (14 ก.ม.) กว้าง 5,000 วา (10 ก.ม.) และตุงมีตั้งแต่ทำจากกระดาษจนถึงทำด้วยโลหะ เช่น ทองเหลือง ทองคำ หรือเงิน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีตุง และช่อที่ทำด้วยกระดาษสีต่างๆ ซึ่งใช้ปักที่ขอบเจดีย์ ทราย ส่วนตุงไฉย (ธงชัย) หรือตุงไย (ตุงที่ทอด้วยด้าย หรือไหม หรือแพร) นั้นเป็นตุงใหญ่อาจมีขนาดกว้าง

ประมาณ 20 นิ้ว ยาวประมาณ 3-4 วา ถือกันว่าตุ่งยิ่งยาวยิ่งมีอานิสงส์มาก ใช้ปักไว้ที่หน้าวัด หรือสิ่งปลูกสร้างที่ทำการฉลองในคราวมีงานปอยหลวงการเอาธงหรือตุ่งไปทำพิธีบูชาในงานพิธีหรืองานการกุศลนั้น เชื่อว่า เมื่อตายไปแล้วพระยายมราชได้เห็นธงที่ทำบุญเลี้ยงไปนั้นจะได้ให้ขึ้นสวรรค์ โดยเฉพาะการทำไอยตุ่งไย

พิธีทานตุ่ง

ตุ่งที่ถือเวลาแห่กัน เรียกว่า ตุ่งตะขาบ จะถือในขบวนแห่ ซึ่งมีความเชื่อกันว่าการทอดกฐินมีอานิสงส์มากจนแม้แต่สัตว์ เช่น จระเข้ ตะขาบ ก็อยากจะทำบุญด้วย จึงขอให้ทำรูปของตัวร่วมขบวนไปด้วย ในภาคอีสานก็มีความเชื่อเช่นนี้จึงมีการถวายธง ธงนั้นก็ทำด้วยผ้าสีต่างๆ ถ้าใครไม่มีผ้าก็สามารถทำด้วยกระดาษก็ได้

สงกรานต์

สงกรานต์ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่เดิมมา ผ้าจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับวันสงกรานต์ โดยในวันที่ไปรดน้ำผู้ใหญ่ ซึ่งได้แก่ บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ญาติผู้ใหญ่ โดยการนำเอาสิ่งของเครื่องสักการะ ไปมอบแก่บุคคลที่มีพระคุณแก่เรา หรือผู้ที่เราเคารพนับถือ เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูทวนที่ตอบแทนพระคุณท่านไปขอโหสิกรรมจากท่าน ท่านก็จะให้พรแก่เรา ไม่ใช่เราไปอวยพรให้ท่าน สิ่งของที่นำไปมอบเป็นเครื่องสักการะ ได้แก่ ผ้า ผ้าขาวม้า เสื้อ ผ้าเช็ดตัว ถ้าเป็นคนมีฐานะก็จะมอบผ้าไหม ผ้าจก ผ้ายกดอกเป็นเครื่องสักการะ และมีการทอดถวายวัดในวันสงกรานต์ เพราะชาวบ้านถือว่าธงเป็นของสูงถ้าได้ทำถวายพระแล้วจะได้กุศลมาก ธงนั้นจะทอดด้วยผ้าสีต่างๆ

ประเพณีบุญเดือนห้า

พิธีส่งเคราะห์

พิธีส่งเคราะห์ หมายถึง การทำพิธีเช่นสรวงสะเดาะเคราะห์ด้วยการบูชา โดยเชื่อกันว่า การทำพิธีส่งเคราะห์นี้จะทำให้คนที่เจ็บป่วยหรือผู้ที่ได้รับเหตุร้ายต่างๆ นั้นรอดพ้นจากอันตรายที่จะเกิดขึ้นนั้นได้ หรือจะช่วยทุเลาเหตุร้ายนั้นให้เบาบางลงได้ ในอดีตนิยมทำพิธีส่งเคราะห์กัน ผู้ประกอบพิธีส่งเคราะห์หมักจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยผ่านการบวชเรียนมาแล้ว และเป็นผู้เชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์เป็นที่นับถือของชาวบ้านซึ่งเรียกกันว่าอาจารย์

พิธีส่งเคราะห์

การทำพิธีส่งเคราะห์ จะทำก็ต่อเมื่อมีคนใดคนหนึ่ง ครอบครัวเกิดเจ็บป่วยและรักษากันเป็นเวลานานก็ยังไม่หาย ญาติพี่น้องก็จะไปคูดมหรือหาอาจารย์เพื่อหาสาเหตุของอาการป่วยโดยจะดูจากชะตาราศีของผู้ป่วยว่าเป็นอย่างไร มีเคราะห์หรือว่าถูกภูตผีปีศาจจากบ้านใดทำเอา เมื่อหมอหรืออาจารย์ตรวจดูดวงชะตาแล้ว ก็จะบอกญาติของผู้ป่วยว่าถูกผีหรือรุกขเทวดาที่โน่นที่นี้ทำเอา จะต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการส่งเครื่องเช่นสรวงไปถวายเพื่อเจ้าหรือผีจะได้คลายพิโรธโกรธเคืองแล้วอาจจะหายเจ็บป่วยและมีการยกครูเป็นอาจารย์ผ้าได้เข้าเกี่ยวข้องกับโดยเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของเครื่องเช่น คือ ดุงผ้า ชายธง เป็นผ้าสามเหลี่ยม ชายธงขนาดเล็กๆ กว้าง ประมาณ 2 นิ้ว ซึ่งมักจะมีสีขาว ประกอบด้วย ผ้าขาว ผ้าแดง สำหรับการประกอบพิธีทางไสยศาสตร์นั้น ผ้าขาวจะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องยกครู

พิธีปลุกเรื้อน

จะต้องทำพิธี “สะเดาะเสนียด” เสาที่จะทำพิธีซึ่งจะต้องมีข้าวปลาอาหาร ผลไม้ บุหรี่ หมาก เมี่ยง 5 อัน นำไปวางมุมทั้งสี่ของตัวเรื้อน อีกอันหนึ่งวางไว้ตรงศูนย์กลางที่หลุมฝังเครื่องพญานาค (เจ้าที่) จากนั้นพ่อหมอก็อ่านคาถาปัดรังควาน ใช้มีดหมอหรือขวานถากไม้ตรงดินเสาออกพอเป็นพิธี เอาดอกไม้ใส่ลงในสวดวง 5 อัน เอาไปวางไว้มุมบ้าน ส่วนอันกลางเอาไปลอยน้ำ เสาที่จะปักนั้นต้อง “ปก” เสาเอก (เสามงคล) ก่อน ต่อมาก็เสานาง และเสาอื่นๆ จนครบ เสาเหล่านั้นอยู่คู่กับเสาเอกจะต้องเลือกไม้ที่ทนทานแข็งแรง แล้วจัดมะพร้าว หน่อกล้วย กล้วยเป็นเครือ ใบเงิน ใบทอง ฟ้านุ่นของผู้ชายมาผูกติดเสามงคล ส่วนเสานางนั้นติดผ้าของผู้หญิง นอกจากนั้นยังมีผ้าขาวผ้าแดงกว้างประมาณเกือบกบพันรอบๆ เสาไว้เสามงคลนั้นถ้าจะให้ดีจริงต้องมีพิธีตัดเสาเป็นการข่มนามไม้อีกที และเวลายกเสาลงหลุมจะพยายามหาคนที่ซื้อ แก้ว คำเงิน ทองมัน

แก่น เป็นคนยก ส่วนที่กั้นหลุมจะมีใบเต็ก ใบขนุน (ขนุน) ใบดอกแก้ว ใบดั้น (พุทรา) มารองกั้นหลุม เสา มงคลฝังทางด้านหัวนอน เสาหางอยู่ทางปลายดิน (หัวนอน คือ ทิศใต้ ปลายดิน คือ ทิศเหนือ) จากนั้นก็ฝัง เสาอื่นๆ ซึ่งมีแผงยันตีปัดอยู่ที่ปลายเสาทำด้วยผ้าขาว ผ้าแดง ลังกะสี หรือแผ่นเงิน ฝังเสร็จก็ผูกด้วย สายสิญจน์ไว้โดยรอบ ทิ้งไว้ 3-7 วัน จึงจะเอาสิ่งเหล่านี้ออกได้

พิธียกเสาเอกบ้าน

พิธีศพ

ผ้าเกี่ยวข้องกับพิธีศพ คือ ผ้าขาวห่อศพเปรียบเสมือนกรรมที่ชาวสะอาดไม่มีมลทิน ซึ่งทุกคนต้องใช้ การนุ่งผ้าให้ศพ ชันในนุ่งกลับหลังหมด ส่วนชันนอกนุ่งอย่างธรรมดา คือ กระดุมอยู่ข้างหน้า การนุ่ง กลับหลังหมายถึงการตลาด ส่วนการนุ่งธรรมดาหมายถึง การเกิด มีความหมายว่าคนเรานั้นธรรมชาติเกิด แล้วตาย และตายแล้วเกิด เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ไม่มีที่สิ้นสุด การที่เอาผ้าจิด ผ้าไหมหรือผ้าจกคลุม โลงศพเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า คนตายเป็นช่างหรือเป็นคนมีฐานะ หรือให้บุตรหลานหรือคนที่ไป ทำบุญร่วมกัน ได้ระลึกถึงความดีที่ผู้ตายได้ประกอบไว้ก่อนตาย สำหรับผ้าทอที่เป็นผ้าจะใช้คลุมหน้าศพ และใช้สำหรับทำเป็นสายจูง โลงศพของสงฆ์นำหน้าขบวนแห่ นอกจากนี้ผ้ายังใช้สำหรับ โยนข้าม โลงศพ การโยนผ้าข้าม โลงศพจะทำต่อเมื่อล้างศพแล้ว การโยนผ้าข้าม โลง 3 ครั้ง เพื่อให้ครบองค์ไตรรัตน์แล้วนำผ้า ไปให้พระสวด เมื่อสวดเสร็จแล้วก็นำผ้านี้ไปถวายพระ หรือไม้ก็ถวายเป็นผ้าห่อหนังสือ ผ้าห่อหนังสือนี้ ส่วนมากจะเป็นผ้าขาวหรือไม้ก็เป็นผ้าชันที่ทอด้วยไหม เป็นการทำบุญให้ผู้ตายได้ทางหนึ่ง ภาคเหนือเมื่อนำ ศพออกจากบ้านเพื่อไปวัด หรือสุสานจะต้องมีการถือคูก หรือธงนำศพ เรียกว่าตุ่งสามหางซึ่งประกอบด้วย ผ้าดิบสีขาวหรือกระดาษสาโดยมีความเชื่อว่า มนุษย์เราทุกคนย่อมมีวันแพ้พระยามัจจุราช ส่วนชายสามแฉก หมายถึงพระรัตนตรัยที่จะนำวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติได้ ส่วนศพพระสงฆ์ที่เป็นเถระมีอายุหรือเจ้าผู้ ครองนคร เมื่ออาบน้ำศพแล้วต้องเอาผ้าทอใหม่ทั้งชุดมาสวมให้กับคนตาย ถ้าเป็นเถระที่แก่พรรษา หรือมี สมณศักดิ์จะต้องนำจีวรที่ทอใหม่มาครองให้ ภาคใต้บางท้องถิ่นใช้ฝ้านุ่งเพียง 1 สอก ปิดไว้เพียงข้างหน้า ฝ้า ห่มก็กว้างยาวเพียง 1 สอก เท่านั้น เพื่อเตือนสติว่าคนเราเกิดมาแล้วอายุไม่ยืนยาว ควรจะประกอบกรรมดีไว้ ให้มากอย่าประมาท

ตุ่งสามหางเป็นตุ่งที่ใช้ในงานอวมังกะละ (มงคล) หรืองานศพ

จะเห็นได้ว่าผ้าได้มีบทบาทสำคัญในชีวิตของคนไทย นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ผ้ายังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม และประเพณีต่างๆ เริ่มตั้งแต่เกิด การบวช การแต่งงาน งานบุญต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญเข้าพรรษา กฐิน ผ้าป่า ต้องถวายผ้าไตร จีวร สบง ถวายผ้าทอที่เล่าเรื่องพระเวสสันดร ทอธง ตุ่ง ถวายวัด แม้กระทั่งพิธีสุดท้ายของชีวิต คือ พิธีศพ

การใช้ผ้าทอในชีวิตประจำวันของคนไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปเมื่อประเทศไทยมีการติดต่อกับตะวันตก และรับรูปแบบของตะวันตกมาไว้ในสังคมไทย การแต่งกายก็เปลี่ยนแปลงไปนิยมแบบตะวันตกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าที่ใช้เครื่องจักรผลิตผ้าได้จำนวนมากขึ้น รวดเร็ว สีไม่ตก และราคาย่อมเยา คนไทยหันไปให้ความสำคัญกับผ้าเหล่านี้ แทนที่ผ้าทอด้วยมือ ประกอบกับความเร่งด่วนในอาชีพเกษตรกรรม จึงเป็นสาเหตุทำให้คนไทยในชนบทละทิ้งถิ่นฐานเข้ามาหางานทำในโรงงานอุตสาหกรรมตามเมืองใหญ่ๆ และเมืองหลวง เป็นเหตุให้งานหัตถกรรมในชนบทของไทยถูกละทิ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้า

หากมิได้พระมหากษัตริย์คุณของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงเห็นความสำคัญของผ้าทอที่ผลิตขึ้นจากฝีมือ และภูมิปัญญาที่แท้จริงของชาวบ้านถ่ายทอด และสั่งสมกรรมวิธีในการผลิตจากชนรุ่นหนึ่งมาสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง เท่ากับเป็นการสืบสานงานศิลป์เพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป จึงทรงหันมาให้ความสำคัญพระทัยที่จะอนุรักษ์ และพัฒนาผ้าทอประเภทต่างๆ ของไทย ทำให้ผ้าทอของไทยกลับฟื้นคืนชีวิตมาได้ ทั้งที่เกือบจะสูญสลายไปจากสังคมไทยแล้ว โครงการศิลปาชีพถือเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศรู้จักและตระหนักในคุณค่าของผ้าทอที่เกิดจากฝีมือของคนไทย เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนไทยเป็นชาติหนึ่งที่มีวัฒนธรรมสูงส่งไม่ด้อยไปกว่าชาติใดในโลก

บทที่ 4

ผ้าทอกับการออกแบบการแต่งกายและเครื่องประดับในปัจจุบัน

ความสำคัญของการแต่งกาย

การแต่งกายเป็นเรื่องของวิถีชีวิตและเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความรู้สึกและภูมิปัญญาเอกลักษณ์ของการแต่งกายและผ้าที่งดงามจะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและความเจริญของสังคมนั้นๆ ได้ ลวดลาย สี และรูปแบบของการตัดเย็บจะสื่อถึงความสุนทรีย์ของกลุ่มชนและหมายถึงคุณภาพทางสังคมของบุคคลด้วย ดังนั้นเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายจึงไม่ใช่เพียงเครื่องปกปิดร่างกายจากความร้อนหนาวของอากาศ หรือจากฝุ่นละอองและอันตรายต่างๆ แต่จะเป็นรากฐานส่วนหนึ่งของชีวิตผู้คนในสังคม และถ่ายทอดจินตนาการและความเป็นมาของสังคม เครื่องแต่งกายจึงมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มชนดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 สภาพสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ในสมัยปัจจุบัน การติดต่อสื่อสารทำได้อย่างรวดเร็ว สะดวกสบายจึงเปรียบเสมือนช่วยย่อโลกให้เล็กและแคบลง ผู้คนทั่วโลกสามารถติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันได้ง่ายขึ้นจึงส่งผลให้การแต่งกายของกลุ่มต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นสากล ผ้าที่ทอด้วยมือและเย็บสำหรับเป็นเครื่องแต่งกายก็ได้มีการประยุกต์ให้เหมาะกับการเปลี่ยนแปลง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับผ้าทอ

การใช้ผ้าทอในการแต่งกายของคนไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปเมื่อประเทศไทยมีการติดต่อกับตะวันตก และรับรูปแบบของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทย การแต่งกายก็เปลี่ยนแปลงไปนิยมแบบตะวันตกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าที่ใช้เครื่องจักรผลิตผ้าได้จำนวนมากขึ้น รวดเร็ว สีไม่ตก และราคาขอมเยา คนไทยหันไปให้ความนิยมกับผ้าเหล่านี้ แทนที่ผ้าทอด้วยมือ ประกอบกับความเร่งด่วนในอาชีพเกษตรกรรม จึงเป็นสาเหตุทำให้คนไทยในชนบทละทิ้งถิ่นฐานเข้ามาหางานทำในโรงงานอุตสาหกรรมตามเมืองใหญ่ๆ และเมืองหลวง เป็นเหตุให้งานหัตถกรรมในชนบทของไทยถูกละทิ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้า

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงเห็นความสำคัญของผ้าทอที่ผลิตขึ้นจากฝีมือและภูมิปัญญาที่แท้จริงของชาวบ้านที่ถ่ายทอดและสั่งสมกรรมวิธีในการผลิตจากชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงให้การสนับสนุนและส่งเสริมผ้าทอ หากย้อนไปดูพระฉายาลักษณ์ครั้งที่พระองค์ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปทรงเยี่ยมราษฎรทั่วประเทศเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2498 จะเห็นได้ว่าโปรดทรงผ้าชิ้นแบบไทยอยู่เสมอ แต่ฉลองพระองค์นั้นเป็นแบบต่างๆ เพราะขณะนั้นยังไม่มีกรออกแบบชุดไทย แม้ผ้าไหมมัดหมี่ที่โปรดทรงใช้สอยอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็เป็นที่เห็นได้ชัดเจนว่าทรงใช้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว เช่น โปรดให้นำมาตัดเย็บเป็นฉลองพระองค์และกระโปรงตามสมัยนิยมในขณะนั้นและทรงใช้เวลาอีกหลายสิบปีต่อมากว่าผ้าไหมมัดหมี่หรือผ้าทอด้วยมือคนไทยทั้งหลายจะได้รับความนิยมจากประชาชน เพราะแต่เดิมนั้นประชาชนเห็นว่าลวดลายและลักษณะของผ้าไทยแทบทุกชนิด

เหมาะแก่ผู้สูงอายุ หากผู้เยาว์สวมใส่แล้วจะดูคร่ำครึล้ำสมัย ความคิดเช่นนี้ได้แพร่หลายไปสู่ชนบทด้วย ทำให้ความนิยมใช้ผ้าทอด้วยมือของไทยลดน้อยลงไปทุกขณะ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเริ่มปลูกฝังให้คนไทยนิยมไทย ด้วยการนำมาผ้าไหมมาใช้เป็นฉลองพระองค์และพระราชทานเป็นของขวัญแก่พระราชอาคันตุกะอยู่เสมอ พระสิริโฉมอันงดงาม ประกอบกับความงามของผ้าไหมไทย ทำให้ผ้าไหมไทยเริ่มมีชื่อเสียงไปทั่วโลกจนถึง พ.ศ.2503 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงมีกำหนดการจะตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรป และสหรัฐอเมริกา จึงได้ทรงพระราชดำริให้มีการค้นคว้าและออกแบบชุดไทยขึ้น โดยอาศัยหลักฐานจากของโบราณผสมผสานกับความต้องการชุดไทยไว้ใช้ในโอกาสและพิธีการต่างๆ จึงมีพระราชเสาวนีย์ให้หม่อมหลวงมณีรัตน์ บุนนาค พระญาติสนิทและนางสนองพระโอษฐ์ ไปพบผู้ที่มีความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณีไทย คือศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชน และอาจารย์สมศรี สุกุมลนันทน์ บุตรสาว ซึ่งในเวลานั้นเป็นอาจารย์หัว หน้าแผนกผ้าและการแต่งกายอยู่ที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ ให้มาช่วยค้นคว้าเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบเพื่อใช้ในการ โดยเสด็จครั้งนี้และสุดท้าย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็ตัดสินใจพระราชหฤทัยด้วยพระองค์เอง และมีพระราชดำริว่า มีความจำเป็นต้องมีฉลองพระองค์เองที่แสดงถึงเอกลักษณ์ไทยอย่างแท้จริง และจะต้องเป็นเครื่องแต่งกายประจำชาติที่สวยงามดึงดูดใจและสวมใส่ได้จริง

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัดเย็บเป็นฉลองพระองค์ต้นแบบไว้ มีนางสาวไพเราะ พงษ์เจริญ เป็นผู้รับสนองพระเดชพระคุณตัดเย็บในระยะแรก หลังจากนั้นมาก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นางอุไร ลืออำรุง เจ้าของห้องเสื้อกรแก้ว รับสนองพระเดชพระคุณในเวลาต่อมา และยังพระราชทานพระราชานุญาตให้สตรีไทยนำแบบฉลองพระองค์ชุดไทยไปตัดเย็บสวมใส่ ทำให้ได้ชุดไทยพระราชนิยามที่สวยงามขึ้นมาถึง 8 ชุด ชุดไทยเหล่านั้นมีชื่อตามที่นั่งหรือพระตำหนัก อันสอดคล้องกับลักษณะและเครื่องแต่งกาย เช่น ชุดไทยเรือนต้น เหมาะสำหรับการใช้งานแบบลำลอง ต้องการความสบาย ชุดไทยจิตรลดา ใช้ในงานพิธี ชุดไทยบรมพิมาน ใช้ในงานพิธีเต็มยศ เป็นต้น

ชุดไทยพระราชนิยาม

1. ชุดไทยเรือนต้น คือ ชุดไทยแบบลำลอง เหมาะใช้แต่งไปในงานที่ไม่เป็นพิธีและต้องการความสบายเช่น ไปงานกฐิน

2. ชุดไทยจิตรลดา คือ ชุดไทยพิธีกลางวัน ใช้ในงานที่ผู้ชายแต่งเต็มยศ เช่น รับประทานอาหารที่มาเยือนอย่างเป็นทางการที่สนามบิน ผู้แต่งไม่ต้องประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แต่เนื้อผ้าควรงดงามให้เหมาะสมโอกาส

3. ชุดไทยอมรินทร์ คือ ชุดพิธีตอนค่ำ เหมาะสมกับงานเลี้ยงรับรอง ไปดูละครในตอนค่ำและเฉพาะในงานพระราชพิธีสวนสนามในวันเฉลิมพระชนมพรรษาผู้แต่งชุดไทยอมรินทร์ ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

4. ชุดไทยบรมพิมาน คือ ชุดไทยพิธีตอนค่ำ สำหรับใช้ในงานเต็มยศและครึ่งยศ เช่นงานอุทยานสโมสรหรืองานพระราชทานเลี้ยงอาหารอย่างเป็นทางการในคืนที่มีอากาศเย็น ใช้เครื่องประดับสวยงามตามสมควรผู้แต่งประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

5. ชุดไทยจักรี คือ ชุดพิธีตอนค่ำคืน สำหรับ แต่งในงานเลี้ยงฉลองสมรส หรือ ราตรีสโมสรที่ไม่เป็นทางการ

6. ชุดไทยจักรพรรดิ คือ ชุดไทยห่มสไบคล้ายไทยจักรี แต่ว่ามีลักษณะเป็นพิธีรีตองมากกว่า ท่อนบนมีสไบจีบ รองสไบทึบ ปักเต็มยศบนสไบชั้นนอก ตกแต่งด้วยเครื่องประดับอย่างสวยงาม ใช้สวมในพระราชพิธีหรืองานพิธีต่าง ๆ ที่ยิ่งใหญ่ระดับชาติ

7. ชุดไทยดุสิต คือ ชุดไทยคอกว้าง ไม่มีแขนใช้ในงานกลางคืนแทนชุดราตรีแบบตะวันตก ตัวเสื้ออาจปักหรือตกแต่งให้เหมาะสม กับงานกลางคืน ตัวเสื้ออาจเย็บติดหรือแยกคนละท่อนกับซิ่นก็ได้ ซิ่นใช้ผ้ายกเงินหรือทองจีบชายพก ผู้แต่งอาจใช้เครื่องประดับแบบไทยหรือตะวันตกตามควรแก่โอกาส

8. ชุดไทยศิวาลัย มีลักษณะเหมือนชุดไทยบรมพิมาน แต่ว่า ห่มสไบ ปักทับเสื้ออีกชั้นหนึ่งใช้ในงานพระราชพิธีหรืองานพิธีเต็มยศเหมาะแก่การใช้แต่งช่วงที่มีอากาศเย็น

9. ชุดไทยประยุกต์ เป็นชุดที่ดัดแปลง มาจากชุดไทยจักรี ตัวเสื้อตัวใน ตัดแบบแขนนางชี จับเดฟ ทั้งชายยาว ตัวเสื้อติดกับ ผ้าซิ่นยกดอก ลายไทย ตัดแบบหน้านาง มีชายพกคาดเข็มขัด เครื่องประดับพองาม นิยมมาก ในงาน ราตรีสโมสร หรือ เลี้ยงฉลอง สมรส

การสร้างสรรค้และกำหนดรูปแบบชุดไทยโดยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในครั้งนั้นสร้างแรงบันดาลใจสำคัญในการใช้ผ้าไหม การสวมเครื่องประดับแบบไทย และเครื่องประดับอันเป็นเอกลักษณ์สำหรับสุภาพสตรีไทยยุคใหม่ แจกเช่นเดียวกับสุภาพสตรีที่ใส่ใจแฟชั่นทั่วโลก

และเนื่องจากมีพระราชประสงค์ที่จะทรงฉลองพระองค์แบบสากลตามความเหมาะสมแก่โอกาส จึงมีพระราชดำริให้นำออกแบบต่างชาตินามาแนะนำและดูแลฉลองพระองค์ ทรงไว้วางพระราชหฤทัยและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำบีแอร์ บัลแมง ซึ่งพักอยู่ที่กรุงเทพฯ ช่วงเวลานั้นพอดี

ด้วยพอพระราชหฤทัยแบบร่างฉลองพระองค์ที่นายบัลแมงทูลเกล้าฯ ถวาย พอพระราชหฤทัยด้วยความเรียบที่ดูสง่างาม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำนายบัลแมงเป็นช่างออกแบบเสื้อตัดเย็บฉลองพระองค์ในการ โดยเสด็จต่างประเทศ ทรงแนะนำเรื่องการใช้ผ้าไทย ตลอดจนการปักประดับด้วยลวดลายไทยแก่นายบัลแมงด้วย หลังจากนั้นไว้วางพระราชหฤทัยให้นำนายบัลแมงเป็นผู้ดูแลฉลองพระองค์ทั้งแบบไทยและแบบสากลในเวลาต่อมา มีนายอีริก มอร์เทนเซน นักออกแบบคนสำคัญของห้องเสื้อบัลแมงในขณะนั้นมาช่วย งานด้วย เมื่อนายบัลแมงถึงแก่กรรมในปี 2525 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำนายมอร์เทนเซนรับสนองพระเดชพระคุณดูแลเรื่องฉลองพระองค์ต่อมา หลังจากนั้นยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำนักออกแบบต่างชาติดจากห้องเสื้อที่มีชื่อเสียงระดับโลกอีกหลายแห่ง เช่น คริสเตียน ดิออร์ วาเลนติโน และจิวงชี รับสนองพระเดชพระคุณด้วยการตัดเย็บฉลองพระองค์จากผ้าไหมไทยด้วย ทำให้เกิดความนิยมสวมใส่เครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บด้วยผ้าไทยอย่างกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศมาจนทุกวันนี้

ทรงเป็นผู้นำในการแต่งกายแบบไทยอย่างแท้จริง ฉลองพระองค์ชุดไทยแบบต่างๆ ที่ทรงใช้ในการเสด็จครั้งนั้น ตัดเย็บด้วยผ้าไทยทั้งหมด สะท้อนให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพในการสร้างสรรค์และสืบสานการแต่งการที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของไทย แต่ละแบบงดงามและผสมผสานธรรมเนียมการแต่งกายสตรีไทยในราชสำนักสมัยโบราณให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม และเหมาะสมแก่วาระโอกาสต่างๆ และยังคงแสดงให้เห็นถึงความงดงามของผ้าไทยด้วย

ยิ่งกว่านั้นทรงเผยแพร่ความงดงามของผ้าไทยให้โลกประจักษ์ด้วยพระองค์เอง ด้วยทรงพระสิริโฉมและทรงฉลองพระองค์ชุดไทยได้งดงามยิ่ง เป็นที่ประทับใจแก่ผู้ที่พบเห็นทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

ความนิยมผ้าทอไทยได้รับการเผยแพร่และส่งเสริมตามลำดับ โดยเฉพาะหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 รัฐบาลพยายามส่งเสริมภูมิปัญญาเพื่ออาชีพ นักออกแบบเสื้อผ้าได้นำผ้าทอมาใช้ในการตัดเย็บโดยใช้ศิลปะในการออกแบบเสื้อผ้า

ศิลปะในการออกแบบเสื้อผ้า

การรู้จักเลือกเสื้อผ้าให้เหมาะสมกับตนเอง ช่วยเสริมบุคลิกและความเป็นตัวของตัวเองได้เป็นอย่างดี ควรใช้หลักศิลปะพื้นฐานและหลักการจัดองค์ประกอบมาช่วย ซึ่งประกอบด้วยเส้น สีกับเนื้อผ้า จังหวะ สัดส่วน การเน้น สมดุล ผิดสัมผัส และความกลมกลืน

เส้น มีอิทธิพลต่อผู้สวมใส่เป็นอย่างมาก ทั้งช่วยในการพรางสายตา อาจเป็นเส้นที่อยู่ภายในตัวเราเองและรวมถึงเส้นที่เกิดจากลวดลายผ้า การต่อผ้าที่มีความแตกต่าง ทั้งเนื้อผ้า ลายผ้า และต่างสีผ้า เส้นแต่ละเส้นให้ความรู้สึกและอารมณ์ที่ต่างกัน เช่น เส้นแนวนอนให้ความรู้สึกกว้าง เรียบสงบ เส้นแนวตั้งให้ความรู้สึกมั่นคง แข็งแรง สูงสง่า เส้นที่มีขนาดต่างกันก็ให้ความรู้สึกต่างกันอีกด้วย

สีกับเนื้อผ้า จิตวิทยาของสีจะให้ความรู้สึกและอารมณ์ที่ต่างกัน การเลือกใช้สีที่เหมาะสมกับบุคลิกของผู้สวมใส่ เหมาะกับกาลเทศะ เช่น ชุดทำงานประจำวันสีอ่อนๆ เป็นสีเรียบๆ ไม่ฉูดฉาดมากนัก ต้องเลือกสีให้เหมาะสมกับรูปร่างของตัวเองด้วย เช่น คนอ้วนไม่ควรใส่เสื้อผ้าสีฉูดฉาดเกินไป หลักการเลือกสีต้องคำนึงถึงความสมดุลของสี คือความสมดุลระหว่างสีของเสื้อกับสีของกระโปรงหรือกางเกง สีอ่อนกับสีเข้ม สมดุลของน้ำหนักสี ลวดลายของสีเสื้อผ้า การเน้นสีของลวดลายผ้าให้เหมาะสมกับแบบของเสื้อผ้าและรูปร่างของผู้สวมใส่

จังหวะ ถ้าพูดถึงจังหวะส่วนใหญ่จะหมายถึงลวดลายผ้าเป็นส่วนใหญ่ คือการทำซ้ำๆ เช่น การซ้ำลวดลาย หรือการเว้นจังหวะในการตกแต่งด้วยกระดุมหรือลายปักต่างๆ การซ้ำมีหลายอย่างเช่น การซ้ำเส้น ซ้ำสี ซ้ำลวดลาย เป็นต้น

สัดส่วน คือ การมองภาพรวมการจัดวางส่วนต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ไม่เล็ก ไม่ใหญ่เกินไปกว่าอีกส่วนหนึ่ง สัดส่วนอาจรวมไปถึงการใช้สีของสีระหว่างเสื้อกับกระโปรง ที่ตัดกันหรือกลมกลืนกัน มาช่วยในการตกแต่งการใส่เสื้อผ้าที่ช่วยเสริมรูปร่างให้ดูสูงขึ้นเพราะสัดส่วนต้องประสานกับรูปร่างคนใส่ด้วย

การเน้น เรื่องของเส้นและรูปร่างของเสื้อผ้า คือจุดที่ต้องการให้คนมองเห็น จุดที่น่าสนใจเรามักวางจุดเน้นไว้ใกล้กับใบหน้าผู้สวมใส่หรือตำแหน่งสายตา เช่นรูปสามเหลี่ยมจะช่วยนำสายตาไปยังบริเวณที่ต้องการเน้นด้วยเส้น สี ลวดลาย จุดเน้นควรมีเพียงจุดเดียว เช่น เน้นที่เครื่องประดับ หรือ หมวก หรือ กระเป๋า รองเท้า

สมดุล คือ ความเท่ากันหรือซ้ำและขวาเหมือนกัน อาจเป็นความเหมือนหรือเท่ากันแบบเป็นจริง เรียกว่า สมดุลปกติ หรือเป็นการเท่ากันแค่ในความรู้สึกทั้งที่ทั้งสองด้านไม่เหมือนกัน เรียกว่า สมดุลพิเศษ อาจใช้เทคนิคจากการใช้เส้น สีผ้า หรือลวดลายผ้า เป็นต้น แบบเสื้อผ้ามักมีส่วนอย่างมากในการสร้างสมดุล

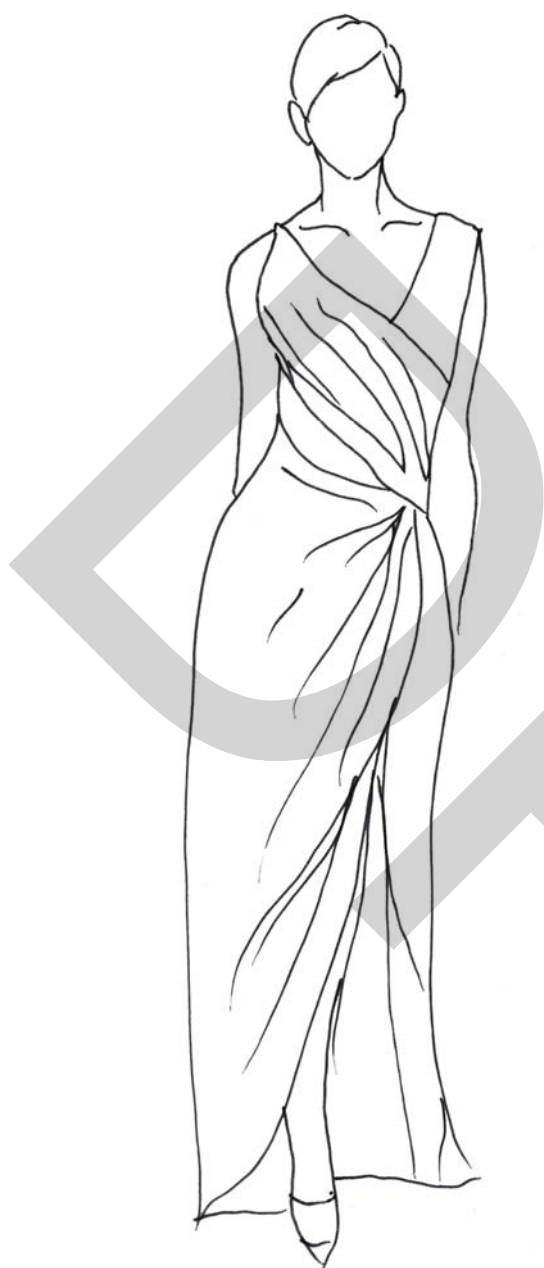
ผิวสัมผัส ในการออกแบบเสื้อผ้าจะหมายถึง เนื้อผ้า น้ำหนักของผ้า ความหยาบละเอียดและรวมไปถึงสีของผ้า ก็ทำให้เกิดความรู้สึกของผิวสัมผัส ในการออกแบบเสื้อผ้ามีส่วนส่งเสริมให้เสื้อผ้าดูดี และเสริมบุคลิกภาพของผู้สวมใส่อีกด้วย

ความกลมกลืน การออกแบบเสื้อผ้าด้วยองค์ประกอบหลายๆ อย่างที่ลงตัวแล้วก็จะทำให้เกิดความสำคัญขบยอดที่เรียกว่า ความกลมกลืน คือ แบบที่ไม่มีส่วนใดส่วนหนึ่งขัดแย้งกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สมบูรณ์ สวยงาม การเลือกเนื้อผ้าที่กลมกลืนกันก็มีส่วนช่วยให้เกิดการผสมผสานที่เหมาะสมได้เป็นอย่างดี หรือการเลือกเครื่องตกแต่ง รองเท้า กระเป๋า เครื่องประดับที่กลมกลืน ก็ช่วยให้เกิดความงามในการแต่งกายขึ้นได้

ตัวอย่างผ้าทอที่ได้รับการออกแบบในปัจจุบัน

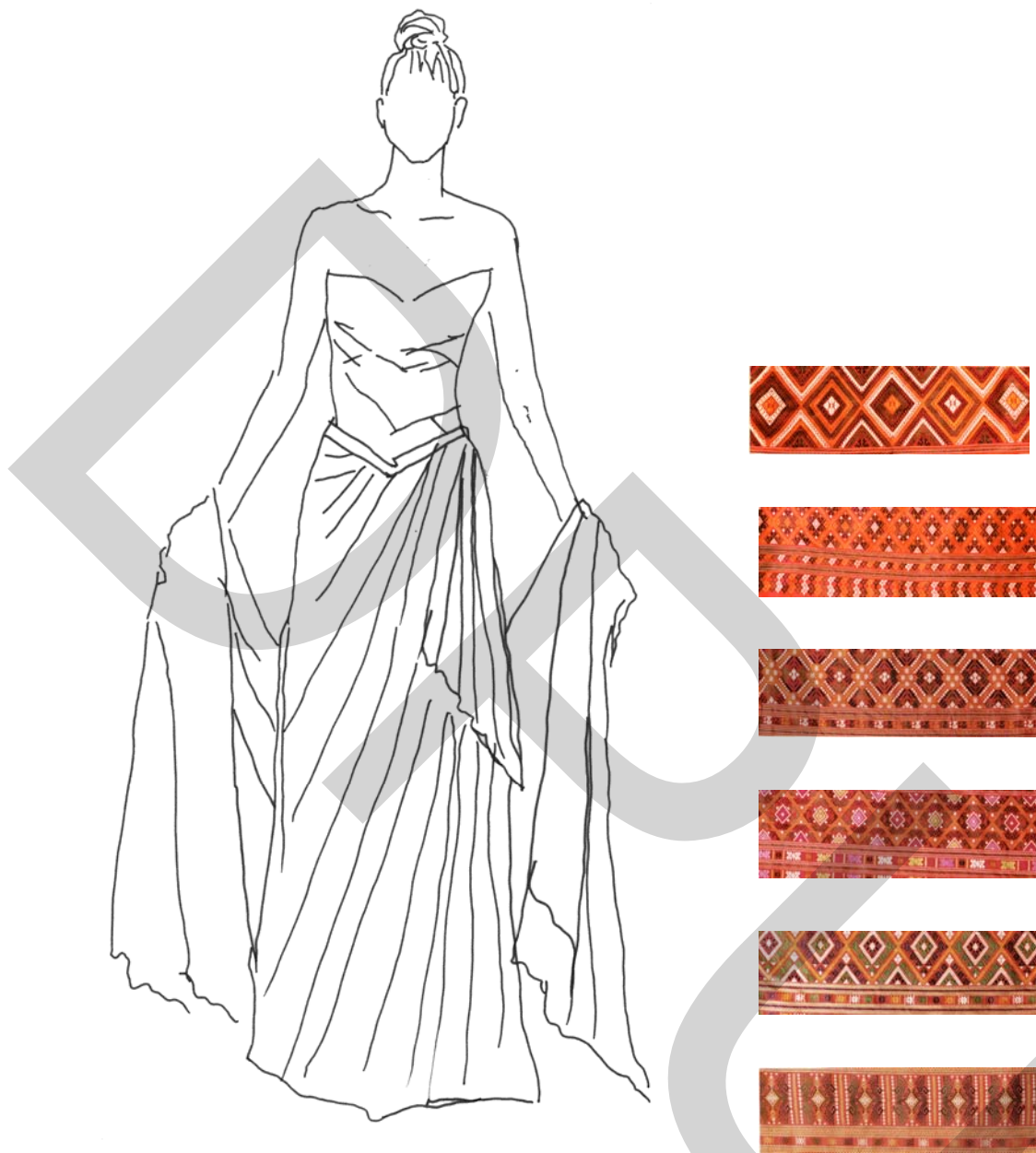
ผ้าไหมแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์
นำมาตัดกางเกงสามส่วน เสื้อจี๊ดเป็นผ้าไหมพื้นสีกลมกลืนกับกางเกง

ผ้าไหมแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์
นำมาตกแต่งชุดใช้ผ้าไทยพื้นสีกลมกลืนกับผ้า

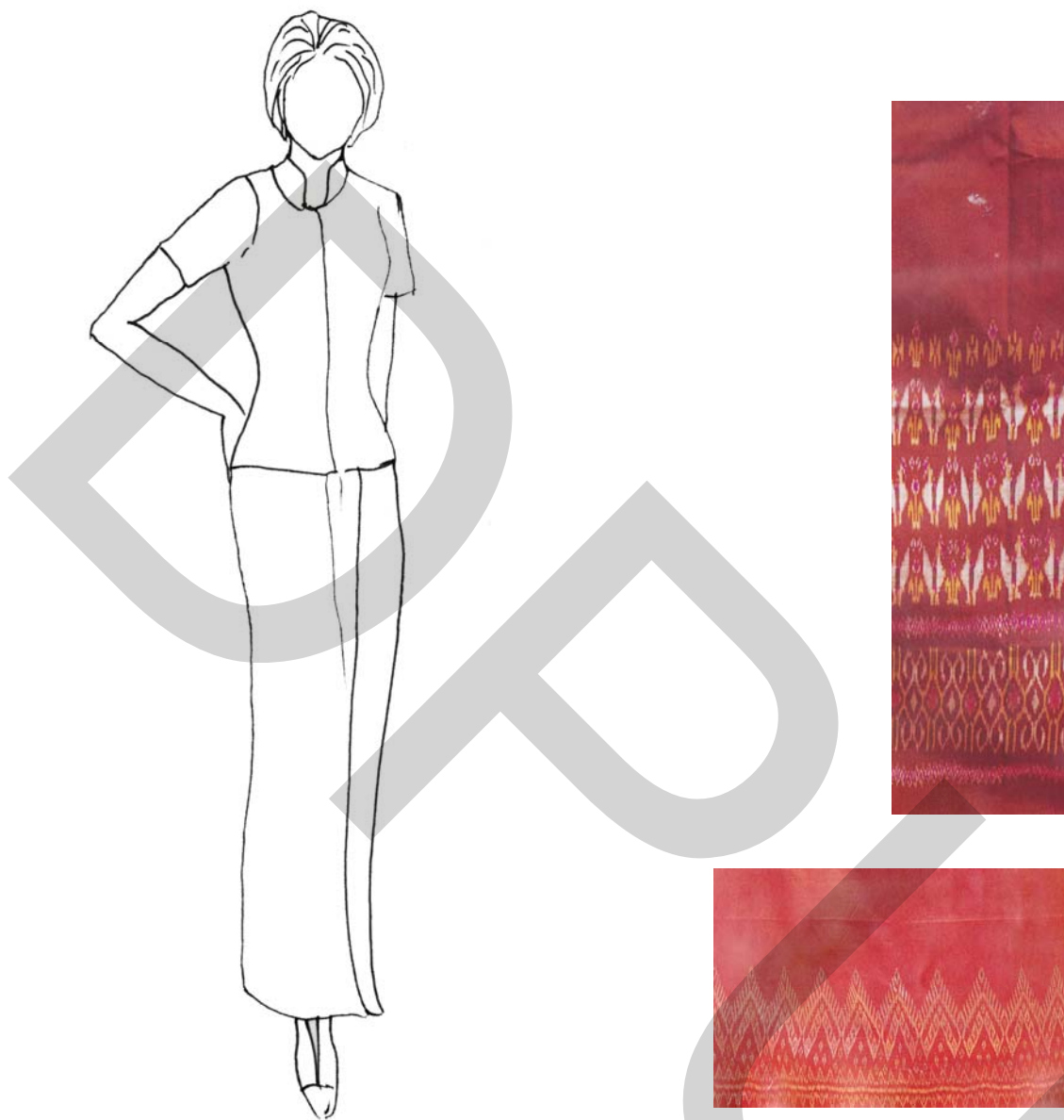
ผ้าไหมแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์
นำมาสลับกับกระโปรงระบายผ้าแก้ว

ผ้าไหมแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์
นำมาเป็นผ้าคลุมไหล่และตกแต่งบางส่วนของชุด
ตัวชุดเป็นผ้าไทยสีเรียบกลมกลืนกับชุด

ผ้าไหมมัดหมี่บ้านเหมืองแบ่ง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
นำมาตัดชุดสำเร็จรูปชั้นในด้วยผ้าไหมสีพื้นสามารถสลับกลับด้านในออกด้านนอกได้
เป็นชุดที่ใช้สลับกับเสื้อที่ตกแต่งด้วยผ้าไหมมัดหมี่ได้ในลักษณะ “มิกซ์แอนด์แม็ค”

ผ้าทอ จังหวัดสกลนคร

ใช้เป็นผ้านุ่งป้ายยาวจรดข้อเท้า ตัวเสื้อเป็นผ้าไทยเรียบๆ แบบสั้น

ใช้ในโอกาสไม่เป็นทางการ แขนสั้นหรือแขนสามส่วนก็ได้

ผ้าอกระดุม 5 เม็ด ใช้เครื่องประดับน้อยชุด

ผ้าไหม จังหวัดหนองบัวลำภู

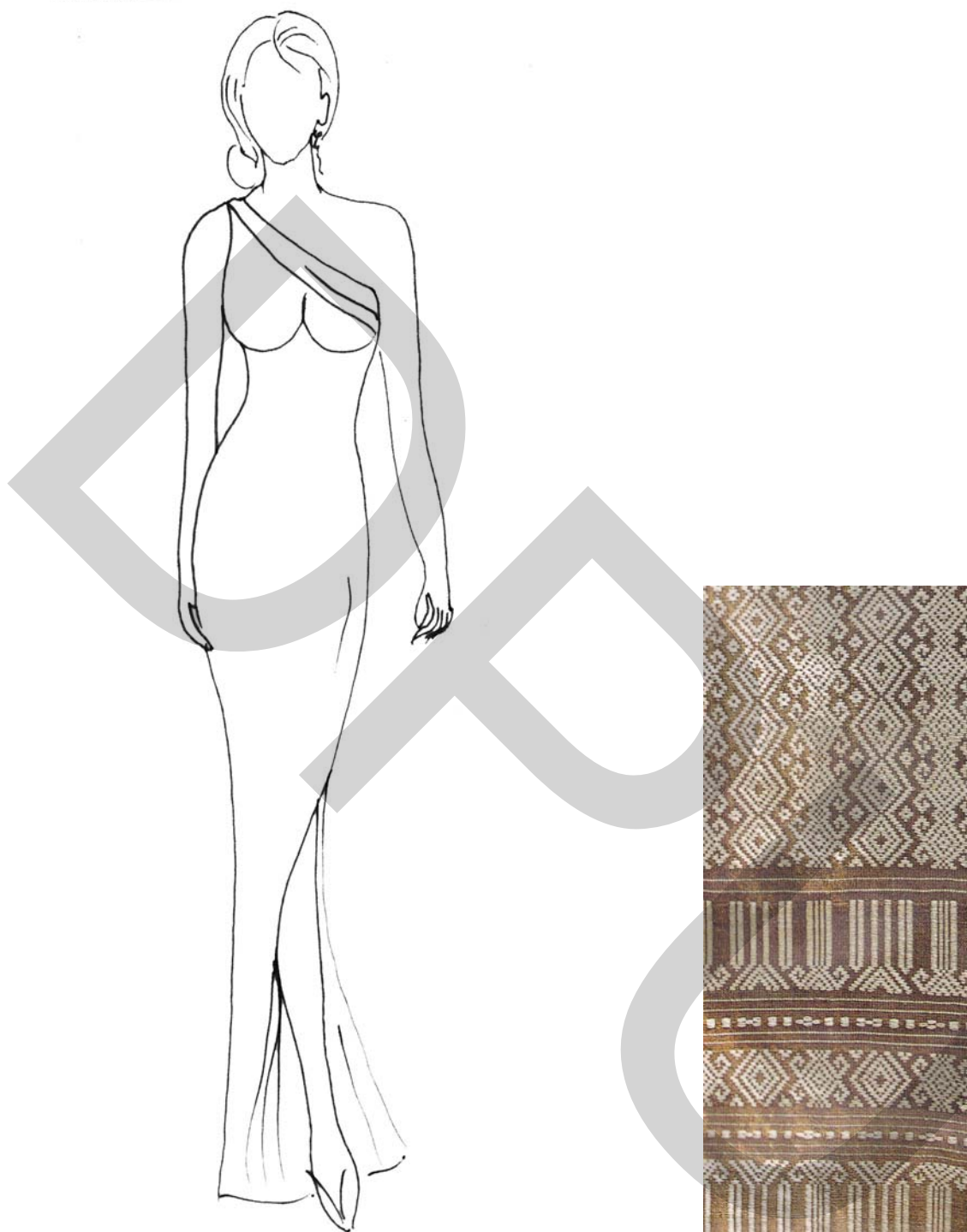
ใช้เป็นผ้าถุงมีจีบด้านหน้านาง ใช้ในพิธีกลางวัน มีสไตลล์ลายชุดไทยเรือนต้น

ตัวเสื้อเลียนแบบเสื้อห่มสไบ อาจเป็นสีเข้ม เน้นจุดเด่นสีสดที่ผ้าตกแต่ง

มีชายสไบไปด้านหนึ่งในโอกาสที่ต้องการไปงานราตรี

ผ้าทอ จังหวัดอุดรธานี
ตัดเป็นชุดกางเกงสามส่วน เสื้อเชิ้ตแขนยาว หรือแขนสามส่วน

ผ้าทอ จังหวัดอุบลราชธานี
เป็นชุดกลางคืน ด้านบนควรเป็นผ้าทอสีเรียบ ตกแต่งด้านบนด้วยสีสด หรือสีเข้ม
เช่น สีดำ สีน้ำเงินเข้ม

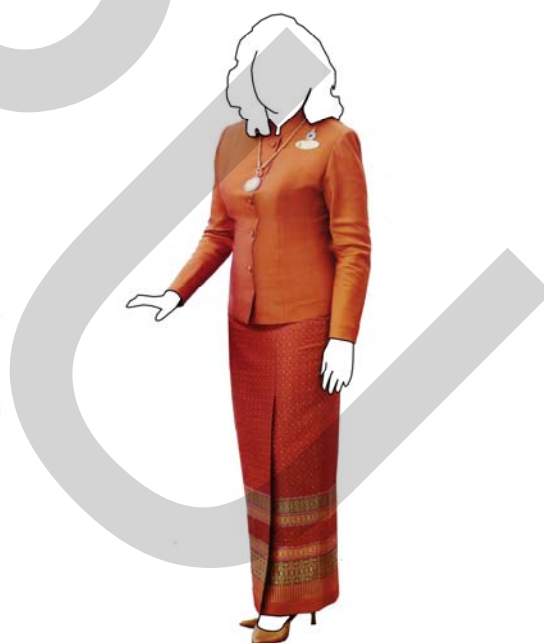
ชุดเป็นสีเข้ม เช่น สีดำ ชายผ้าเป็นผ้าทอตามแบบ ห่มด้วยผ้าบาง ลวดลายดอกไม้กันแย่ง

ผ้าทอไทยที่ผ่านการตัดเย็บแล้ว

ตัวเสื้อไม่มีปก เปิดคอลึก หรือคอตั้งก็ได้
 ขึ้นอยู่กับรูปร่างของผู้สวมใส่ แขนยาว
 ฟ้านุ่งมีจับหน้านาง คาดเข็มขัด ประดับเข็มกลัด
 ใช้ใน โอกาสงานพิธีที่สุภาพบุรุษสวมชุด
 เครื่องแบบเต็มยศ

ตัวเสื้อคล้ายเบชุดไทยเรือนต้น
 ฝ้าอกกระดุม 5 เม็ด
 ฝ้านุ่งป้ายยาวจรดข้อเท้า เป็นฝ้าไหมมัดหมี่
 หรือ ฝ้ายกมีเชิงช่วงล่าง

เสื้อคอตั้ง ใช้ผ้าไหมเรียบ
 ผ้านุ่งจับจีบหน้านางเป็นผ้ายก
 ใช้ใน โอกาสที่เป็นงานพิธีได้

เสื้อคอกว้าง ให้เหมาะกับรูปร่างผู้สวมใส่
 ใช้ผ้าไหมยกดอก ผ่าหน้ากัณฑ์กระดุมที่เข้ากับเสื้อ
 ผ้านุ่งเป็นผ้าถุงสำเร็จ

เสื้อกับผ้าคลุมไหล่
กลมกลืนกัน ตกแต่งชายผ้า
คลุมไหล่ตามแบบผ้าถุง
เป็นไหมมัดหมี่จับจีบ
ด้านข้าง

เสื้อเป็นผ้าไหมเรียบ
หรือมัดหมี่ลายในตัว
ตกแต่งระบายกระโปรงเป็น
ผ้ายกดอกยาวถึงข้อเท้า

เสื้อสำหรับบุตรสาว
กางเกงทรงเคฟ
เสื้อหลวมตกแต่งด้วยผ้า
ยกดอก

ตัวเสื้อเรียบอาจตัดเสื้อกับ
ซิ่นเป็นชุดเดียวกัน
หรือแยกส่วนก็ได้
ท่อนบนเปิดไหล่ ห่มด้วย
ผ้าไหมยกทอง กลมกลืน
กับชายซิ่น

แม่และบุตรสาว

เสื้อแขนยาวสามส่วน ใช้ผ้าไหมยกดอกแต่งชาย
มีผ้าพื้นสีเรียบเป็นชุดกับกระโปรงปลายบาน
ตกแต่งด้วยลวดลายมัดหมี่หรือผ้ายก

เสื้อคอกว้าง ปักตกแต่งด้วยดิ้นเงินทอง
ผ้านุ่มเป็นผ้ายก ผ้านุ่มจับจีบ

ฝ้านุ่งเป็นผ้าชิ้นใหม่ทองเงินหรือทอง
 ห่มสไบปักไหมเงินหรือทอง
 ท่อนบนเปิดไหล่หนึ่งด้านมีสไบยาวเกือบถึงพื้น
 ตัดเย็บท่อนล่างด้วยผ้าไหมยกทองทั้งตัว
 หรือยกทองเฉพาะเชิง
 คาดเข็มขัดทองเข้าชุดกับสร้อยคอและกำไลแขน

ชุดยาวเป็นผ้ายกหรือไหมมัดหมี่
 ตกแต่งด้วยลูกบิด

เสื้อคอวี แขนสามส่วนตกแต่งชายด้วยผ้าเชิง
หรือปักตกแต่งกลมกลืนกับลายผ้า
กระโปรงตกแต่งด้วยลายเชิงในตัว
จับจีบมีระบายสองชั้น

เสื้อแขนยาวสีสดเข้าชุดกับผ้าถุงลายจิด
ห่มด้วยผ้ายกเข้าชุดกัน

เสื้อผ้าที่ออกแบบโดย สมชาย แก้วทอง

ผ้าไหมมัดหมี่
สลับกับผ้ายกดอก

เสื้อแขนกุศผ้ามัดหมี่
สลับกับผ้ายกดอก

ชุดแซกกระโปรงมีปก
ตัดเย็บด้วยผ้าไหมมัดหมี่
ประดับขอบกระเป๋ากับเข็มกลัดดอกกุหลาบ
ด้วยผ้าไหมพื้น

เสื้อแขนงูตัดด้วยผ้าไหมยกดอก
กระโปรงตกแต่งด้วยผ้าจก

ผ้าไหมพันตักแต่งด้วยผ้าไหมแพรวา

ผ้าไหมพันตักแต่งด้วยผ้าไหมแพรวา

ส่วนบนผ้าไหมยกดอก
ส่วนหน้าอกลงมาใช้ผ้าไหมมัดหมี่

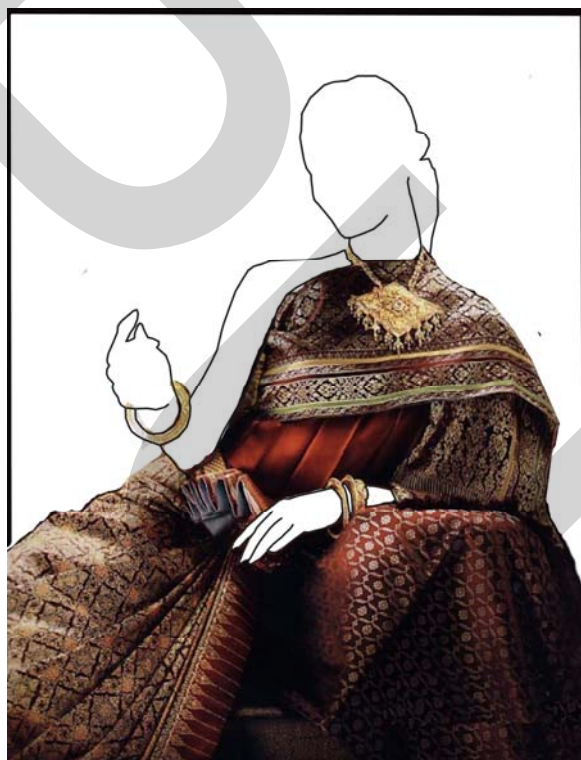
ผ้าไหมมัดหมี่

เสื้อผ้าไหมพื้น
กางเกงผ้าไหมยกดอก

ผ้าสไบไหมทับบนผ้าแถบเป็นผ้ายก
ผ้านุ่งจีบหน้านาง ใช้ผ้ายกดอก
เครื่องประดับเข็มขัดทอง กำไลทองคำ

การแต่งกายของชายหญิงภาคเหนือ ถ่ายทอดจากจิตรกรรมฝาผนังในวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน
 ผู้หญิงนุ่งซิ่น ผ้าฝ้ายลายขวาง มวยผมสูง มีผ้าคาดอก นุ่งผ้าซิ่นตีนจก ห่มสไบ
 ชายนุ่งผ้าสั้นเหนือเข่า ไม่สวมเสื้อ มีผ้าขาวม้าคลุมไหล่

การนำการออกแบบในปัจจุบันมาใช้กับผ้าไทย

เสื้อตัวในใช้ผ้าไหมสีพื้น

กระโปรงและผ้าคลุมใช้ผ้าไหมยกดอก

ตัวอย่างผ้า

เสื้อใช้ผ้าไหมสีพื้น 2 สีตัดกัน
กางเกงใช้ผ้าไหมยกดอก

ตัวอย่างผ้า

เสื้อตัวในและกางเกงใช้ผ้าไหมสีพื้น
เสื้อคลุมใช้ผ้าไหมแพรวา

ตัวอย่างผ้า

เสื้อตัวในและกระโปรงใช้ผ้าไหมสีพื้น
เสื้อคลุมใช้ผ้าไหมแพรวา

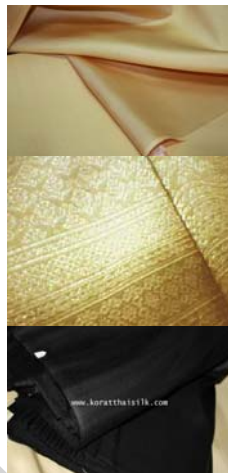
ตัวอย่างผ้า

เสื้อตัวในใช้ผ้าไหมสีพื้น
เสื้อคลุมและกระโปรงใช้ผ้าไหมยกดอก

ตัวอย่างผ้า

เสื้อตัวในและกางเกงใช้ผ้าไหมสีพื้น 2 สีตัดกัน

ตัวอย่างผ้า

เสื้อตัวในและกางเกงใช้ผ้าไหมสีพื้น
เสื้อคลุมใช้ผ้าไหมแพรวา

ตัวอย่างผ้า

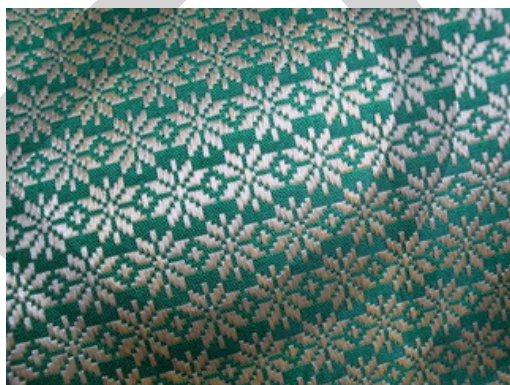
เสื้อและกางเกงใช้ผ้าไหมสีพื้น 2 สีตัดกัน

ตัวอย่างผ้า

ลวดลายผ้ากับการออกแบบเครื่องประดับ

เครื่องประดับถือเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่งควบคู่กับการแต่งกายตั้งแต่ยุคก่อนจวบจนกระทั่งปัจจุบัน ไม่มีชนชาติใดที่จะปฏิเสธความงามของเครื่องประดับได้ เครื่องประดับจะช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในภาพลักษณ์ของแต่ละบุคคล เครื่องประดับของประเทศไทยแสดงออกซึ่งสุนทรียภาพและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง ชุมชน และสภาพแวดล้อม ลวดลายของเครื่องประดับมีความสัมพันธ์กับลวดลายของผ้าทอในประเทศไทย เช่น ลวดลายผ้ายกดอกกลายพิกุลในผืนผ้าก็กลายมาเป็นลวดลายสร้อยข้อมูล ต่างหู ในเครื่องประดับ

ผ้าทอลายดอกพิกุล

สร้อยข้อมือทองคำลายดอกพิกุล

ฉะนั้นช่างออกแบบเครื่องประดับสามารถทำลวดลายผ้าทอมาออกแบบเป็นลวดลายเครื่องประดับได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ลวดลายผ้าชิ้นบ้านหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย

สามารถนำมาเป็นลวดลายกำไลได้

ลวดลายผ้ามัดหมี่ลายพญานาค

สามารถนำมาเป็นลวดลายทำโลหะได้

ลวดลายผ้ามัดหมี่ลายหอปราสาท

สามารถนำมาเป็นลวดลายของสร้อยคอและต่างหูได้

ลวดลายมัดหมี่ลายดอกผักแว่น

สามารถนำมาเป็นลวดลายของสร้อยข้อมือ

ลวดลายผ้ามัดหมี่ลายผีเสื้อ

สามารถนำมาเป็นลวดลายของสร้อยข้อมือ

ลวดลายผ้ามัดหมี่ลายงูเห่าล้อม

สามารถนำมาเป็นลวดลายกำไลได้

จะเห็นได้ว่าผ้าทอและลวดลายของผ้าทอในประเทศไทยตั้งแต่อดีตนั้น สามารถพัฒนาและประยุกต์เป็นเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับมาตลอดจนกระทั่งถึงปัจจุบันได้อย่างงดงามเหมาะสมกับยุคสมัย

บทที่ 5

สรุปและการอนุรักษ์ผ้าทอ

ผ้าทอมิบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ผ้าทอจึงมีรูปแบบทางภูมิปัญญาที่สั่งสม แยกแยะอย่างเด่นชัดในแต่ละกลุ่มชนอย่างมีเอกลักษณ์ อีกทั้งการผลิตผ้าทอยังทำให้เกิดกระบวนการ ทำงานร่วมกันภายในครอบครัวและอาจรวมถึงในสังคมชุมชนนั้นๆด้วย เช่นการ เตรียมอุปกรณ์การทอ พอบ้าน ลูกบ้าน จะร่วมกันผลิตตั้งแต่ฟืม (พื้นหวีทอผ้า) โกรงก็ กระจาย อุปกรณ์สำหรับผลิตเส้นใยและการ ย้อม โดยมีแรงงานหลักคือพอบ้าน แรงงานเสริมคือสมาชิกในครอบครัว จนถึงการทอ จึงเป็นบทบาทหลัก สำคัญของแม่บ้านและลูกสาวบางครั้งอาจจะมีการแลกเปลี่ยน อุปกรณ์หรือวัสดุอุปกรณ์ แม้กระทั่งแรงงาน ในสังคมชุมชนนั้นอีกด้วย จึงทำให้เกิดความรักความผูกพัน สามัคคีกันในครอบครัวและชุมชนจากกระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดการพัฒนาอย่างมากมายทั้งวัสดุอุปกรณ์ กระบวนการผลิต ผ้าทอ รูปแบบ ลวดลาย สีล้น ฯลฯ อย่างต่อเนื่องด้วยระบบการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมที่มีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เกื้อกูล ซึ่งกันและกัน หรืออีกนัยหนึ่ง คือการดำรงชีวิตแบบพอเพียงนั่นเอง ผ้าทอสามารถอธิบายสิ่งต่างๆได้มากมาย ได้แก่

- บอกเอกลักษณ์เฉพาะของผ้าพันธุ์ ว่าเป็นของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ใด
- บอกแหล่งที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ ว่าอยู่แห่งหนตำบลใดหรือบ้านใด (บ้านเมืองใด)
- บอกเล่าเรื่องของถิ่นกำเนิดจากลวดลายของความเชื่อและสีล้น
- บอกสภาพภูมิประเทศที่อยู่อาศัยจากวัสดุที่ใช้ รูปแบบโครงสร้างลวดลาย ความยาวของผ้าเมื่อ นุ่งห่ม วิธีการนุ่งห่ม
- บอกสภาพแวดล้อมของการอยู่อาศัยจากการผูกมัดลวดลายเรื่องราวของชีวิตประจำวันและ สภาพแวดล้อมรวมทั้งสภาพสังคมในยุคนั้นๆได้
- บอกถึงคติความเชื่อต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์โดยรูปแบบของลวดลายและสัญลักษณ์ ที่ทอลงบน ผืนผ้า
- บอกถึงฐานะและสถานภาพของผู้สวมใส่ ซึ่งอาจมีการใช้วัสดุที่มีค่า มีราคาหรือหาได้ยาก มาถัก ทอประดิษฐ์ปะคายเป็นผืนผ้านุ่งห่ม

ผ้าทอจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาในหมู่ชนชาติไทยอันน่าภาคภูมิใจที่สามารถ สะท้อนถึงสังคมและเศรษฐกิจของยุคสมัยต่างๆ ได้อย่างดียิ่ง อีกทั้งสามารถสะท้อนถึงวิธีการทอและ

เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการทอผ้า จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมมาแต่อดีต และตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน การอนุรักษ์ผ้าทอจึงเป็นสิ่งที่ควรรักษาไว้อย่างยิ่ง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า อนุรักษ์ หมายถึง การรักษาไว้ให้คงเดิม การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาเอาไว้ให้คงอยู่ สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในแง่คุณค่า ไม่ใช่ราคา แต่ยังคงไว้ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไปโดยไม่สูญเสียประสิทธิภาพการทดแทนของสิ่งที่ทำไปใช้ประโยชน์(บุญถิ่น อินดาฤทธิ์ 2548: 9) เพื่อให้การอนุรักษ์เป็นการรักษาให้คงเดิมจึงต้องมีแนวทาง การอนุรักษ์ ซึ่งหมายถึง ความพยายามที่จะรักษาสภาพของวัตถุให้คงอยู่ในสภาพเดิม โดยจำกัดสาเหตุของการเสื่อมสภาพ เพื่อหยุดยั้งหรือชะลอการเสื่อมสภาพ และป้องกันไม่ให้วัตถุเสื่อมสภาพต่อไป (ชมพูนุช ประศาสน์เศรษฐ 2547: 8) หลักการอนุรักษ์ที่ดีต้องดำเนินไปโดยเป็นอันหนึ่งอันเดียว กับสังคม คือ มีทั้งการรักษาคุณค่าเดิมของสิ่งนั้นๆ พร้อมทั้งมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วยการอนุรักษ์ไม่ได้เป็นเพียงการเก็บรักษาของเก่าเข้าพิพิธภัณฑสถาน หากต้องศึกษาค้นคว้าและนำคุณค่าที่ได้เผยแพร่กลับไปสู่สังคมอย่างกว้างขวางอีกครั้ง เป็นการยกระดับสังคมให้หันมาสนใจในมรดกศิลปะและวัฒนธรรม (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ อ่างใน ภาณุพงศ์ ข้างจะงาม 2552: 24) ดังนั้นการอนุรักษ์ที่ดีจึงมีหลักสำคัญอยู่ 2 ประการคือ

1. อนุรักษ์เพื่อรักษาสภาพศิลปกรรมให้พ้นจากการเสื่อมสลายโดยธรรมชาติและกาลเวลา
2. อนุรักษ์เพื่อพัฒนามรดกศิลปกรรมให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมปัจจุบันให้ได้

การอนุรักษ์มี 4 ประเภท

1. การอนุรักษ์โดยวิธีการเก็บรวบรวมไว้มิให้สูญหาย รวบรวมจากการสำรวจและจากการที่ประชาชนจากการจัดซื้อหรือขอรับจากการบริจาคเพื่อนำมาเป็นส่วนกลาง
2. การอนุรักษ์โดยการทำทะเบียนควบคุม เพื่อเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานไม่ว่า นำออกมาแสดงหรือเก็บไว้ในห้องเพื่อการศึกษา ในการเก็บรักษานั้นต้องทำทะเบียน โบราณวัตถุประวัติของ โบราณวัตถุและควบคุมจำนวน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
3. การอนุรักษ์โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ คือ การสงวนรักษาอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์โดยเป็นการป้องกันไม่ให้โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่เก็บรักษาอยู่เสื่อมสภาพก่อนกำหนดเวลาสมควร
4. การอนุรักษ์โดยการบูรณะซ่อมแซม ศิลปวัตถุที่มีอายุยืนยาวย่อมมีการเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา การที่จะให้วัตถุนั้นคงสภาพอยู่นั้นต้องทำการซ่อมแซมทำให้สภาพของวัตถุนั้นมีสภาพคล้ายกับของเดิมที่มีการชำรุดหรือเสื่อมไป การซ่อมแซมนั้นต้องคำนึงถึงหลักความเป็นจริงเพราะการซ่อมแซมนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อคงสภาพเดิมของวัตถุนั้นๆ ไว้ให้มีความสมบูรณ์

วิธีการอนุรักษ์ วิธีการอนุรักษ์ศิลปกรรมมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

1. การสงวนรักษา (Preservation) เป็นการสงวนรักษาศิลปกรรมเพื่อให้คงสภาพเดิมมากที่สุดเป็นการหยุดการเสื่อมสลายอันเกิดจากธรรมชาติและสาเหตุอื่น โดยจะมีการต่อเติมหรือเพิ่มเติมให้ผิดไปจากเดิม เทคนิคการสงวนรักษาอาจทำได้โดยการฉีดน้ำยาควบคุมอุณหภูมิและความชื้น การเก็บในสัปดาห์หรือเก็บในตู้

2. การบูรณปฏิสังขรณ์ (Restoration) เป็นการอนุรักษ์ขั้นที่สูงขึ้นไปกว่าการสงวนรักษาอีกขั้นหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการเก็บรวบรวมเอาส่วนที่เสียหายแตกทำลายมาต่อเติมหรือทำให้ดูดีขึ้นมาใหม่ โดยยึดหลักให้เหมือนเดิมมากที่สุดอาจมีการเสริมโครงสร้างภายในให้แข็งแรงขึ้น ตลอดจนวิธีอื่นๆ ทั้งนี้จะต้องไม่ให้เห็นร่องรอยของการต่อเติมเลย รูปแบบภายนอกจะต้องให้เหมือนสภาพเดิมมากที่สุด

3. การอนุรักษ์ (Conservation) เป็นขั้นที่กว้างกว่าสองวิธีแรก อาจใช้วิธีทั้งสองร่วมกันแต่จะไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น หากจะเลยไปถึงขั้นของการปรับแต่งให้กลมกลืนเข้ากับของเดิมหรือของที่มีอยู่แล้วและยังสามารถปรับมาใช้ในชีวิตประจำวันหรือวิถีชีวิตของสังคมปัจจุบันหรืออาจเป็นการสร้างสรรค์ของใหม่ให้กลมกลืน และส่งเสริมกับของเก่าที่มีอยู่แล้ว ซึ่งนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ในแง่กายภาพแล้ว โบราณสถานหรือโบราณวัตถุอาจเป็นการอนุรักษ์ในแง่ของคติความเชื่อ หรือ เทคโนโลยีความรู้และความสามารถดั้งเดิมให้ดำรงอยู่ต่อไป แต่อาจมีการประยุกต์หรือพัฒนาให้ร่วมสมัยมากขึ้น โดยมีพื้นฐานจากของเดิม อย่างไรก็ตามในบางครั้งการอนุรักษ์ก็อาจหมายถึงการทำลายด้วย แต่เป็นการทำลายสิ่งปกคลุมบางอย่างเพื่อเปิดเผยให้เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ ได้ปรากฏออกมา (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ อังใน ภาณุพงศ์ ช่างจะงาม 2552: 24-25)

การเสื่อมสภาพและการควบคุมผ้าทอ

ปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อการเสื่อมสภาพของผ้า คือ แสงและรังสีอัลตราไวโอเล็ต ซึ่งมาจากแสงแดดและแสงจากหลอดไฟฟ้า เช่น หลอดเรืองแสง ทั้งแสงและรังสีอัลตราไวโอเล็ตจะทำปฏิกิริยากับสีที่เชื่อมและกับเส้นใยเปียยเปราะ ความร้อนก็มีส่วนทำให้ผ้าผุเปื่อยเร็ว โดยจะเร่งปฏิกิริยาของการเสื่อมสภาพให้เร็วยิ่งขึ้น อากาศอบอุ่นและความชื้นสูงจะช่วยให้รา จุลชีพและแมลงเจริญเติบโตได้ดี

มลพิษในอากาศ เช่น ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ และออกไซด์ของไนโตรเจนทำให้สีซีดเร็วและผ้าเปียย ส่วนฝุ่นละอองของเขม่าควันในอากาศจะจับกับเส้นใยผ้าทำให้เกิดคราบสกปรกและเป็นตัวเก็บกักความชื้น ซึ่งมีผลทำให้ผ้าเสื่อมสภาพได้

ผ้าบางอย่างมีปัญหาการเสื่อมสภาพอันเนื่องมาจากคุณสมบัติขององค์ประกอบในตัวผ้าเอง อันเกิดจากขบวนการผลิต ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาแม้ว่าจะดูแลรักษาดี และอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น กรณีการผลิตผ้าสีย้อมดำหรือสีน้ำตาลโดยใช้สารประกอบเหล็กเป็นสารที่ช่วยให้สีย้อมติด (mordant) สารดังกล่าวจะ

ทำให้เส้นใยของผ้าฝูกร่อนและเกิดเป็นรู หรือสีย้อมผ้าที่ใช้ในสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 หรือต้นศตวรรษที่ 19 สีจะตกมาเปื้อนเนื้อผ้าข้างเคียงเมื่อผ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่อากาศชื้นเพียงเล็กน้อย ซึ่งปัญหาเช่นนี้ทำความลำบากในการทำความสะอาด และในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงที่นิยมใช้ผ้าไหมกันมาก จะใช้เกลือของโลหะในขบวนการผลิตเพื่อเพิ่มน้ำหนักแก่ไหม ซึ่งจะทำให้ผ้าไหมแตกเปราะเป็นผงได้ในเวลาหนึ่ง และขบวนการเปื่อยผุนี้จะยิ่งดำเนินไปเร็วขึ้นหากผ้าโดนแสง ฉะนั้นผ้าไหมที่เพิ่มน้ำหนักโดยวิธีนี้จะดูแลรักษาค่อนข้างยาก

ผ้าสามารถเกิดความเสียหายได้โดยวัตถุหรือวัตถุที่อยู่ใกล้เคียงกัน เช่น การเสื่อมสภาพของผ้าอย่างร้ายแรงเกิดขึ้นได้เมื่อผ้าถูกใส่อยู่ในกรอบไม้หรือเก็บไว้ในลิ้นชักไม้ การเสื่อมสภาพนี้เกิดจากไอรกจากไม้ โดยเฉพาะผ้าฝ้ายและผ้าลินิน หรือกรณีในอดีตมักดองผ้าติดกับกรอบไม้ด้วยตะปู นอกจากผ้าจะเสียหายเนื่องจากไอรกจากไม้แล้ว ตะปูยังสามารถเกิดสนิมทำรอยเปื้อนและเกิดสนิมหุรอบๆตะปู ปัญหาอีกประการที่พบคือการจัดแสดงผ้าบนหุ่น โดยใช้เครื่องประดับตกแต่งติดกับตัวผ้า เช่น การรัดด้วยเข็มกลัดเงินหรือวางกำไลเครื่องประดับโลหะไว้บนผ้า เมื่อเวลาผ่านไปนานๆจะเกิดรอยกดทับบนผ้า และเส้นใยผ้าตรงส่วนที่เข็มกลัดรัดจะขาดได้ เนื่องจากเส้นใยผ้าโบราณมักไม่แข็งแรง (ชมพูนุช ประศาสน์เศรษฐ 2547: 34-35)

การอนุรักษ์ผ้าทอโบราณ

จากหนังสือธนาคารแห่งประเทศไทยหอแสดงผ้าไทยพื้นเมือง เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ผ้าทอโบราณไว้ (ธนาคารแห่งประเทศไทย 2547: 135-137) ดังนี้

ผ้าโบราณที่ทอในประเทศไทยเกือบทั้งหมดเป็น ฝ้าย ไหมและขนสัตว์อีกเล็กน้อย เส้นใยฝ้ายและไหมที่นำมาทอเป็นผ้าได้ผ่านการ ฟอก ย้อม และบางครั้งก็มีการแช่ในสารละลายบางอย่าง เพื่อให้มีคุณสมบัติที่ต้องการในสมัยนั้น หรือผ้าจากต่างประเทศ พิมพ์ลายและมีการใช้สารบางอย่างที่ช่วยให้สีติดเส้นใยผ้าได้ดีขึ้นนั้น เมื่อผ่านกาลเวลาไปนานเข้าด้วยสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นการใช้ฝ้ายนุ่งในชีวิตประจำวันที่ใช้กับร่างกายทำให้มีเกลือจากเหงื่อติดอยู่ การนำไปซัก ตาก ตลอดจนฝุ่น แสงสว่าง ความร้อน ความชื้น อุณหภูมิของอากาศที่เปลี่ยนไปไม่คงที่ ต่างก็เป็นสาเหตุทำให้ผ้าโบราณมีเส้นใยที่กรอบเปราะ สีซีดจาง ด้วยกันทั้งนั้น นอกจากนี้แล้วผ้าโบราณยังมีศัตรูที่เป็นสัตว์ แมลง เชื้อรา อีกหลายชนิดที่ทำอันตรายต่อเนื้อผ้าเช่นกัน การที่จะเก็บรักษาผ้าโบราณพวกนี้ไว้ให้นานที่สุดจึงต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆเหล่านี้ไปพร้อมกัน หลักสำคัญของการเก็บรักษาผ้าโบราณจึงประกอบด้วย การเก็บรักษาและการป้องกันอันตรายของผ้าที่อาจเกิดขึ้นได้

ผ้าโบราณที่ได้ขึ้นมาใหม่นั้น ถ้าไม่จำเป็นถึงที่สุดแล้วก็ไม่ควรนำไปซักทำความสะอาด เนื่องจากผ้าโบราณมักเปื่อยและมีเส้นใยเปราะมากอยู่แล้วจากการใช้ฝ้ายนั้นในอดีต หากจำเป็นจะต้องทำความสะอาด

เนื่องจากสิ่งที่สกปรกที่ติดอยู่นั้นอาจนำมาซึ่งความเสียหายอื่นๆตามมาได้ เช่น ถูกแมลงสาบกินหรืออาจเกิดราขึ้นได้ภายหลัง ก็ใช้น้ำบริสุทธิ์จุ่มน้ำกลั่น หรือถ้าหาไม่ได้ก็ใช้น้ำฝนทำความสะอาดเป็นแห่งๆไป แต่ทั้งนี้ต้องแน่ใจด้วยว่าสีที่ย้อมผ้าจะตกไปเมื่อถูกน้ำ หรือได้ป้องกันเอาไว้แล้ว และต้องตากลมให้แห้งสนิทก่อน การทำความสะอาดผ้าโดยทั่วไปทำได้ด้วยการวางผ้านั้นลงบนโต๊ะแล้วใช้เครื่องดูดฝุ่นขนาดเล็กมีกำลังดูดต่ำ ดูดเอาฝุ่นและสิ่งสกปรกที่ติดอยู่ออกไป และเพื่อให้แน่ใจว่าเนื้อผ้าจะไม่เสียหายจากแรงดูดของเครื่องดูดฝุ่น จึงควรใช้ผ้าที่ทอเป็นรูปตาราง ตาข่าย หรือตาข่ายในลอนคลุมไว้ชั้นหนึ่งก่อนที่จะใช้เครื่องดูดฝุ่น เพื่อไม่ให้ผ้าถูกดูดโดยตรงและทำความสะอาดแก่ผ้าชิ้นนั้นได้ นอกจากนั้น การดูดฝุ่นควรดูดไปทางเดียวกันจนทั่วผืนผ้า

ผ้าที่ขาด ควรซ่อมด้วยการใช้ด้ายสีเหมือนเนื้อผ้าเดิมเย็บประสานเข้าด้วยกัน โดยช้อนรอยเข็มให้มิดชิด ในกรณีที่ผ้าขาดและผ้าแห้งไป ก็อาจซ่อมโดยทำซับในชิ้นใหม่และเย็บติดกับผ้าซับในให้อยู่ในสภาพเดิมทั้งนี้ ต้องแน่ใจว่าซับในเป็นผ้าที่ไม่ได้ย้อมด้วยสารเคมีที่จะทำให้เกิดปฏิกิริยาขึ้นภายหลังดังนั้นจึงควรใช้ผ้าไม่ย้อมสีใดๆ ทั้งสิ้น เช่น ผ้าดิบเป็นผ้าซับใน เป็นต้น

ก่อนที่จะนำผ้าไปเก็บรักษา หากทำได้ควรจะได้ผ่านการอบฆ่าแมลง อบฆ่าเชื้อราต่างๆเสียก่อน ผ้าที่ทำความสะอาดแล้วจึงนำไปเก็บรักษา ซึ่งควรเป็นสถานที่ซึ่งไม่ถูกแสงแดดไม่ว่าจะโดยตรง โดยอ้อม หรือแม้แต่แสงจากหลอดไฟโดยตรง ทั้งต้องเป็นที่ซึ่งไม่มีความร้อน ความชื้นสูง ไม่มีฝุ่น ผง ละออง ควันไฟ ควันจากท่อไอเสีย ฯลฯ สิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมเหล่านี้ ย่อมบั่นทอนอายุของผ้าและทำให้สีที่ย้อมไว้ซีดจางลงได้ ดังนั้น สถานที่เก็บผ้าโบราณจึงควรเป็นที่ที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก อากาศแห้ง ควรมีอุณหภูมิค่อนข้างคงที่ ประมาณ 18-19 องศาเซลเซียส และเกือบจะไม่มีแสงมากนักหรือมีดสนิท

การเก็บผ้า ควรใช้วิธีวางราบกับพื้นในกล่องกระดาษที่กรุด้วยกระดาษที่ไม่ได้ใช้น้ำยาเคมีกัดสีจนขาวสะอาด อาจใช้กระดาษสีที่ไม่กัดสี ซึ่งจะไม่ทำปฏิกิริยาเมื่อสัมผัสกับเนื้อผ้า การเก็บผ้าในกล่องจะช่วยให้ผ้าไม่ถูกแสงจากไฟฟ้าหรือแสงจากภายนอกป้องกันแมลง และฝุ่นละออง การวางราบกับพื้นช่วยให้เส้นใยของผ้าโบราณที่อ่อนแออยู่แล้ว ไม่ต้องรับน้ำหนักของผ้าทั้งผืนเหมือนในกรณีที่นำไปแขวนไว้ การแขวนผ้าโบราณไว้นานเกินไปย่อมทำให้ผ้าขาด เพราะน้ำหนักของผ้าเองได้

ผ้าที่เป็นชิ้นขนาดใหญ่และยาวมาก อาจวางพับลงในลิ้นชักโดยให้มีรอยพับน้อยที่สุดและทับกันไม่มากจนเกินไป เพื่อป้องกันผ้าหักงอจนคืนตัวยาก กรณีที่เป็นผ้าที่มีความยาวมากอาจเก็บโดยการม้วนลงบนแกนกระดาษหรือพลาสติกที่มีขนาดใหญ่พอควร โดยใช้ผ้าขาวหุ้มแกนไว้ก่อน แล้วจึงค่อยๆม้วนผ้าลงไป โดยไม่ให้เกิดรอยพับย่น ถ้าเป็นผ้าที่ปักทอด้วยดินควรมีกระดาษสาหรือผ้าดิบปิดทับส่วนที่เป็นดิน หรือส่วนที่ตกแต่งด้วยวัตถุอื่นที่ไม่ใช่ฝ้ายหรือไหมไว้เพื่อปกป้องกันการเกี่ยวกัน หรือขัดถูกันจนขาดเกิดความ

เสียหายได้ การเก็บฝ้ายลงในถุงพลาสติกและปิดปากถุงไว้สนิท ทำให้อากาศถ่ายเทยาก ความชื้นในอากาศที่มีอยู่ในขณะที่บรรจุฝ้ายลงในถุง อาจกลายเป็นละอองน้ำเล็กๆ จับอยู่ในถุงได้ และจะเป็นสาเหตุทำให้ฝ้ายขึ้นและมีเชื้อราเจริญงอกงามขึ้นมาโดยไม่รู้ตัว ดังนั้น จึงไม่ควรเก็บผ้าโบราณไว้ในถุงพลาสติกนานเกินไป หากหลีกเลี่ยงไม่ได้ควรเจาะถุงพลาสติกให้เป็นรูขนาดใหญ่ เพื่อให้อากาศสามารถถ่ายเทรับตัวได้ และใช้กระดาษสาที่ไม่ได้กัศสิทธิ์ห่อผ้า ก่อนบรรจุลงในถุงพลาสติกนั้น

กรณีที่เป็นเสื้อผ้าโบราณ ควรเก็บในลักษณะวางราบกับพื้น ลื่นซักหรือกลองที่ปูด้วยกระดาษสาเช่นกัน บริเวณที่เป็นตะเข็บและรอยพับ ควรใช้กระดาษสาไม่กัศสิทธิ์ม้วนเป็นก้อนกลมๆ ยัดไว้ เพื่อให้ยับย่นหรือแฟบลงไป และด้วยเหตุนี้ จึงไม่ควรเก็บโดยซ้อนทับรวมกันไว้จนทำให้บริเวณ ไหล่ แขน เอว เสียรูปได้ ในกรณีที่เป็นเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ควรนำไปแต่งกับหุ่นที่มีขนาดใกล้เคียงกับเครื่องแต่งกายนั้นๆ และตกแต่งให้เหมือนจริง โดยใช้กระดาษปลอดสารเคมีทำเป็นก้อนกลมหรือยาวหุนบริเวณที่ต้องการ เพื่อป้องกันการยับย่นของผ้า

การอนุรักษ์ผ้าทอตีนจก

จากงานวิจัย ภาณุพงศ์ ข้างจะงาม เรื่องการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย (ภาณุพงศ์ ข้างจะงาม 2552: 73-85) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ผ้าตีนจก ชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ไว้ดังนี้

การอนุรักษ์ผ้าตีนจก ชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มี 4 หัวข้อ

1. การป้องกันดูแลรักษาผ้าทอตีนจก
2. การปฏิบัติการโดยการอนุรักษ์ผ้าตีนจก
3. วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจก ได้แก่ การสงวนรักษา การซ่อมแซมและการอนุรักษ์
4. การพัฒนาผ้าทอตีนจกให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมชุมชน บ้านหาดเสี้ยว

1. การป้องกันดูแลรักษาผ้าทอตีนจกของชาวพวน ชาวพวนจะเก็บรักษาผ้าทอตีนจกที่ต่อเป็นผืนและที่ยังไม่ได้ต่อโดยพับผ้าทอตีนจกไว้ในตู้เสื้อผ้าโดยการพับเป็น 3 ส่วน และกลับลายเข้าด้านใน ตู้ที่เก็บผ้าตีนจกจะใส่สมุนไพรที่มีกลิ่นหอมและป้องกันแมลง ชาวพวนบ้านหาดเสี้ยว มักจะสวมใส่ผ้าทอตีนจกที่ต่อกับตัวชั้นและหัวชั้นที่เรียกว่า “ชั้นตีนจก” ในการใช้งานนั้นมักจะสวมใส่ผ้าทอตีนจกในโอกาสสำคัญๆ ในงานเทศกาล งานบุญต่างๆ เช่น งานบุญสลาภภัทร งานแต่งงาน งานบวช เป็นต้น หลังจากใช้งานแล้วจะผึ่งแดดอ่อนๆ หรือลมเพื่อคลายจากกลิ่นเหม็น แล้วหลังจากนั้นจึงกลับด้านแล้วพับเก็บไว้ในตู้เสื้อผ้า เมื่อสวมใส่หลายๆ ครั้งแล้วจึงทำการซักด้วยมือโดยใช้ผงซักฟอกหรือบั้งก็ใส่เพียงแค่น้ำยาปรับผ้านุ่ม จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุพบว่าในสมัยก่อนนั้น มักจะซักผ้าชั้นตีนจกด้วยขี้เถ้า (เพราะขี้เถ้ามีความเป็นด่าง) ทำให้สี

ของฝ้ายนั้นสดีใสอยู่เสมอและหลังจากนั้นจึงนำไปตากในที่ร่มเพื่อป้องกันสีของลายผ้าดินจกซีดและการตากผ้าทอดินจกในแต่ละครั้งนั้นต้องกลับลายด้านในออกตาก

ดังนั้นในการป้องกันดูแลรักษาผ้าทอดินจก จึงเป็นขั้นตอนหนึ่งในการอนุรักษ์ผ้าทอดินจกจึงต้องทำ ความสะอาดวัตถุก่อนทุกครั้งก่อนที่จะมาเก็บรักษาเพื่อความคงทนและคงสภาพของวัตถุทั้งนี้ทั้งนั้นถึงอยู่ กับสภาพของวัตถุเป็นสำคัญ

2. การปฏิบัติการโดยการอนุรักษ์ ชาวพวน บ้านหาดเสี้ยว มีวิธีการอนุรักษ์ลวดลายของผ้าทอดินจก โดยการทอผ้าดินจกนั้นในแต่ละผืนยังมีโครงสร้างเดิมหรือลวดลายนั้นยังคงเดิมที่มีการสืบทอดความรู้จาก บรรพบุรุษจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ซึ่งในการทอแต่ละครั้งนั้นขนาดของลายนั้นขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ ของผู้ทอผ้าดินจก และความเหมาะสมกับขนาดของฟืมทอด้วย ซึ่งในปัจจุบันการทอผ้าดินจกนั้นมักจะทอ ขึ้นเพื่อการจำหน่ายเป็นส่วนใหญ่ ลวดลายที่จะทอจึงขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้าจึงพบว่า ผ้าทอดินจก ในแต่ละผืนนั้นในองค์ประกอบที่เป็น โครงสร้างของผ้าทอดินจกที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหาดเสี้ยวมีไม่ ครบอีกทั้งมีการนำลวดลายอื่นเข้ามาผสมผสานจึงทำให้ลวดลายเดิมนั้นผิดเพี้ยนไปจากเดิมในการให้สีหรือ ไล่สีลงบนลวดลายต่างๆ ของผ้าทอดินจกในแต่ละผืนนั้น ยังคงใช้สีเลียนแบบตามโบราณ โดยยี่ดสีเหลือง สี แดง สีเขียว สีพุงรงค์ เป็นหลักในการทอผ้าดินจก จนสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันมีการใช้สีสั่นกันมากยิ่งขึ้น เช่น สีฟ้า สีชมพู สีดำ สีน้ำเงินขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้าหรือผู้สวมใส่ บ้างก็ทำตามแนวความคิดสร้างสรรค์ ของผู้ประกอบการอาชีพทอผ้าดินจกว่าจะใช้สีอะไรหรือแบบใดในการทอผ้าดินจก

3. วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอดินจก ผู้เชี่ยวชาญเรื่องผ้าทอดินจกบ้านหาดเสี้ยว กล่าวว่า การสงวนรักษา ผ้าทอดินจก เพื่อให้ผ้าทอดินจกอยู่ในสภาพเดิม ในการเก็บรักษานั้นชาวพวน บ้านหาดเสี้ยวมีวิธีการ โดยการ พับผ้าดินจกเก่าไว้โดยกลับด้านลวดลายแท้ไว้ด้านในโดยการพับตามยาวแล้วแขวนไว้ในตู้หรือพับซ้อนทับ ไว้ในตู้โชว์หรือตู้เสื้อผ้า ในการเก็บผ้าทอดินจกเก่า ไว้ในพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นสถานที่รวบรวมผ้าทอชนิดต่างๆ หนึ่งในจำนวนของผ้าทอที่รวบรวมไว้นั้น ผ้าชิ้นดินจกลายโบราณ 9 ลาย ของชาวพวนบ้านหาดเสี้ยว ได้ถูก รวบรวมไว้เพื่อเป็นแหล่งความรู้ทางวิชาการสำหรับผู้สนใจ และอีกทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย

การซ่อมแซมผ้าทอดินจกที่เกิดการชำรุดพบว่า มักมีการซ่อมแซม โดยการเก็บรวบรวมชิ้นส่วนของ ผ้าทอดินจกแล้วนำมาต่อเหมือนเดิม ซึ่งชิ้นส่วนที่หายไป เช่น ฝ้ายที่ลายนั้นขาดหรือหายไปจะทำการต่อลอย โดยการลอยเส้นฝ้ายสีเดิมเพื่อให้ลายนั้นต่อกันเป็นลายเดิม โนกรณีที่ชิ้นส่วนของผ้าชิ้นดินจกขาดออกจาก กันเป็นชิ้นส่วนนั้น ชาวพวนบ้านหาดเสี้ยวนั้นจะไม่นิยมนำมาใส่อีก เพราะถือว่าตนเองมีความสามารถในการทอผ้าดินจก ใสอยู่เสมอและถือว่าผ้าที่ขาดนั้นไม่ควรสวมใส่ ซึ่งอาจเป็นความเชื่อของบุคคลในการสวม ใส่เครื่องนุ่งห่ม ในการซ่อมแซมผ้าทอดินจกให้มีความแข็งแรงและคงรูปแบบเดิมนั้นเมื่อ โครงสร้างหรือตัว

พื้นที่เป็นรอยต่อนั้นขาดชำรุด เปื่อยแล้วนั้นจะนำผ้าฝ้ายที่มีสีใกล้เคียงกันเย็บต่อเพื่อเป็นการเสริมโครงสร้างให้มีความแข็งแรงและสามารถใช้งานต่อไปได้

4. การพัฒนาผ้าทอตีนจกให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนบ้านหาดเสี้ยว ชุมชนชาวบ้านหาดเสี้ยวมีแนวคิดในการรณรงค์ให้มีการสวมใส่ผ้าทอตีนจก หรือ ผ้าไทยกันมากยิ่งขึ้น ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนมีการสนับสนุนเพื่อเป็นการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกเพื่อให้คนในสังคมชุมชนชาวบ้านหาดเสี้ยวหันมาสนใจผ้าทอตีนจกบ้านหาดเสี้ยว นั้น ผู้ใหญ่จึงต้องมีการปลูกฝังเด็กให้มีความสนใจในเรื่องการทอผ้าตีนจก ถือเป็นความสามารถพิเศษอย่างหนึ่งและการทำให้ผ้าทอตีนจกของบ้านหาดเสี้ยวเป็นที่นิยมในปัจจุบัน ภาครัฐและเอกชนควรให้การสนับสนุนการประชาสัมพันธ์ผ้าทอตีนจกที่เป็นสินค้าให้คนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รับรู้ถึงสินค้า ความงามของสินค้าและควรจัดหาแหล่งตลาดรองรับเพื่อจำหน่ายผ้าทอตีนจกหลังจากการทอเป็นจำนวนมาก

ตารางแสดงหลักการอนุรักษ์ วิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมและแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสมของผ้าทอตีนจกบ้านหาดเสี้ยว

หลักการอนุรักษ์	วิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิม	แนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม
1.การป้องกันดูแลรักษาผ้าทอตีนจก	- เก็บไว้โดยการพับและเอาสบู่ใส่ไว้ในตู้ - ผ้าเก่าเก็บพับไว้ซ้อนๆกัน - เก็บรักษาผ้าทอตีนจกไว้ในถุงพลาสติก	- เก็บไว้ในตู้และปิดให้มิดชิด - ควรพับเก็บไว้ไม่ควรซ้อนกัน โดยการนำกระดาษสาห่อไว้เพื่อคงสภาพเดิมของผ้าเก่า - ควรวางผ้าราบกับพื้นอากาศจะได้ถ่ายเทได้สะดวก เพราะอากาศที่อยู่ในถุงพลาสติกทำให้เกิดละอองน้ำและอาจทำให้เกิดเชื้อราได้
-หลังจากการสวมใส่	- ผึ่งแดดหลังจากสวมใส่และสวมใส่หลายๆครั้งแล้วจึงทำการซัก	- ควรซักทำความสะอาดเพื่อลดสารเกลือจากเหงื่อสะสม
-การทำความสะอาด	- ผ้าเก่าที่โซ้วหรือเก็บสะสมไว้ไม่ควรทำความสะอาด	- ควรทำความสะอาดผ้าก่อนเก็บรักษาเพราะอาจเกิดรอยเปื้อน ความชื้นที่จะนำไปสู่การเกิดเชื้อรา
2.การปฏิบัติกรโดยการอนุรักษ์ -การเก็บไว้ในตู้โซ้ว	- จัดไว้ในตู้โซ้วที่มีแสงสว่างธรรมชาติหรือแสงสว่างจากไฟฟ้า	- ควรเก็บไว้ในที่อุณหภูมิไม่สูง ปลอดภัยจากความชื้นและสะอาดไม่มีสัตว์รบกวนห่างจากผู้ที่สัมผัสต้องผ้าหรือผ้าจะสัมผัสแสง

หลักการอนุรักษ์	วิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิม	แนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม
จัดแสดงต่างๆ	- แขนงใส่ไม้โซ้วผ้าทอตีนจก	โดยตรง - ควรใช้กระดาษแข็งปลอดสารเคมีหุ้มด้วยผ้าฝ้ายที่ติดกาวทางด้านหลังครึ่งผ้าโบราณลงบนกระดาษนั้น
- ลวดลายและสีสันทนของผ้าทอตีนจก	- ทอสีสันทตามความต้องการของลูกค้าแต่ยังคงรูปแบบและโครงสร้างลายเดิม - ทอลวดลายที่ง่ายและจำหน่ายได้ดี	- ควรใช้สีสันทเดิมอยู่บ้างเพื่อเป็นการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกบ้านหาดเลี้ยวและยังคงลวดลายโครงสร้างเดิม - ควรทอให้ครบ 9 ลายเพื่อให้มีให้เลือกนั้นเลื่อนหายไปจากชุมชนบ้านหาดเลี้ยว
3. การอนุรักษ์ผ้าทอตีนจก - การสงวนรักษาผ้าทอตีนจก	- แขนงหรือพับผ้าเก่าโดยเอาด้านแท้เข้าในและเก็บไว้ในตู้	- ควรใช้วิธีการวางราบกับพื้นในกล่องกระดาษที่ไม่ได้ใช้น้ำยาเคมีกัดสีขาว อาจใช้กระดาษสาซึ่งจะไม่ทำปฏิกิริยาเมื่อสัมผัสกับเนื้อผ้าเพื่อป้องกันฝุ่นละอองและป้องกันการหักงอจนคืนตัวยาก การแขวนผ้าที่มีน้ำหนักอาจทำให้ผ้าขาดได้
- การซ่อมแซมผ้าทอตีนจก	- ผ้าทอตีนจกเมื่อขาดจะไม่นิยมสวมใส่และผ้าเก่าที่ขาดจะไม่มี การซ่อมแซมเก็บไว้ในสภาพเดิม	- ผ้าทอตีนจกที่ลวดลายขาดหายไปควรซ่อมโดยใช้เส้นฝ้ายไหมที่มีสีเหมือนเดิมเย็บประสานกัน ให้มีขีดริ้วส่วนผ้าที่ขาดแหงงซ่อมโดยการทำซัabin ขึ้นใหม่และเย็บติดกับผ้าซัabin ในให้อยู่ในสภาพเดิม
- การอนุรักษ์ผ้าทอตีนจก	- การนำผ้าทอตีนจกเก่ามาสวมใส่ในชีวิตประจำวัน	- ควรเก็บรักษาและอนุรักษ์ไว้เพราะผ้าเก่า นั้นเมื่อถูกอากาศและความชื้นแสงสว่างที่ไม่เหมาะสมจะทำให้ผ้าทอตีนจกนั้นเสื่อมสภาพได้เร็วทั้งลวดลายและสีสันท
	- การทอผ้าตีนจกใหม่เลียนแบบของเก่าและประยุกต์ลวดลายดั้งเดิมให้ร่วมสมัยมากขึ้น	- ควรใช้สีสันท ลวดลาย โครงสร้างเดิมเพื่อคงความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอตีนจกบ้านหาดเลี้ยวและปรับใช้ให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ประโยชน์

หลักการอนุรักษ์	วิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิม	แนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม
4.การพัฒนาผ้าทอ ตีนจกให้กลับมาเป็น ส่วนหนึ่งของสังคม ชุมชนบ้านหาดเลี้ยว - ลวดลายและสีสันทึ	- การทอผ้าตีนจกแบบทำตาม กันมา - การใช้ลวดลายและสีสันทึ	- ควรมีการศึกษาที่มาของลวดลาย องค์ประกอบ ของลวดลายผ้าทอตีนจกและสีสันทึที่ใช้ในแต่ ละลาย
- การสืบสานผ้าทอ ตีนจกบ้านหาดเลี้ยว	- การสืบสานโดยแม่สอนลูก ยายสอนหลาน	- ควรปลูกฝังให้ลูกหลานได้เรียนรู้ในเรื่องของ การทอผ้าตีนจก - สนับสนุนส่งเสริมตั้งกลุ่มทอผ้าตีนจก
- คนในชุมชนบ้าน หาดเลี้ยวสนใจผ้า ทอตีนจกและเป็น ที่นิยมของคนใน ชุมชน	- ส่งเสริมให้คนทอผ้าตีนจกใน แต่ละครัวเรือน - สวมใส่ผ้าทอตีนจกในโอกาส พิเศษและงานบุญต่างๆ	- ภาครัฐและเอกชนมีการส่งเสริมให้มีการทอผ้า ตีนจกมากขึ้น - รมรงค์ให้มีการสวมใส่ผ้าทอตีนจก - การสร้างรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่โดยใช้ผ้าตีนจก เป็นส่วนประกอบ - การสอดแทรกวิชาการทอผ้าตีนจกในการเรียน การสอน - การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับสินค้าผ้าทอตีนจก - การจัดหาตลาดรองรับผ้าทอตีนจก - การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตผ้าทอตีนจกเพื่อลด ต้นทุนในการผลิต

จากตัวอย่างข้างต้นที่แสดงถึงการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกนั้นผ้าทอทุกประเภทในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น
เป็นผ้ามัดหมี่ ผ้าน้ำไหล ผ้าจิด ผ้าจก ผ้าแพรวา ผ้ายกดอก ผ้าหางกระรอก ฯลฯ ก็ต้องได้รับการอนุรักษ์และ
ส่งเสริมจากประชาชน ภาครัฐและภาคเอกชนไม่ว่าจะเป็น การปลูกฝังให้ลูกหลานได้เรียนรู้เรื่องการทอผ้า
การสนับสนุนส่งเสริมตั้งกลุ่มทอผ้าทอผ้า การรณรงค์ให้มีการสวมใส่ผ้าทอ การสร้างรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่
โดยใช้ผ้าทอ การสอดแทรกวิชาทอผ้าในการเรียนการสอน การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับสินค้าผ้าทอ การ
จัดหาตลาดรองรับผ้าทอ การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อลดต้นทุนในการผลิต จอกจากนี้จะต้องให้ความรู้ใน
เรื่องหลักการอนุรักษ์ผ้าทอผ้าทอเก่าที่มีอยู่ว่าจะมีการรักษาอย่างไร เช่น ควรเก็บผ้าโบราณไว้ในตู้และปิดให้

มิดชิด ควรพับเก็บไว้ไม่ควรซ้อนกัน โดยการนำกระดาษสาห่อไว้เพื่อคงสภาพเดิมของผ้าเก่า ควรวางผ้าราบกับพื้นอากาศจะได้ถ่ายเทได้สะดวก เพราะอากาศที่อยู่ในถุงพลาสติกทำให้เกิดละอองน้ำและอาจทำให้เกิดเชื้อราได้ ควรซักทำความสะอาดเพื่อลดสารเกลือจากเหงื่อสะสม ควรทำความสะอาดผ้าก่อนเก็บรักษาเพราะอาจเกิดรอยเปื้อน ความชื้นที่จะนำไปสู่การเกิดเชื้อรา ควรเก็บไว้ในที่อุณหภูมิไม่สูง ปลอดภัยจากฝุ่น ความชื้น และสะอาด ไม่มีสัตว์รบกวนห่างจากผู้คนที่จะสัมผัสถูกต้องผ้าหรือผ้าจะสัมผัสแสงโดยตรง ควรใช้กระดาษแข็งปลอดสารเคมีหุ้มด้วยผ้าฝ้ายที่ติดกาวทางด้านหลังตรงผ้าเก่าลงบนกระดาษนั้น ควรใช้สีสันเดิมอยู่ข้างเพื่อเป็นการอนุรักษ์ผ้าทอ ควรใช้วิธีการวางราบกับพื้นในกล่องกระดาษที่ไม่ได้ใช้น้ำยาเคมีกัดสีขาว อาจใช้กระดาษสาซึ่งจะไม่ทำปฏิกิริยาเมื่อสัมผัสกับเนื้อผ้าเพื่อป้องกันฝุ่นละอองและป้องกันการหักงอจนคืนตัวยาก การแขวนผ้าที่มีน้ำหนักอาจทำให้ผ้าขาดได้ ผ้าทอที่ลวดลายขาดหายไปควรซ่อมโดยใช้เส้นฝ้ายใหม่ที่มีสีเหมือนเดิมเย็บประสานกันให้มีมิดชิดส่วนผ้าที่ขาดแห่วงซ่อมโดยการทำซับในชิ้นใหม่และเย็บติดกับผ้าซับในให้อยู่ในสภาพเดิม ควรเก็บรักษาและอนุรักษ์ไว้เพราะผ้าเก่านั้นเมื่อถูกอากาศและความชื้นแสงสว่างที่ไม่เหมาะสมจะทำให้ผ้าทอนั้นเสื่อมสภาพได้เร็วทั้งลวดลายและสีสัน ควรใช้สีสัน ลวดลาย โครงสร้างเดิมเพื่อคงความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอและปรับใช้ให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ประโยชน์ ควรมีการศึกษาที่มาของลวดลาย องค์ประกอบของลวดลายผ้าทอดินจกและสีสันที่ใช้ในแต่ละลาย

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับการอนุรักษ์ผ้าทอ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงสนพระราชหฤทัยผ้าทอที่ผลิตขึ้นจากฝีมือและภูมิปัญญาที่แท้จริงของชาวบ้านที่ถ่ายทอดและสั่งสมมาจากบรรพบุรุษโดยการถ่ายทอดกรรมวิธีการผลิตจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นการถ่ายทอดมาเป็นเวลานาน ผ้าทอเหล่านี้ ได้แก่ ผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด ผ้าแพรวา ผ้าหางกระรอก ผ้ายกดอก ผ้าจก ฯลฯ ชาวบ้านได้ทอผ้าใช้เอง ต่อมาเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย และมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวก สินค้าจากอุตสาหกรรมผ้าจากโรงงานสามารถเข้าไปถึงตลาดในภูมิภาคต่างๆ ผ้าบางชนิดยังมีราคาในระดับที่คนทั่วไปพอหาซื้อได้ เพราะผลิตด้วยเครื่องจักรในปริมาณมากตามหลักการของระบบอุตสาหกรรม ชาวบ้านจึงนิยมซื้อผ้าจากตลาดมาใช้ในการนุ่งห่มมากกว่าการทอขึ้นใช้เอง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปเยี่ยมราษฎรที่ประสบอุทกภัยใหญ่ในภาคอีสาน ที่อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ในปี พ.ศ.2513 ทอดพระเนตรเห็นหญิงชาวบ้านนุ่งผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอใช้กันเองอย่างสวยงามทุกคน จึงมีพระราชเสาวนีย์ให้ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ อดีตราชเลขาฯ ในพระองค์ฯ นำคณะออกไปเลือกซื้อผ้าที่ชาวบ้านทอ เพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านทอผ้าและช่วยเหลือราษฎรให้มีรายได้นอกฤดูทำนา

ท่านผู้หญิงเล่าว่าครั้งแรกที่ไปขอซื้อผ้าไหมจากชาวบ้าน ทุกคนกังวลว่าจะซื้อไปทำไม เพราะปกติจะทอผ้าเอาไว้นุ่งเองหรือนำไปแลกข้าวเท่านั้น แต่เมื่อทราบว่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถต้องการช่วยเหลือราษฎรจึงขายในราคาฝืนละ 50-80 บาท เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับสั่งว่าขายราคาเท่านี้ไม่ได้ จึงทรงเพิ่มราคาให้สูงกว่าท้องตลาด เพื่อเป็นกำลังใจให้ชาวบ้านทอผ้ามากขึ้น และทรงรับซื้อผ้าไหมจากหมู่บ้านหนึ่งไปสู่มุ่บ้านหนึ่ง และขยับขยายไปจนทั่วจังหวัดภาคอีสาน

ผ้าไหมจากจังหวัดต่างๆ เริ่มหลั่งไหลมาที่ห้องทรงงานของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงกำชับท่านผู้หญิงว่า “แม่ผ้าถูพื้นก็อย่าละเลย” เพราะอาจได้พบลายผ้าโบราณ ซึ่งจะสืบไปถึงช่างทอและเรื่องราวต่างๆ และนำมาฟื้นฟูชีวิตผ้าทอมือไทยที่กำลังจะสูญหายไปพร้อมกับการพัฒนาฐานะคุณภาพชีวิตของราษฎรไทยทุกภูมิภาคจวบจนปัจจุบัน

นอกจากทรงตั้งศูนย์รับซื้อผ้าทอจากชาวบ้านแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ยังทรงส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าเป็นอาชีพเสริมโดยทรงนำลวดลายต่างๆ ที่หายากมาให้ชาวบ้านทอขึ้นใหม่ รวมทั้งปรับปรุงรูปแบบและลวดลายใหม่ๆ ให้ทันสมัยขึ้น ทำให้ชาวบ้านขายผ้าได้ในราคาดีขึ้น ส่งเสริมชาวบ้านให้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและที่ชาวบ้านต่างปลื้มปีติอย่างหาที่สุดมิได้คือ ได้เห็นพระราชินีของเขาลองพระองค์ที่ตัดเย็บด้วยผ้าทอฝีมือของพวกเขาได้อย่างงดงาม ทำให้ชาวบ้านมีกำลังใจในการทอผ้ามากขึ้น

ทรงสังเกตว่าผ้าไหมมัดหมี่มีลวดลายสวยงามหลากหลาย จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้อุรักษ์ลายพื้นบ้านเหล่านี้ไว้ เช่น ลายขอ ลายหมากจับ ลายดอกแก้ว ลายโคมห้า ลายโหม่ง ลายดาวเทียมเดือน ผ้าไหมมัดหมี่ เช่น ลายดอกแก้ว ลายขอ ลายพิกุล ลายข้าวหลามตัด ผ้าแพรวา เช่น ลายพันทมาฮ่อมหงส์ ลายนาคสี่แขน ลายนาคสองแขน ลายช่อขันหมาก ลายดาวใต้เครือและลายงูลอยหกไม้ เป็นต้น

การที่ทรงส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าเป็นอาชีพ ทำให้เกิดการตื่นตัวและความภาคภูมิใจของชาวบ้านเท่ากับเป็นการอนุรักษ์ ต่อมาทรงโปรดให้ตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ เมื่อ พ.ศ.2519 เพื่อเป็นที่รวมโครงการศิลปหัตถกรรมต่างๆ ผ้าทอทุกประเภทก็ได้เข้าร่วมในโครงการนับว่าเป็นการอนุรักษ์ผ้าทออย่างเป็นระบบ

อนึ่ง มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้สร้างงานแก่ราษฎรในชนบท ให้สามารถยึดเป็นอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้อย่างมีศักดิ์ศรีมาเป็นเวลายาวนานกว่า 40 ปี อันเป็นทางเลือกให้ราษฎรได้ทำงานที่ตนเองรักในบ้านเกิดทั้งยังได้อยู่พร้อมหน้าครอบครัว ไม่ต้องเข้ามาทำงานในเมืองหลวงและเหนือสิ่งอื่นใดคือได้เดินตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการช่วยให้คนไทยสามารถเลี้ยงตนเองได้อย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง”

พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชประสงค์ให้สร้างพิพิธภัณฑ์ผ้าขึ้นมา เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับผ้าไทย ประวัติศาสตร์การแต่งกายไทย ประวัติศาสตร์ของผ้าไทย ไม่ว่าจะเป็นผ้าในราชสำนัก ผ้าชาติพันธุ์และผ้าศิลปาชีพที่ทรงส่งเสริมสนับสนุนรวมถึงจัดเก็บและเผยแพร่เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจัดแสดงงานหัตถศิลป์จากผ้าอันทรงคุณค่าของราชสำนักและผ้าพื้นเมืองต่างๆ

พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภายในพิพิธภัณฑ์ผ้าฯ มีห้องจัดแสดงทั้งหมด 4 ห้อง ซึ่งแบ่งเป็นการแสดง 3 นิทรรศการ ห้องจัดแสดง 1 นิทรรศการ “ราชพัสดราจากผ้าไทย” จัดแสดงฉลองพระองค์ชุดสากลผ้าไทย ที่ทรงฉลองระหว่างเสด็จฯ เจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ ซึ่งตัดเย็บโดยนักออกแบบไทยและต่างชาติ และเป็นเพียงห้องเดียวที่จัดแสดงฉลองพระองค์ผ้าไหมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นฉลองพระองค์ระหว่างเสด็จฯ เยี่ยมเยือนราษฎรในปี พ.ศ. 2528 ตัดเย็บโดย นายสมภพ หลุยลาภประเสริฐ จากห้องเสื้อยูไล

นิทรรศการ “ราชพัสดราจากผ้าไทย”

นิทรรศการ “ไทยพระราชนิยม”

ห้องจัดแสดง 2 นิทรรศการ “ไทยพระราชนิยาม” จัดแสดงฉลองพระองค์ชุดไทย ซึ่งเป็นต้นแบบชุดประจำชาติของสตรีไทยในปัจจุบัน 8 แบบด้วยกันคือ ไทยเรือดั้น ไทยจิตรลดา ไทยอัมรินทร์ ไทยบรมพิमान ไทยดุสิต ไทยจักรี ไทยศิวาลัย และไทยจักรพรรดิ รวมกว่า 30 องค์ พร้อมชมวิถีทัศนคติความเป็นมาและวิธีการสวมเครื่องนุ่งห่มชุดไทยสมัยโบราณและปัจจุบัน

ฉลองพระองค์ผ้าไหมมัดหมี่ประดับคริสตัล

ส่วนห้องจัดแสดง 3 และ 4 นิทรรศการ “พระหัตถ์ที่ทรงงานเพื่อแผ่นดิน” บอกเล่าเรื่องราวจุดกำเนิดแห่งศิลปาชีพตั้งแต่ปี พ.ศ.2513 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เยี่ยมราษฎรที่ประสบอุทกภัยที่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม จวบจนปัจจุบัน

วิธีการเลือกซื้อผ้าไหมและการเก็บรักษา

วิธีการเลือกซื้อผ้าไหม

ควรพิจารณาว่า ผ้าไหมที่จะซื้อมันเป็นผ้าไหมแท้หรือไม่ ซึ่งสามารถตรวจสอบได้โดยวิธีการตัดริมผ้าไหมมาเผาไฟ ถ้าเป็นผ้าไหมแท้ ขี้เถ้าจะมีสีดำ และมีกลิ่นเหมือนเส้นผมไหม้ ถ้าหากเอามือขยี้ขี้เถ้าจะแตกเป็นผง ไม่จับกันเป็นก้อน หากเป็นเส้นใยสังเคราะห์เมื่อนำไปเผาแล้วให้สังเกตที่เปลวไฟจะมีสีเขียว สีฟ้า และกลิ่นเหมือนพลาสติกไหม้ ซึ่งขี้เถ้าจะจับตัวเป็นก้อนแข็ง (ที่แนะนำให้ตัดริมผ้าไหมไปทำการตรวจสอบ เพราะว่า การปลอมปนผ้าไหมในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะใช้เส้นยี่ห้อที่เป็นพวกเส้นใยสังเคราะห์ หากเราดึงเส้นทางพุ่งมาทำการตรวจสอบ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเส้นไหมแท้ ผลการตรวจสอบ จะคลาดเคลื่อนได้) เมื่อเราแน่ใจแล้วว่าเป็นไหมแท้ ขั้นตอนต่อมา ดูที่เนื้อผ้าว่ามีเนื้อแน่น สม่ำเสมอหรือไม่ ซึ่งสามารถตรวจสอบ

ได้โดยการสัมผัส และสังเกตจากเส้นไหมขึ้น ถ้าทอไม่แน่นจะเห็นเส้นไหมขึ้นค่อนข้างชัดเจน ซึ่งการใช้มือสัมผัสบางครั้งอาจไม่แน่นอนเพราะผู้ผลิตบางรายอาจนำผ้าไหมไปอาบน้ำยาแบบแข็ง ก็จะทำให้ผ้าไหมดูหนาขึ้น แต่เมื่อนำไปใช้ อาจทำให้เส้นผ้าไม่คงทน ความสม่ำเสมอของสีผ้าไหม ต้องสม่ำเสมอทั้งผืน แต่บางครั้งผลจากการฟอกย้อมที่ไม่ได้มาตรฐาน อาจส่งผลให้ผ้าไหมมีสีที่ไม่สม่ำเสมอหรือต่างได้ และความไม่สม่ำเสมอของสีผ้าอาจเกิดได้จากการใช้เส้นไหมพันธุ์ต่างประเทศที่ด้อยคุณภาพ เมื่อนำมาทอจะทำให้ผ้าเป็นลึอกหรือเป็นขุ่น และตรวจดูว่าผ้าไหมสีตกหรือไม่ เพราะถ้าหากใช้สีราคาถูก คุณภาพต่ำก็จะทำให้ผ้าไหมสีตกได้ (การตรวจสอบอาจใช้ เสรริมผ้าไหมไปจุ่มน้ำและสังเกตการเปลี่ยนแปลง) และที่สำคัญคือควรเลือกซื้อผ้าไหมจากผู้ผลิตที่มีความน่าเชื่อถือ ซึ่งขอคุณจากการได้ใบรับรอง มาตรฐานต่างๆ เช่น มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) เป็นต้น

การเก็บรักษา

ผ้าไหม เป็นเส้นใยธรรมชาติที่มีองค์ประกอบของโปรตีน การดูแลรักษาให้มีความสวยงามคงทน และมีอายุการใช้งานให้นานที่สุด ในสมัยโบราณจะใช้น้ำมันมะพร้าวซักผ้าไหมโดยไม่ต้องซักน้ำซำ แล้วนำไปผึ่งให้แห้ง ปัจจุบันการดูแลรักษาผ้าไหม ใช้วิธีการซักแห้งโดยใช้น้ำยาซักแห้งต่างๆ ไป หรืออาจใช้สบู่ที่มีคุณสมบัติเป็นกรดอ่อนโดยการซักในน้ำอุ่น แล้วสามารถนำไปตากในที่ร่มได้เลยไม่ควรตากแดด โดยไม่ต้องบิดหรือบีบขยี้ผ้าไหม ก่อนทำการรีดผ้าไหม ควรทำการพรมน้ำให้ผ้าไหมเปียกพอหมาดๆ แล้วรีดด้วยไฟค่อนข้างร้อนจากด้านในก่อน ส่วนด้านนอกให้รีดเล็กน้อยในตอนหลัง เพื่อไม่ให้ผ้าไหมที่รีดเกิดรอยด่างหรือเกิดรอยไหม้ได้

สรุป

จากการวิจัยเรื่องผ้าทอกับชีวิตคนไทยพบว่าผ้าทอของไทยนั้นมีทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไม่ว่าจะเป็นภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ การทอผ้าในประเทศไทยมีวิวัฒนาการสืบทอดมายาวนานเป็นศิลปะที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตครอบครัวและสังคมไทยแต่ละภูมิภาค รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเชื่อมโยงกันด้วยเส้นใยของผ้าทอพื้นบ้าน ผ้ามีบทบาทมากในวิถีชีวิตของคน นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วผ้ายังมาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ เช่น เกี่ยวข้องกับพิธีเกิด โดยการนำมาเป็นของกำนัลให้คนที่ทำคลอดให้ เพราะสมัยก่อนจะอาศัยหมอฟันบ้านหรือหมอดำแยในการทำคลอดและเพื่อความสัมพันธ์เกื้อกูลกันตลอดไป พิธีบวชผ้าก็เข้ามาเกี่ยวข้องคือ ตั้งแต่การบวชนาค เพราะนาคจะสวมใส่ผ้าขาวหรือผ้าโสร่ง ผ้าเหล่านี้จะต้องเป็นผ้าไหมถือว่าถ้าใช้ผ้าไหมจะได้บุญกุศลสูงมาก นอกจากผ้าที่สวมใส่ก่อนบวชสามเณรและพระแล้ว ยังมีผ้าอีกประเภทหนึ่งคือผ้าสบง ผ้าอังสะ และผ้าจีวร ส่วนพิธีแต่งงานมีผ้าที่เข้ามาเกี่ยวข้อง คือ ผ้าสำหรับเครื่องสมมา (ของมา) ผ้า

เหล่านี้ล้วนแต่เป็นผ้าไหมไม่มีรอยตำหนิ พิธีทำบุญตามฮีตสิบสองก็มีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้องคือแต่ละฮีตจะมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้องคือ ทำเป็นเครื่องบังจายไทยทานไปถวายพระ เช่น ทำธง ทำผ้าอาบน้ำฝน ผ้าจ่านำพรรษา และผ้าไตรจีวร เป็นต้น พิธีสุดท้ายที่มีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ พิธีศพ ซึ่งมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง คือผ้าใช้สำหรับคลุมโลงศพ ผ้าขาวสำหรับจูงโลงศพ กับผ้าสำหรับนุ่งห่มให้ศพ และผ้าสำหรับโดยข้ามศพ นั้นแสดงว่าผ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีต่างๆ

สำหรับกระบวนการสร้างสรรค์การทอผ้านั้นต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายาม ความประณีตละเอียดอ่อน ลวดลายของผ้าก็มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน เช่น ชุมชนคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ชุมชนหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ชุมชนลับแล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ชุมชนเหล่านี้ทอผ้าจก ชุมชนบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ทอผ้าแพรวา ชุมชนบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ชุมชนนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ชุมชนปักธงชัย อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ชุมชนบ้านชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ทอผ้ามัดหมี่ การทอผ้าจิด ของชาวบ้าน อำเภอน่านจเจริญ จังหวัดยโสธร การทอผ้ายกดอกของชุมชนบ้านพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนบ้านนาหมื่นศรี อำเภอเมือง จังหวัดตรัง ชุมชนตำบลเกาะขย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ชุมชนบ้านลานข่อย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ลวดลายโบราณของช่างทอผ้าประเภทต่างๆ ได้มีการประยุกต์ให้เข้ากับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดีโดยการออกแบบเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับให้เหมาะสมกับลวดลายของผ้าแต่ละประเภท

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงเห็นความสำคัญของผ้าทอที่ผลิตขึ้นจากฝีมือและภูมิปัญญาที่แท้จริงของชาวบ้านที่ถ่ายทอดและสั่งสมกรรมวิธีการผลิตจากจกชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงให้การสนับสนุนและส่งเสริมผ้าทอ ทรงก่อตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ทรงให้สร้างพิพิธภัณฑ์ผ้า เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับผ้าไทย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณต่อการอนุรักษ์ผ้าทอไทย

บรรณานุกรม

- กฤตพร ชูเส็ง. (2548) รายงานผลการดำเนินโครงการพัฒนาหัตถกรรมผ้าไทยในชนบท “โครงการออกแบบและตัดเย็บเสื้อผ้าและเครื่องประกอบการแต่งกายจากผ้าทอพื้นเมือง อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง”. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนคร.
- กาญจนา เพ็ชรวิเศษ. (2546) การศึกษาที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อผ้าทอพื้นเมืองสุรินทร์ของประชาชนที่มีอาชีพรับราชการในจังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- คณางค์ ช่อชู. (2547) กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้าไหมของผู้ทรงภูมิปัญญา อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2545) **ผ้าไทยสายใยแห่งภูมิปัญญา...สู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เครือมาส วุฒิการณ์. (2537) **ชีวิต ศรัทธาและฝันผ้า: การสืบทอดความรู้เรื่องผ้าทออำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จ.เปรี๊ญ. (2535) **ประเพณีพิธีมงคลของไทย**. กรุงเทพมหานคร: อำนวยสาส์น.
- จ.เปรี๊ญ. (2535) **ประเพณีพิธีมงคลไทยอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: อำนวยสาส์น.
- จินตนา กระบวนแสง. (2548) **เครื่องนุ่งห่ม**. กรุงเทพมหานคร: ทิชชิงทอยส์ จำกัด.
- ชมพูนุช ประศาสน์เศรษฐ. (2547). **การอนุรักษ์ศิลปวัตถุเบื้องต้น**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณรงค์ เล็งประชา. (2532) **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ทยา ทองอยู่. (2540) **การออกแบบผ้าทอสำหรับเครื่องประกอบการแต่งกาย**. วิทยานิพนธ์ (อ.บ.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทรงพล ศิวานนท์. (2543) **สวดลายการทอผ้าขึ้นตีนจกอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาอาชีวศึกษา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. (2535) **ผ้าไทยลายอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ทวี เขียนแก้ว. (2517) **ประเพณีเดิม**. เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- ทักษิณคดีศึกษา, สถาบัน. (2529) **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม 1**. สงขลา: สถาบันทักษิณคดี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ทักษิณคดีศึกษา, สถาบัน. (2529) **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม 6**. สงขลา: สถาบันทักษิณคดี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ทิพย์มณฑา พุ่มแดง. (2547) ศึกษาผ้าทออำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2547) หอแสดงผ้าไทยพื้นเมืองเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ, กรุงเทพมหานคร.

ธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ. (2536) การศึกษาบทบาทและความสำคัญของฝ่ายกนกระศรีธรรมราชและฝ่ายก พุมเรียง ระหว่าง พ.ศ.2325-2453. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นราธิวาส, จังหวัด. (2531) งานประเพณีของดีเมืองนราธิวาส 21-25 กันยายน 2531. นราธิวาส: สำนักงานจังหวัดนราธิวาส.

บรรจง จากนัน. (2539) การศึกษาลวดลายผ้าจีนตีนจอก อำเภอคลอง จังหวัดแพร่. รายงานหลักสูตร ศิลปบัณฑิต (ศิลปะไทย) คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บุญถิ่น อินดาฤทธิ์ และคณะ. (2548) ผ้าทอไทยภาคเหนือเพื่อการพัฒนาสู่สากล. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.

ปิยนาด บุญนาค. (2535ก) “ผ้าทอกับวิถีชีวิตชนบทอีสาน” อักษรศาสตร์ ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2535.

ปิยนาด บุญนาค. (2535ข) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม ศึกษาศิลปหัตถกรรมให้ภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร: ทบวงมหาวิทยาลัย.

ปิยนาด บุญนาค. (2535ค) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม ศึกษาศิลปหัตถกรรมให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร: ทบวงมหาวิทยาลัย.

แปลก สนธิรักษ์. (ม.ป.ป.) ระเบียบสังคม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ คุรุสภา.

พงศ์ศิริ นาคพงศ์. (2536) อันเนื่องมาจากลวดลายและสีสันบนผืนผ้าไทพื้นเมืองในภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร: แสงเทียน.

ภาณุพงศ์ ข้างจะงาม. (2552) การอนุรักษ์ผ้าทอตีนจอกของชาวพวน ตำบลหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มณี พยอมยงค์. (2516) ประวัติและวรรณคดีล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: สุวีริ่งส์บุ๊คเซ็นเตอร์.

มณี พยอมยงค์. (2524) คติสอนใจชาวล้านนาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ.

มณี พยอมยงค์. (2529) วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

ไมตรี เกตุขาว. (2540) การศึกษาลวดลายผ้าตีนจอกในภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. การศึกษา (ศิลปศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ยุทธ เดชคำรน. (2520) คติชาวบ้านไทย. เชียงใหม่: ม.ป.ท.

- บรรณานุกรมประสิทธิ์. “ผ้าทอมืออีสาน” ข่าวหม่อนไหม 4 มิถุนายน 2537.
- วรรณภา วุฒทะกุล. (2538) ผ้าทอกับวิถีชีวิตชาวไทยยวน: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี. กรุงเทพมหานคร: เอกสารงานวิจัยคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรรณภา วุฒทะกุลและยุรรัตน์ พันธุ์ยุรา. (2536) ผ้าทอกับวิถีชีวิตของชาวไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- วารินทร์ จิวชัยศักดิ์. (2534) สถานภาพการศึกษา เรื่องประเพณีไทย ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิเชียร รักรการ. (2529) วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พรีนติ้งเฮ้าส์.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2530) ผ้าไทย: พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย.
- วิไลเลขา ถาวรธนาสาร. (2522) พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิลป์ปากร, มหาวิทยาลัย. (2543ก) ผ้าพื้นเมืองในภาคกลาง, โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลป์ปากร.
- ศิลป์ปากร, มหาวิทยาลัย. (2543ข) ผ้าพื้นเมืองในภาคเหนือ, โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลป์ปากร.
- ศิลป์ปากร, มหาวิทยาลัย. (2543ค) ผ้าพื้นเมืองในภาคอีสาน, โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลป์ปากร.
- ศิลป์ปากร, มหาวิทยาลัย. (2544) ผ้าพื้นเมือง: การสำรวจผู้ผลิตทั่วประเทศ, โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลป์ปากร.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. (2533) ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตผ้าพื้นเมืองชุมชนบ้านหาดเลี้ยว อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2512) คติชาวบ้านปักผ้าได้. สงขลา: โรงพิมพ์ก้าวหน้าการพิมพ์.
- สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2515) “วัฒนธรรมพื้นบ้านในช่วง 200 ปี” วิทยานิพนธ์ (มิถุนายน 2515).
- สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2529) วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุริยา สมุทรคุปต์ และคณะ. (2537) แม่หญิงต้องตำหูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสาน ปัจจุบัน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อภิวัฒน์ ศรีปลั่ง. (2546) การดำเนินงานธุรกิจภูมิปัญญาชาวบ้าน: กรณีศึกษาธุรกิจผ้าแพรวาบ้าน
โพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
มหาสารคาม.

อินทร์ สุขใจ. ภาษี คำพังเพย. แพร์: โรงพิมพ์องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่.

อุดม สมพร. (2540) ผ้าจกไท-ยวน ราชบุรี. ราชบุรี: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.

อุบลศรี อรรถพันธ์. (2526) ผ้าทอพื้นบ้านภาคใต้. เอกสารลายเขียนมือ.

เว็บไซต์

เกียงดิน (2554). ผ้ามัดย้อมพื้นบ้าน สืบสานภูมิปัญญา เสนอหามิเสื่อมคลาย (ออนไลน์). สืบค้นจาก

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=707799> (วันที่ 5 กันยายน 2555)

พนิดดา เทพญา. อุปกรณ์สำหรับทอผ้า (ออนไลน์). สืบค้นจาก

<http://www.tsu.ac.th/ists/information/equipment.htm#one> (วันที่ 4 เมษายน 2555)

ผ้าทอเมืองอุบล “เรื่องที่ 2 ขั้นตอนการทำผ้าทอ” (ออนไลน์). สืบค้นจาก

http://nenfe.nfe.go.th/elearning/courses/69/ch3_2.htm (วันที่ 23 พฤศจิกายน 2554)

ศูนย์สารนิเทศอีสานสิริธร “ก๊ทอผ้าและผ้าทออีสาน” (ออนไลน์). สืบค้นจาก

http://nadoon.msu.ac.th/web/Index3p1_1.htm (วันที่ 23 พฤศจิกายน 2554)

“ภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์เด็กแรกเกิด” (ออนไลน์). สืบค้นจาก

<http://www.otoptoday.com/wisdom/print?name=1309917442> (วันที่ 23 พฤศจิกายน 2554)

กรมการพัฒนาชุมชน “ผืนผ้าไทยลือ” (ออนไลน์). สืบค้นจาก

<http://www.otoptoday.com/wisdom/provinces/north/%E0%B8%9E%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%A2%E0%B8%B2/1309845439> (12 กันยายน 2555)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยวิธีการประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า

สัมภาษณ์ชาวบ้านอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น วันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2556 เวลา 10.00 น. โดย
อาจารย์ยุรรัตน์พันธุ์ยูธา.

สัมภาษณ์นางเข็ม ฉลาดแหลม ช่างทอผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ วันที่ 25 เมษายน
พ.ศ.2556 เวลา 11.30 น. โดย อาจารย์ยุรรัตน์พันธุ์ยูธา.

สัมภาษณ์นางคำภา หันตุลา ช่างทอผ้าจิด อำเภอกุฉินชัย จังหวัดอุดรธานี วันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2556
เวลา 12.00 น. โดย อาจารย์ยุรรัตน์พันธุ์ยูธา.

สัมภาษณ์นางดวงกวี สุวรรณทัต ช่างทอผ้าเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา วันที่ 6 เมษายน พ.ศ.
2556 เวลา 14.00 น. โดย อาจารย์ยุรรัตน์พันธุ์ยูธา.

สัมภาษณ์นางนภา ศรีจันทร์เพื่อ ช่างทอผ้าบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.
2556 เวลา 13.00 น. โดย อาจารย์ยุรรัตน์พันธุ์ยูธา.

สัมภาษณ์นางประคอง จันทะมาตย์ กลุ่มสตรีทอผ้าไหมแพรวาบ้านโพน อำเภอดำม่วง จังหวัด
กาฬสินธุ์ วันที่ 11 เมษายน พ.ศ.2556 เวลา 11.30 น. โดย อาจารย์ยุรรัตน์พันธุ์ยูธา.

สัมภาษณ์นางสมัย กุคติ ช่างทอผ้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ วันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2556 เวลา
16.00 น. โดย อาจารย์ยุรรัตน์พันธุ์ยูธา.

รูปลักษณะของลายหลักบนผ้าจกของชาวไทยยวนราชบุรี

ลายหน้าหมอน

ลายดอกเขี้ยว

ลายกาบ

ลายกาบดอกแก้ว

ลายโค้งแก้ง

ลายโค้งแก้งซ้อนเขียว

ลายกาบซ้อนหัก

ลายหักนกคู่

ลายผ้าทอภาคอีสาน

ผ้าห่อคัมภีร์โบราณ

สไบมัดหมี่ จังหวัดสุรินทร์

ผ้าไหมมัดหมี่ ของจังหวัดบุรีรัมย์

ลายผ้าทอภาคเหนือ

จีนไท-ยวน อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

ผ้าลายน้ำไหลเมืองน่าน

ผ้าไหมลายเพชร

ผ้าตีนจก ลายเชียงแสน หงส์บี (จ.เชียงใหม่)

ผ้าฝ้ายทอมือไทลื้อ (จ.พะเยา)

ผ้าฝ้ายมัดหมี่ลายดอกบ๊ีบ (จ.พิษณุโลก)

การเพิ่มเติมงานวิจัยเรื่องผ้าทอกับชีวิตคนไทยตามข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

ข้อ 1 ในขอบเขตระบุถึง การศึกษาข้อมูลผ้าทอที่เป็นประโยชน์ในส่วนเครื่องประดับ ข้อมูลมีน้อยและส่วนใหญ่เป็นเครื่องประดับที่ใช้เฉพาะในโอกาสพิเศษ ทำให้ไม่สอดคล้องในเรื่องการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันตามที่ระบุไว้ในขอบเขต

เพิ่มเติม

ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมในส่วนเครื่องประดับที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยนำลวดลายผ้าทอมาออกแบบเป็นลวดลายเครื่องประดับในหน้า 77

2. กระบวนการตามขั้นตอนที่เขียนไว้ในวิธีดำเนินการวิจัย ในข้อ 2-3 ไม่พบข้อมูลตามที่ระบุไว้

เพิ่มเติม

- วิธีดำเนินการวิจัยข้อ 2 คือ สํารวจแหล่งทอผ้าในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ทั้งในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้

ผู้วิจัยได้สํารวจแหล่งทอผ้าในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยทั้งในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ในงานวิจัยหน้า 15, 18, 19-21.

- วิธีดำเนินการวิจัยข้อ 3 สัมภาษณ์ช่างทอผ้าโดยวิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) และสังเกตวิธีการทำงาน

ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมข้อมูลการสัมภาษณ์ช่างทอผ้า ในงานวิจัยหน้า 34-37

3. บทที่ 1 ควรเพิ่มนิยามศัพท์เฉพาะหรือคำจำกัดความ เช่น วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ระบุถึงลวดลายงานหัตถกรรมผ้าทอ โบราณควรมีการขยายความให้ชัดเจนในขอบเขตความหมายของลวดลายผ้าโบราณ

ลวดลายที่ผู้วิจัยแสดงในงานวิจัยเป็นลายโบราณทั้งหมดจึงไม่จำเป็นต้องให้นิยามศัพท์

ข้อ 2 การศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีข้อมูลโดยรวมที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อโครงการวิจัยนี้ แต่ควรที่การสรุปประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่เป็นประโยชน์และเป็นแนวทางที่ใช้กับการทำงานวิจัยนี้

เพิ่มเติม

ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทุกเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย ซึ่งได้นำเสนอในหัวข้อวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแล้ว จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยทำให้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผ้าทอในประเทศไทยในด้านวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธีการผลิต ประวัติความเป็นมาของผ้าทอแต่ละประเภทเป็นแนวทางในการค้นคว้าข้อมูลในเชิงลึกเพื่อเขียนงานวิจัยฉบับนี้

ข้อ 3 ความเหมาะสมของข้อมูล

ข้อมูล ไม่ครบถ้วน ตามที่ได้กำหนดไว้ในวิธีการดำเนินการวิจัย เช่น การสำรวจ การสัมภาษณ์
ช่างทอผ้า ไม่พบข้อสรุปในงานวิจัย

เพิ่มเติม

ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมตามข้อเสนอแนะในหน้า 15, 18-21 และหน้า 34-37

ข้อ 4 ความเหมาะสมของวิธีที่ใช้วิเคราะห์**เพิ่มเติม**

ผู้วิจัยได้เพิ่มการวิเคราะห์ตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอแนะ

ข้อ 5 การรายงานผลการวิจัย**เพิ่มเติม**

ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยเพิ่มในบทที่ 5 หน้า 94-95

ข้อ 6 ประโยชน์และคุณค่าทางวิชาการ

มีข้อมูลพื้นฐานของงานผ้าทอที่สำคัญและเป็นประโยชน์ที่รวบรวมมาจากเอกสารที่สามารถพบ
ได้ทั่วไป ประเด็นสำคัญคือ ควรมีแนวทางที่ชัดเจนของผู้วิจัยในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ให้เกิดแนวทาง
ที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ด้านผ้าทอของไทย

เพิ่มเติม

ผู้วิจัยได้นำผลงานการวิจัยมาสร้างองค์ความรู้ใหม่โดยการนำลวดลายผ้าทอมา
ออกแบบเป็นเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับในยุคปัจจุบันเพื่อเป็นแนวทางสำหรับนักศึกษา
ภาควิชาการออกแบบ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

ประเด็นที่ได้แก้ไขแล้ว

1. ได้แก้ไขบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่พิมพ์ตกคำว่า “ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”
ตามข้อเสนอ
2. ได้ดำเนินการแก้ไขตามระเบียบวิธีการวิจัยตามข้อเสนอ
3. ได้เพิ่มเติมการรายงานผลสรุปการวิจัยในบทที่ 5 หน้า 94-95
4. ได้เพิ่มเติมเชิงอรรถให้สัมภาษณ์ระหว่างการอ้างในเนื้อหาเกี่ยวกับบรรณานุกรมท้ายเล่ม
5. ได้เพิ่มเติมตามข้อเสนอแนะข้อที่ 1-6 แล้ว